

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

Український державний університет фінансів і міжнародної торгівлі
Одеський інститут фінансів
Одеський державний аграрний університет

Кучеренко В.Р., Макуха С.М.

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА

Одеса - 2012

ББК 65.32М178
УДК 338.43

Схвалено Вченою радою Одеського державного аграрного університету. Протокол № 10 від 7 липня 2011 року і Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі. Протокол № 3 від 19 жовтня 2011 року.

Рецензенти

Сахацький М. П. – завідувач кафедри економіки підприємства Одеської державної академії будівництва і архітектури

Харківський Д. Ф. - завідувач кафедри менеджменту та фінансів Одеської національної академії харчових технологій, доктор економічних наук, професор.

Кучеренко В.Р., Макуха С.М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села .- Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. – 108 с.

ISBN 978-966-389-341-9

В монографії розкриті теоретичні та методологічні проблеми функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села. Предметом особливої уваги авторів стало висвітлення питань функціонування фінансово-господарського механізму розвитку соціальної сфери в сучасній фазі економічного циклу. Видання характеризують лаконічність, логічність побудови змісту та структурованість матеріалу. Економічний аналіз стану і динаміки впливу факторів на розвиток соціальної інфраструктури села в Україні ґрунтується на попередньому детальному розгляді понятійного апарату. Зроблено ретельний аналіз рівня забезпеченості сільського населення соціальними послугами. Особливу значимість роботі надають представлені матеріали стосовно основних напрямків реформування управління розвитком соціальної інфраструктури села в умовах трансформаційної економіки.

Видання буде корисним і цікавим для студентів усіх економічних спеціальностей, наукових працівників та практиків.

ББК 65.32М178
УДК 338.43

ISBN 978-966-389-341-9

©Кучеренко В.Р., Макуха С.М.
© Друкарський дім, Друк Південь, 2012.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	
СЕЛА	5
1.1. Визначення змісту сучасної соціальної інфраструктури села	5
1.2. Система сучасної соціальної інфраструктури села.....	10
1.3. Фінансово-господарський механізм розвитку соціальної сфери в сучасній фазі економічного циклу	10
1.4 Трансформація механізму управління соціальною інфраструктурою села	18
2 ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА В УКРАЇНІ.....	
2.1. Показники розвитку соціальної інфраструктури села.....	24
2.2. Чинники розвитку соціальної інфраструктури села.....	30
2.3. Вплив циклічних коливань відтворювальних процесів на трансформацію соціальної інфраструктури села	33
2.4. Аналіз рівня забезпеченості сільського населення соціальними послугами	33
3 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ	
3.1. Пріоритети фінансування розвитку сільськогосподарських галузей та інфраструктури села в сучасних умовах	55
3.2. Шляхи прискорення розвитку соціальної інфраструктури села в Україні	55
ВИСНОВКИ	74
ДОДАТОК 1	
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

За роки реформ в Україні здійснено багато кроків на шляху створення ефективної системи господарювання. Серед таких кроків - лібералізація економіки та зовнішньоекономічної діяльності, приватизація, відхід від тотальної системи централізованого планування і управління та інші. Певні дії реформаторів були вдалими, інші не зовсім ефективними, але ж усі вони в підсумку змінили наші уявлення щодо ролі суспільно-економічних відносин та можливостей економічної системи створювати умови для вирішення завдань соціально-економічного розвитку суспільства. Проведені реформи змінили парадигму суспільно-економічних відносин в країні.

На сучасному етапі кардинально трансформувалися умови господарської діяльності в сільській місцевості, істотно змінилися завдання функції, призначення і роль об'єктів соціальної сфери та інженерної інфраструктури села. Безумовно, що такі зміни вимагають трансформації поглядів та ретельного аналізу можливостей і порядку вирішення економічною системою завдань розвитку. Особливо гостро зазначені проблеми постають на фоні загрози розвитку кризових явищ в економічній системі та пошуку Україною найбільш дієвих шляхів взаємодії із світовим співтовариством з метою підвищення добробуту населення країни. Усе зазначене вимагає кардинальної перебудови поглядів на формування, використання та управління соціальною інфраструктурою, конкретизації та корегування її функцій з метою забезпечення найбільш ефективного економічного розвитку. В умовах ринку сільськогосподарські підприємства не можуть за безцінь продавати сировину і намагаються стати повноправними учасниками економічних відносин. Організація цивілізованого сільськогосподарського ринкового механізму, особливо на рівні регіонів, включає в себе і створення необхідної інфраструктури. Особливу роль в процесі формування інфраструктури займає

соціальна складова. Тягар перехідного періоду більшою чи меншою мірою перенесла на своїх плечах переважна частина суспільства, але чи не найбільше відчуло його село. Як наслідок, значне скорочення сільськогосподарського виробництва (особливо тваринницької галузі). Сільськогосподарські підприємства, які тривалий період виконували функції обслуговування і соціального захисту селян, через брак коштів не можуть надавати їм необхідних послуг щодо забезпечення паливом, транспортування дітей до школи, хворих - до лікувальних закладів тощо. Практично не функціонують підприємства побутового обслуговування, до мінімуму згорнула діяльність торгівлі. В багатьох селах закриваються дитячі дошкільні заклади, з великим напруженням функціонують, а подекуди також закриваються школи, медичні установи, будинки ветеранів, клуби і бібліотеки. Проте, якими важкими б не були наслідки економічної стагнації вітчизняної економіки, вихід з існуючої ситуації лежить на шляху пошуку нових форм і методів організації виробництва і соціальної сфери. Сільське господарство поступово, хоч і повільно, реформується, на селі з'являються нові суб'єкти господарювання, які займаються не лише виробництвом сільськогосподарської продукції та його переробкою, але й обслуговуванням селян. Люди вчаться ефективно господарювати, обирати надійних і вигідних ділових партнерів, з максимальною користю розпоряджатись своєю продукцією. З нових позицій і з новими вимогами вони підходять і до вирішення питань про задоволення усіх своїх життєвих потреб: житлових, комунальних, побутових та соціально-культурних, пов'язаних із вихованням і навчанням дітей, доглядом престарілих, охороною здоров'я тощо. Наявність цих нових підходів повинна враховувати соціальна інфраструктура, завданням якої є задоволення згаданих потреб селян.

Таким чином, проблема створення та функціонування соціальної інфраструктури села в умовах ринку як з наукової точки зору, так і в руслі практичних завдань існує і потребує свого вирішення, а недостатнє висвітлення цієї теми в науковій літературі робить її надзвичайно актуальною.

Фундаментальні теоретичні основи раціональної поведінки економічних

суб'єктів і характеру державного втручання в економіку розроблені А.Смітом, Д.Рікардо, К.Марксом, Ф.Візером, Ж.Б.Сеєм, А.Маршаллом, Дж.Гелбрейтом, К.Менгером, І.Фішером, Дж.Кейнсом, М.Фрідменом, П.Самуельсоном та багатьма іншими науковцями. Сьогодні результати їх досліджень складають теоретичну базу будь-якого дослідження проблем змісту і форм економічних відносин.

Аналізу певних проблем використання фінансових інструментів стимулювання розвитку АПК, ролі держави в удосконаленні форм господарювання та інфраструктурної сфери сільськогосподарської галузі, проблем формування інфраструктури аграрного ринку та функціонування її окремих елементів присвятили свої праці дослідники Л.Абалкін, Т.Заславська, І.Лукінов, Г.Мостовий, П.Саблук, В.Юрчишин та багато інших. Їх дослідження по загальним питанням формування і розвитку соціальної інфраструктури послужили науковим підґрунтям даної роботи.

В наукових трудах зазначених та багатьох інших науковців на високому науково-методичному рівні розкриваються проблеми формування, функціонування та розвитку соціальної інфраструктури села в умовах ринкової економіки. Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться в дослідженнях вітчизняних та іноземних авторів, публікації яких були використані в цій роботі, мають значну цінність для аналізу соціальної інфраструктури села, фінансових стимулів її розвитку, ролі та місця інфраструктурних складових в загальному механізмі економічного розвитку. Разом з тим, як показує аналіз літератури та дисертаційних досліджень, в прямій постановці, з урахуванням сучасних вимог та особливостей трансформаційного стану економіки України, окремі питання формування і розвитку соціальної інфраструктури села висвітлені ще недостатньо та потребують подальшої наукової розробки.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА

1.1. Визначення змісту сучасної соціальної інфраструктури села

Сучасний етап розвитку сільського господарства характеризується ускладненням проблем, що пов'язані з переходом на ринкові умови господарювання. Глобальні процеси, які відбуваються у світі, не минули і Україну. Наша економічна система, поступово інтегруючись у світове господарство, залучається до процесу переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, від «техногенної» цивілізації до «антропоморфної» при якій людина стає головною метою розвитку. В таких умовах надання послуг соціальної сфери перетворюється на панівну галузь суспільного життя. Вже зараз у розвинутих країнах Європи, в Японії і США майже 80% ВВП створює сфера послуг і лише решту — промисловість і сільське господарство [50, с. 16]. В постіндустріальну епоху домінує не сфера виробництва, а сфера послуг, нематеріальне виробництво, складовою якого є соціальна сфера [67, с. 13].

Серед великої сукупності економічних ланок, що можуть виконувати роль каталізатора економічного зростання (своєрідної точки росту) сфера сільськогосподарського виробництва виділяється окремо. Сьогодні в Україні АПК формує майже 20 відсотків ВВП - галузь щорічно перераховує до державного бюджету понад 25 млрд. гривень [17]. Своєчасне фінансове стимулювання сільськогосподарського виробництва, в силу його особливої ролі (один працюючий на селі створює 7 – 9 робочих місць в інших галузях), передаватиме позитивні імпульси розвитку іншим економічним сегментам. Тому, зростання виробництва в аграрному секторі сприятиме зростанню економіки в цілому. Розвиток виробництва і розвиток соціальної сфери взаємозалежні та взаємообумовлені. Відповідно до цього створення належних умов життя, формування сучасного життєвого середовища на селі є одним із

визначальних факторів ведення ефективного сільськогосподарського виробництва, використання, збереження і примноження природного та матеріального потенціалів села, комплексного розвитку сільських територій.

Останніми роками в як в Україні, так і в багатьох країнах СНД соціальні проблеми сільського населення загострюються. Таке загострення обумовлено рядом факторів, серед яких зростання безробіття, зниження загального рівня життя більшості населення, старіння матеріально-технічної бази установ освіти та охорони здоров'я, яка була створена у минулі роки, обмеженість мережі дошкільних установ, тощо. Внаслідок цього знецінюється сільськогосподарська праця, послабляються мотиваційні механізми її розвитку, знижуються суспільно сприйнятливі умови життєдіяльності сільського населення. В підсумку усе це значно гальмує формування соціально-економічних умов стійкого розвитку сільських територій. За останні десятиріччя посилилося відставання рівня розвитку сільських об'єктів соціальної інфраструктури від розвитку аналогічних установ у містах, відповідно знизився рівень та якість послуг, що ними надаються населенню. Як наслідок, зростають негативні тенденції зміни в образі життя сільського населення через кризовий стан соціальної інфраструктури села.

Оскільки в недалекому минулому монопольне становище у виробничій сфері села належало крупним державним та колективним сільськогосподарським підприємствам, то в їх руках зосереджувалися і головні організаційно-економічні важелі функціонування й розвитку соціальної інфраструктури села. Для того часу це було певною мірою вигідно господарствам, адже вони могли сповна використовувати соціальні фактори підвищення ефективності виробництва. Влаштувала така ситуація й органи державної влади та самоврядування, адже вони позбувалися багатьох клопотів щодо обслуговування населення. Проте, в умовах зменшення чисельності великих та збільшення дрібних сільськогосподарських виробництв, гострої нестачі фінансових ресурсів надмірні функції і витрати соціального характеру стали обтяжливими для сільськогосподарських підприємств, стримують їх

реформування та розвиток. З іншого ж боку згорання господарствами цих функцій при тому, що місцеві органи влади не готові їх взяти на себе, боляче відбивається на інтересах населення. В результаті молодь прагне виїхати з села в пошуках найбільш престижної роботи яка б давала можливість більше заробити, зникають традиційні сільськогосподарські галузі, занепадає село, за 2006 – 2009 роки за рік в середньому «умирало» 22,7 села [18, с.34].

Отже, в числі першочергових завдань побудови нових економічних відносин на селі стоїть реформування існуючого фінансово-господарського механізму функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села, адаптації його до нових умов.

Для формування найбільш дієвих та ефективних механізмів розробки виважених рішень стосовно визначення стратегії і тактики розвитку сільськогосподарської галузі, важливе значення має з'ясування понятійного апарату, що пов'язаний з функціонуванням сфери надання послуг, уточнення змісту, особливостей, меж та складових елементів сільськогосподарської інфраструктури.

В сучасній економічній системі агропромисловий комплекс складається із таких сфер [16, с. 9-10]:

- ◆ галузі, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства і АПК;
- ◆ власне сільське господарство (рослинництво, тваринництво);
- ◆ галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину;
- ◆ виробнича та соціальна інфраструктура (заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції, підготовка кадрів, заклади по відтворенню робочої сили).

В рамках теми даного дослідження головну увагу звернемо на визначення змісту останньої, із перелічених, складової - соціальної інфраструктури села.

Інфраструктура (infrastructure від лат. infra - під та Structura – споруда) - комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур, які складають, або

забезпечують підставу для вирішення проблеми (задачі) [9].

Розрізняють інфраструктуру військову, економічну, ринкову, фінансову, транспортну, соціальну та інш. Соціальна інфраструктура являє частку виробничих сил суспільства, які створюють умови для ефективного функціонування людини у виробництві. Соціальна інфраструктура являє економічні відносини між суспільством та людиною стосовно споживання як матеріальних, так і нематеріальних послуг, які потрібні для відтворення життєдіяльності людини. Соціальна інфраструктура села має свої особливості, які відображають специфіку сільськогосподарського виробництва.

Під економічною інфраструктурою зазвичай розуміють комплекс галузей, який забезпечує загальні умови функціонування економіки: дороги, зв'язок, транспорт, освіта, тощо. У складі економічної розрізняють виробничу та соціальну інфраструктуру. *Виробнича інфраструктура* спрямована на забезпечення ефективної роботи господарського механізму, а з *соціальною інфраструктурою* пов'язані інтереси усіх без винятку верств та груп населення, на ній замикаються багато життєвих проблем кожного мешканця країни.

В самому загальному розуміння соціальна інфраструктура являє собою частку штучного середовища життя та діяльності людини, що забезпечує виконання функції відтворення людини. В такому розумінні соціальна інфраструктура з одного боку являє сферу обслуговування населення, що призначена задовольняти його потреби. З іншого боку соціальна інфраструктура – певний механізм, який управляє розвитком відповідних рис виду життя населення та у кінцевому плані працює на формування перспективних соціальних форм життєдіяльності людини. Галузі соціальної інфраструктури не приймають участь безпосередньо у створенні матеріальних продуктів кінцевого споживання, але вони створюють передумови для розвитку виробничого процесу та умови для задоволення побутових потреб населення у вигляді надання послуг.

Той факт, що об'єкти та заклади створюють блага і послуги соціальної

інфраструктури як в міській, так і в сільській місцевості, дає підстави розрізнити соціальну інфраструктуру міста і села. Соціальна інфраструктура села значно відрізняється від соціальної інфраструктури міста. Відмінності обумовлені характером сільського розселення, специфікою сільськогосподарського виробництва, особливостями умов труда на селі та іншими чинниками. Об'єкти соціальної інфраструктури на селі, як правило розташовані нерівномірно по місцевості, що перешкоджає їх ефективній роботі в одній системі. Свій відбиток на діяльність об'єктів та служб соціальної інфраструктури накладає сезонний характер виробництва в сільському господарстві. Соціальна інфраструктура села задовольняє потреби виробництва в кадрах відповідної кваліфікації, сприяє їх відтворенню та закріпленню у сільській місцевості.

Різниця між зазначеними категоріями (соціальною інфраструктурою міста та соціальною інфраструктурою села) полягає в обсягах завдань, що вони вирішують, масштабах їхньої діяльності, кількості тих, хто споживає ці блага, рівні навантаження на персонал закладів і специфічній для міста та села номенклатурі благ і послуг. Інфраструктура міста більш самостійна (самоокупна) через можливість обслуговування більшої кількості споживачів. В той же час, заходи по утриманню та розвитку соціальної інфраструктури села потребують значних асигнувань і являють собою найбільш капіталомістку частину програми реформування соціальної сфери села. Враховуючи, що при функціонуванні соціальної інфраструктури села поєднуються багато інвестиційних, організаційних, техніко-технологічних та адміністративно-правових завдань, у ринкових умовах вона перетворюється на істотний чинник впливу на діяльність та поведінку людей в процесі господарської діяльності.

Україна сьогодні як держава, що прагне інтегруватися у світове співтовариство, формує стандарти матеріального добробуту, освіти та охорони здоров'я. В цих умовах недостатня розробленість проблеми соціальної інфраструктури села, джерел фінансових факторів її формування та розвитку в українській науці породжує відповідні труднощі, особливо для господарської

практики. Сьогодні господарські суб'єкти та владні органи потребують системи обґрунтованих рекомендацій, типових інструкцій, фундаментальних наукових досліджень стосовно джерел та механізмів формування і функціонування соціальної інфраструктури села, які б враховували як світовий досвід, так і специфіку України.

Сьогодні в економічній теорії та практиці детально проаналізовано інфраструктуру як економічну категорію та її співвідношення з такими категоріями і поняттями, як невиробнича сфера, сфера обслуговування, продуктивні сили, матеріально-технічна база, соціальна структура, суспільне середовище, спосіб життя тощо, розглянута її внутрішня структура, класифікація за рівнями організації суспільства і цільовим призначенням.

В науковій літературі і господарській практиці широко використовується термін «соціальна інфраструктура села». Як економічна категорія «соціальна інфраструктура села» є складовою більш загального поняття - «соціальна інфраструктура», яка, у свою чергу, є складовою «економічної інфраструктури». Аналіз факторів, що визначають зміст категорії «соціальна інфраструктура» надасть можливість більш повно визначити економічний зміст категорії «соціальна інфраструктура села».

Досить часто різні автори, науковці, фахівці визначають терміном «соціальна інфраструктура» не зовсім ідентичні поняття. Переважна більшість фахівців сьогодні визначає категорію «соціальна інфраструктура» (в окремих виданнях – «соціальна сфера») наступним чином.

Соціальна інфраструктура — комплекс галузей, які безпосередньо пов'язані зі створенням загальних умов для відтворення робочої сили і забезпечення нормальної життєдіяльності людей. Ця сфера охоплює освіту, охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв'язок, культуру, побутове обслуговування [9].

Соціальна інфраструктура - сукупність галузей і підприємств, що функціонально забезпечують нормальну життєдіяльність населення. Сюди відносяться: житло, його будівництво, об'єкти соціально-культурного

призначення, житлово-комунального господарства, підприємства і охорони здоров'я, освіти, дошкільного виховання; підприємства і організації, пов'язані з відпочинком і дозвіллям; роздрібна торгівля, громадське харчування, оздоровчі установи; пасажирський транспорт і зв'язок з обслуговування населення; установ, що надають послуги фінансово-кредитного характеру (юридичні консультації, нотаріальні контори, ощадні каси банки) та ін. [72].

Соціальна сфера – сукупність установ і організацій невиробничого характеру, які надають послуги з охорони здоров'я, освіти, духовності, культури, соціальне забезпечення тощо [50, с.15]. Поряд з тим, визначення соціальної сфери, як сукупності установ і організацій лише невиробничого характеру, окремі фахівці заперечують через те, що у такому випадку за межами соціальної сфери залишається основна сфера життєдіяльності суспільства – виробництво [63, с. 17].

При аналізі суспільного виробництва класична політекономія розглядає не тільки діяльність індивідів, але й матеріальні умови їх життя, причому як ті, які індивіди знаходять уже готовими, так і ті, які створені їх власною діяльністю [42, с.18]. Перші із згаданих умов – це природні, або, як їх ще називають, зовнішні умови. Другі, які створюються людиною, загальні умови, становлять його інфраструктуру. Важливо те, що з розвитком суспільства роль загальних умов його функціонування неухильно зростає, а це дає поштовх до їх вивчення, яке, власне, і привело до виділення поняття "інфраструктура".

Під об'єктами соціальної інфраструктури села розуміються:

- установи дошкільного виховання, середньої і середньо-професійної освіти, дитячі музичні і художні школи;
- установи охорони здоров'я, пункти медичного огляду, профілактики і допомоги працівникам;
- спортивні зали і майданчики, стадіони, дитячі табори відпочинку;
- клуби і будинки культури;
- бібліотеки і бібліотечні колектори;
- об'єкти житлово-комунального господарства, в т.ч. мережі

постачання електроенергією, газом, теплом, водою і водовідведення; будівлі і споруди, призначені для їх обслуговування (котельні, бойлерні, каналізаційні і водопровідні споруди, колектори і їх оснащення);

- пожежні депо і протипожежна техніка і оснащення.

Як відомо, інтенсивне наукове опрацювання категорії «соціальна інфраструктура» в нашій країні відбулося в кінці 70-х - на початку 80-х років. Приблизно тоді ж у науковому обігу з'явився термін "соціальна інфраструктура села" [71, с. 38]. Не вдаючись у розгляд полеміки із суті поняття «соціальна інфраструктура», відзначимо головні позиції, на яких воно ґрунтується. З усього комплексу зазначених проблем докладніше зупинимось на з'ясуванні позицій щодо:

- 1). *Характеру інфраструктури як економічної категорії;*
- 2). *Місця соціальної інфраструктури, як складової економічної інфраструктури;*
- 3). *Змісту соціальної інфраструктури села.*

Характер інфраструктури як економічної категорії.

Щодо суті інфраструктури як економічної категорії, то тут погляди економістів поділяються на дві точки зору. Перша, пов'язана із трактуванням інфраструктури як матеріально-речових елементів суспільного розвитку, які забезпечують загальні умови для економічних і соціальних процесів [64, с.35, 41]. Її головним недоліком є «замкнутість» на матеріальних складових, переоцінка ролі їх у створенні загальних умов виробництва і відтворення трудових ресурсів, тоді як функціонуванню інфраструктурних об'єктів не надається належного значення. Варто зазначити, що викладений погляд на інфраструктуру досить часто зустрічається у практиці регулювання соціально-економічного розвитку села, коли проблему її вдосконалення зводять до будівництва чи реконструкції певних об'єктів. Друга точка зору полягає в тому, що інфраструктура, як економічна категорія виражає відносини з приводу діяльності спрямованої на створення комплексу умов для функціонування економіки і забезпечення життєдіяльності та розвитку індивідів, тобто

загальних умов росту суспільного виробництва і соціального прогресу [31, с.17]. Це трактування є більш широким від попереднього і дозволяє розглядати інфраструктуру як сукупність функціонуючих об'єктів (з усіма елементами, необхідними для їх функціонування), а також видів діяльності, що створюють загальні умови для розвитку суспільного виробництва і самого суспільства. Власне в такому розумінні соціальна інфраструктура села розглядається в даній роботі.

Місце соціальної інфраструктури, як складової економічної інфраструктури.

Дослідження цільового призначення та функцій інфраструктури привело до поділу інфраструктури на виробничу і соціальну. Функціональне призначення виробничої інфраструктурної сфери – задоволення на необхідному рівні як за обсягом, так і за якістю потреб основних галузей економіки. Таке задоволення полягає у зведенні до мінімуму витрат на виробництво, зберігання, заготівлю, переробку, транспортування та реалізацію продукції, забезпечення нормального функціонування основного виробництва, повне, ефективне використання всіх матеріальних та фінансових ресурсів.

Функціональне призначення соціальної інфраструктурної складової спрямовано на створення умов та практичну реалізацію завдань задоволення потреб формування людського капіталу. Головною метою її існування є забезпечення конкурентоздатності вітчизняного виробництва на світовому ринку. Зазначена мета безпосередньо пов'язана з прогресивними зрушеннями, наближенням рівня обслуговування суб'єктів господарювання та населення незалежно від їх місцезнаходження до світових стандартів.

Соціальну інфраструктуру, доцільно розглядати у зв'язку з особистим та суспільним споживанням. Це, у першу чергу, відноситься до галузей і об'єктів соціально-культурного призначення (освіта, культура й ін.). Їх діяльність, значною мірою, забезпечують збереження і відтворення умінь, навичок, знань, культурної спадщини і зразків поведінки. Об'єкти соціальної інфраструктури, надаючи блага населенню, тим самим впливають на основне виробництво,

зберігаючи і поліпшуючи кількісно і якісно робочу силу та сприяють підвищенню добробуту селян [59].

За цільовим призначенням, джерелами формування, територіальному розподілу та ролі у відтворювальних процесах усі об'єкти та служби соціальної інфраструктури поділяються на дві групи. **Перша група** – об'єкти, що створені за рахунок підприємств, установ та організацій різних форм вартості. Об'єкти соціальної інфраструктури цієї групи розташовані у підрозділах господарств та призначені для покращення умов труда і організацію відпочинку працівників у процесі виробництва. До цієї групи входять побутові приміщення в бригадах та у скотарських фермах, пункти громадського харчування (буфети, кухні, їдальні), об'єкти охорони здоров'я, культури та відпочинку (лікарські кабінети, червоні кутки, кімнати відпочинку та психологічного розвантаження). Такі об'єкти розташовані безпосередньо у виробничих підрозділах – фермах, тракторних бригадах, польових станах, тощо. Другу групу складають об'єкти соціальної інфраструктури, що розташовані на місцевості населених пунктів і призначені для задоволення соціально-побутових потреб всього населення, що мешкає на даній території. Як правило такі об'єкти створюються та утримуються за рахунок коштів державного, або місцевих бюджетів. Можуть такі об'єкти створюватися за рахунок коштів великих компаній та агропромислових об'єднань. До цієї групи об'єктів відносяться об'єкти житлово-побутового господарства, компанії побутового обслуговування, установи охорони здоров'я (поліклініки, лікарні, амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти), спортивні зали, майданчики, стадіони, школи, дошкільні заклади, дома культури та клуби, торгівельні компанії. Діяльність зазначених об'єктів соціальної інфраструктури села призначені для обслуговування усього населення даної території незалежно від сфери діяльності та суспільного положення.

Як економічна категорія, соціальна інфраструктура виражає відносини між суспільством і його членами з приводу виробництва, розподілу та споживання послуг (як матеріальних так і нематеріальних), необхідних для

відтворення робочої сили та гармонійного розвитку кожної людської особистості. Як складова частина національної економіки соціальна інфраструктура - це сукупність галузей, функціональне призначення яких полягає в задоволенні потреб населення в окремих, специфічних видах послуг без яких не можливе повноцінне відтворення та використання робочої сили і розвиток людства. Відповідно до цього, до соціальної інфраструктури зазвичай відносять галузі сфери обслуговування, які надають різноманітні послуги населенню (як невиробнича сфера, так і виробничий сегмент в частині обслуговування населення). Поряд з тим, галузевий підхід недостатньо розкриває специфіку соціальної інфраструктури як складової економічної інфраструктури, зокрема тому, що не акцентує уваги на окремих об'єктах названих галузей, які функціонують у складі підприємств та організацій виробничої сфери. Наприклад, сільськогосподарським підприємствам різних форм власності для обслуговування своїх працівників належать пункти харчування (столові, буфети, польові пункти харчування), магазини, дитячі дошкільні заклади, медичні та профілактичні заклади, тощо. Але їх належність до соціальної інфраструктури не завжди усвідомлюється, якщо мати на увазі, що її утворюють окремі галузі - торгівлі, освіти, охорони здоров'я та інші. Усе зазначене дозволяє найбільш повним вважати визначення соціальної інфраструктури як сукупності об'єктів (підприємств, організацій, установ, їх підрозділів, а також видів діяльності) різноманітних галузей господарського механізму, функціонування яких підпорядковано задоволенню особистих потреб населення країни, забезпеченню його життєдіяльності та гармонійного розвитку.

Багатогалузевість соціальної інфраструктури спонукає до поділу її на види, що об'єднують декілька галузей, близьких за функціональним призначенням. Виділяється *побутова інфраструктура* (житлово-комунальне господарство, торгівля і громадське харчування, служба побуту, транспорт і зв'язок в частині обслуговування населення) та *соціально-економічна інфраструктура*, яка складається із галузей, що беруть участь у формуванні та

розвитку робочої сили (освіта, культура, охорона здоров'я). В окремих випадках у складі соціальної інфраструктури виділяють інфраструктуру трудової діяльності, інфраструктуру соціально-політичної діяльності, інфраструктуру діяльності у сфері духовної культури, соціально-побутову інфраструктуру та інфраструктуру охорони природного середовища і здоров'я людини [64, с. 165].

Окрім галузевої ознаки, соціальну інфраструктуру можна класифікувати ще й за територіальною приналежністю, оскільки вона як правило, орієнтована на задоволення потреб населення певних регіонів, територій чи поселень.

Найбільш повно, на нашу думку, відобразив сучасне розуміння соціальної інфраструктури професор В.Р.Беленький подаючи її класифікацію за складом і будовою [4, с.120]. У складі соціальної інфраструктури він виділяє:

а). компоненти (матеріальна база, трудові ресурси, технологія, виробничий процес);

б). елементи (підприємства та об'єкти, трудові колективи, види діяльності, господарський механізм та системоутворюючі зв'язки).

Відповідно до будови, соціальна інфраструктура класифікується за п'ятьма ознаками:

- 1 Складові частини;
- 2 Ієрархічні рівні;
- 3 Функціональні блоки;
- 4 Структурні складові;
- 5 Технологічні форми.

За складовими частинами розрізняють сільську і міську інфраструктури; за ієрархічними рівнями - загальнодержавну, регіональну, місцеву і локальну поселенську; за структурними складовими - розташовану при робочих місцях і поза сферою трудової діяльності; за технологічними формами - стаціонарного, мобільного, постійно діючого та сезонного призначення. Що ж стосується класифікації за функціональними блоками, то вона є фактично галузевою. Це блоки житлово-комунального господарства; дитячого дошкільного і позашкільного виховання; загальної і професійної освіти; охорони здоров'я,

фізкультури і спорту; культури і організації дозвілля; торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування; транспортного обслуговування і зв'язку; утримання пристарілих; рекреаційного і природоохоронного призначення.

Здійснена В.Р.Беленьким комплексна класифікація, як і багато інших, допускає певні умовності. Проте вона дає можливість досягнути соціальну інфраструктуру не лише як частину національної економіки, але й певною мірою автономну, глибоко структуровану і, що головне цілісну систему.

Такий поділ не можна вважати незаперечним, що пов'язано головним чином з біфункціональним призначенням окремих галузей чи об'єктів (забезпечують загальні умови для розвитку виробництва і вирішення соціальних завдань), або проблематичністю віднесення їх до будь-якої із названих частин. Остання обставина є причиною виділення окремими авторами, окрім виробничої і соціальної, ще й інституціональної інфраструктури. Функціональне призначення інституціональної інфраструктури зводиться до задоволення потреб суспільства в цілому, забезпечення управління суспільством тощо, до неї відносять науку і наукове обслуговування, апарат органів державного управління та інше.

Зміст соціальної інфраструктури села.

Можливість виділяти окремо соціальну інфраструктуру села у складі загальної соціальної інфраструктури обумовлена рядом обставин. Так, на селі сформувалася унікальна за своєю суттю соціально-економічна ситуація. Її унікальність полягає в тому, що мешканці сільської території через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин не можуть (через матеріальні труднощі пов'язані з переїздом до нового місця та зміною житла), або не бажають (через прив'язаність до місця, де вони мешкають, власного господарства, умов праці, друзів, родичів тощо) змінювати уклад життя, що склався та місцевість, де вони мешкають. Небажання сільського населення змінювати уклад життя підсилюється прагненням уряду в особі місцевих органів влади закріпити людей на селі. Крім того, зацікавленість держави в розвитку соціальної

інфраструктури села обумовлена тим, що це здешевлює перехід сільськогосподарського сегменту до ринкових умов господарювання. Таке здешевлення відбувається через те, що сільські мешканці при отриманні соціальних послуг з боку держави згодні частково, а іноді і повністю сплачувати їх вартість за власний рахунок.

В сучасній економічній літературі автори по-різному визначають зміст категорії – соціальна інфраструктура села. Одні з них використовують термін “соціальна інфраструктура сільського поселення”, під яким розуміється певна сукупність об’єктів і закладів соціальної інфраструктури, що знаходяться на території даного сільського поселення і надають послуги у задоволенні життєвих потреб мешканцям, працюючим як в аграрному виробництві, так і в інших сферах економіки, які розташовані на цій території [32].

Окремі автори пропонують соціальну інфраструктуру села визначати як сукупність об’єктів, що забезпечують задоволення потреб сільського населення шляхом надання благ та опосередковано впливають на ефективність виробництва через основну продуктивну силу – людей на визначеній території [59].

На підставі теоретичних узагальнень та особливостей тлумачення різними авторами можна визначити категорію «соціальна інфраструктура села» наступним чином.

Соціальна інфраструктура села – сукупність економічних відносин та матеріальних благ, що забезпечують задоволення потреб сільського населення, приймають участь у процесі відтворення людського капіталу і тим самим сприяють підвищенню ефективності виробництва на визначеній території.

Аналіз категорії “соціальна інфраструктура села” дає можливість диференціювати її за видами та запропонувати класифікацію в залежності від характеру благ, що надаються, шляхом виділення її частин та ланок [59]. На характер надання блага впливають простота, бажаність і можливість винятку зі споживання блага. Характер надання блага залежить від виду блага.

Розрізняють наступні види благ:

- *Приватні блага* (громадське харчування, торгівля, побутове обслуговування). Виняток зі споживання цих благ простий, існують високі граничні витрати на надання блага додатковому індивіду.

- *Блага, що надаються природними монополіями* (газопроводи, водогони, електромережі, транспортні мережі, телефонні лінії). Благо виключене але не є об'єктом суперництва. Забезпечення цими благами супроводжується низькими граничними витратами на споживання додатковим індивідом, а виняток в споживанні надто дорогий і іноді неможливий. Вони сприяють кращому розвитку регіонів.

- *Суспільно-соціальні блага* (охорона здоров'я, освіта, культура, житло). Небажано, а іноді і неможливо виключити індивідів від споживання благ, таких як охорона здоров'я та освіта. Що стосується таких благ, як житло, то незважаючи на те, що виняток зі споживання простий та високі граничні витрати з надання блага додатковому індивіду, ми відносимо житло до суспільно-соціальних благ, тому що житлова політика є одним з елементів соціальної політики а в Конституції України за громадянами закріплене право на житло.

- *Природні блага* (земля, вода, повітря). Вони характеризуються низькими граничними витратами на споживання додатковим індивідом та виняток зі споживання цими благами надто дорогий.

Таким чином, ринковий механізм господарювання сприятиме забезпеченню виробництва різних видів благ в кількості, достатній для задоволення попиту населення даної території.

Забезпечення сільської місцевості об'єктами соціальної інфраструктури має бути таким, щоб гарантувати сільським мешканцям необхідний мінімум цих благ та доступність їх отримання. Важливе значення в забезпеченні населення послугами соціальної інфраструктури села має забезпечення рівномірності доступу до таких послуг різних верств населення.

1.2. Система сучасної соціальної інфраструктури села

Економічне зростання є однією з найважливіших суспільних проблем, до якої постійно звернута найпильніша увага економістів і політиків. Саме темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи. Важливішим фактором стійкого економічного зростання та розвитку аграрного сектору є підвищення якості робочої сили, яка зайнята у сільськогосподарському виробництві. В умовах ринкових відносин формування трудового потенціалу, що здатен забезпечити продовольчу безпеку країни тісно пов'язано з прогресивними зрушеннями в соціальній інфраструктурі села. Розвиток соціальної сфери в науковій практиці пов'язують, як правило, з іншими показниками економічного розвитку. Існує кілька моделей які узагальнюють закономірності розвитку соціальної сфери [8].

Розглянемо основні з них

I. Модель Г.Мюрдаля, відображає залежність між розвитком бізнесу, обсягами доходів фірм і населення, місцевими бюджетами і регіональною інфраструктурою. Чим більш розвинута економіка регіону, тим більші доходи отримують населення і фірми, що через податкову систему приводить до зростання відрахувань у місцеві бюджети. В результаті органи місцевого самоврядування мають ширші можливості для розвитку соціальної інфраструктури регіону. Тим самим на наступному етапі забезпечуються привабливіші умови для ведення економічної діяльності і створюються стимули для залучення капіталів у даний регіон.

Аналогічний мультиплікативний процес має місце і щодо доходів населення. Розвинута економіка потребує кваліфікованої робочої сили (такі робітники отримують високі доходи); впорядкована і забезпечена соціальними благами територія приваблює забезпечені верстви населення для проживання, що в свою чергу приводить до подальшого зростання податкових надходжень у місцеві бюджети і т. ін.

II. Модель Харрода-Домара виходить з того, що райони, які швидко

розвиваються, мають високий рівень доходів, внаслідок чого відбувається приплив робочої сили і капіталу. Зростає обсяг податків до місцевих бюджетів, що зумовлює розвиток соціальної сфери регіону.

III. Неокласична модель, навпаки, виходить з того, що нові райони, які розвиваються, хоча і мають чистий приплив капіталу, однак рівень доходів у них невисокий і робоча сила має тенденцію до відтоку, що в свою чергу, приводить до низьких надходжень у місцеві бюджети і як результат — до зменшення фінансових відрахувань на розвиток соціальної сфери, а, отже, і до її скорочення.

Неокласична модель підходить для районів, які стали розвиватися на базі використання місцевої робочої сили в добре забезпечених трудовими ресурсами регіонах з відносно низьким рівнем доходів населення та якістю його життя, що склалися традиційно.

Існують й інші трактування залежностей між економічним розвитком і розвитком соціальної сфери регіону та якості життя населення. Проте діють кілька положень, які не потребують доведення (аксіоми) і характерні при застосуванні будь-якої моделі регіонального розвитку.

- Рух капіталу відбувається в регіони, які дають найбільший прибуток на вкладений капітал.

- Розвиток основних галузей спеціалізації сприяє розвитку допоміжних галузей, розширенню сфери послуг і створенню досконалішої інфраструктури для населення і розширення економічної діяльності.

- Більш розвинута виробнича інфраструктура створює привабливі умови для активізації економічної діяльності і відкриття нових фірм.

- Концентрація виробничого і невиробничого капіталу безпосередньо визначає доходи місцевих органів влади. Чим більші доходи бюджету на території, тим більші інвестиції в інфраструктуру і соціальні програми.

- Вищий рівень індивідуальних доходів забезпечує вищий рівень соціального розвитку, а саме медичного обслуговування, освіти, забезпечення житлом тощо.

Враховуючи зміни, що відбулися в функціонуванні господарського механізму АПК України останніми роками, слід відзначити і трансформацію системи фінансового управління розвитком соціальної інфраструктури. В ході реформ в АПК України створені умови для побудови соціально-економічної моделі, яка формує в межах загальнодержавної концепції економічного розвитку систему господарювання при якій надання економічним суб'єктам відповідних імпульсів (орієнтирів) спрямовує рух економіки у напрямку обраного варіанту розвитку. Зазначена парадигма соціально-економічної системи робить вкрай важливим та актуальним як раціональний відбір фінансово-економічних регуляторів, так і вибір напрямку їх застосування.

Особливість сучасного етапу розвитку полягає в тому, що сьогодні в економічному регулюванні зміщується акцент важливості між місцем та формою фінансування економіки у бік підвищення ролі місця, а не форми застосування фінансових регуляторів. Точка прикладення фінансових зусиль набуває більшого значення ніж форми їх реалізації внаслідок «вибухового» розвитку телекомунікаційних технологій, який забезпечує швидке переміщення грошових ресурсів та фінансових активів у ті сфери, де вони можуть бути використані більш ефективного. З огляду на це сільськогосподарська галузь, як провідний сегмент, перетворюється на своєрідну точку росту, фінансове стимулювання якої передаватиме позитивні імпульси розвитку іншим учасникам економічних відносин. В таких умовах окремо виділяються проблеми фінансування створення, відновлення та діяльності об'єктів соціальної інфраструктури села. Проблема фінансування соціальної інфраструктури набуває особливого значення і через те, що в силу специфіки діяльності та проживання сільського населення, навіть при наявності попиту без додаткового фінансування (через відсутність ефекту масштабу) неможливо забезпечити відповідний рівень рентабельності при наданні соціальних послуг та створенні соціальних благ. З метою забезпечення відповідного рівня задоволення сільського населення благами та послугами, фінансування соціальної інфраструктури села в більшості випадків повинно відбуватися за

участю держави, але не виключено також і за рахунок добровільної кооперації, індивідуальних користувачів та ін.

Рішення про фінансування розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села можуть прийматися місцевими органами влади, або безпосередньо сільськогосподарським підприємством. У випадку, коли рішення про фінансування приймається місцевими органами влади, велику роль відіграють: цільові програми фінансування щодо підтримки соціальної інфраструктури села; можливості бюджету, як державного, так і місцевого та інші фактори. У випадку, коли рішення про фінансування приймається безпосередньо сільськогосподарським підприємством, необхідною умовою є прийняття колективного рішення про кількість об'єктів соціальної інфраструктури, їх структуру, розрахункову кількість споживачів послуг, що надаватимуться, принципи розподілу витрат, тощо. Але ж і в тому випадку, коли інфраструктурні об'єкти створюються приватними сільськогосподарськими виробниками, фінансова участь держави необхідна. Така участь може здійснюватися за допомогою надання податкових пільг, повної, або часткової компенсацій відсотків за банківськими кредитами, реалізації спеціальних державних програм підтримки бізнесу, що утримує та розвиває соціальну інфраструктуру села.

Не зважаючи на те, що за різними оцінками сьогодні близько 70 відсотків об'єктів соціальної інфраструктури передано на баланси міських, сільських та селищних рад, в результаті застосування чинної схеми міжбюджетних трансфертів складається ситуація, коли органи місцевого самоврядування не мають стимулів для ефективного розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів.

Серед усієї сукупності проблем, які потребують першочергового вирішення і на які мають бути у першу чергу спрямовані фінансові потоки з метою забезпечення сталого розвитку соціальної інфраструктури села сьогодні в Україні виділяються наступні:

- остаточне завершення реформування відносин власності на об'єкти

соціальної інфраструктури в сільській місцевості;

- диверсифікація джерел фінансування діяльності та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села;

- забезпечення ефективного використання тих бюджетних коштів, що виділяються на охорону здоров'я сільських мешканців. Сьогодні в Україні 86 % бюджетних коштів, що виділяється на охорону здоров'я, йде на утримання медичних закладів та оплату праці лікарів[52];

- відсутність реальних дієвих стимулів залучення коштів для фінансування розвитку соціальної інфраструктури з альтернативних джерел;

- нестача кваліфікованих фахівців та відсутність ефективної системи їх підготовки для забезпечення функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села в нових умовах;

- низька якість послуг, що надаються населенню у соціальній сфері;

- невідповідність якості освіти сучасним вимогам недостатня доступність освіти. У 2009 р. лише 57 % дітей відвідували дошкільні заклади. Майже в половині дитячих садків чисельність дітей перевищує кількість місць. 15,5 % учнів у сільській місцевості проживають на відстані понад 3 км від школи, з них транспортом забезпечені 91,5 % (за програмою «Шкільний автобус» - 67,4 %) [52];

- недосконалість системи та невизначеність чітких умов територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості;

- усунення диспропорцій між можливостями системи соціальної інфраструктури надавати послуги та структурою попиту на такі послуги. Усунення диспропорції у доступі до медичних послуг міських і сільських мешканців;

- зниження навантаження особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я. Згідно офіційної статистики, витрати населення перевищують третину загального обсягу фінансування галузі (40 % у 2008 р.) і здійснюються безпосередньо під час одержання медичних послуг [52];

- відсутність державних норм визначення вартості та якості основних

видів послуг соціальної інфраструктури села для населення.

1.3. Фінансово-господарський механізм розвитку соціальної сфери в сучасній фазі економічного циклу

Фінансове забезпечення – необхідна умова реалізації стратегії соціального розвитку. Виконання цієї умови здійснюється за допомогою розробки та впровадження програм розвитку села при багатоканальній системі фінансування за рахунок державного бюджету, бюджетів районів та міст районного підпорядкування, місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, коштів юридичних, фізичних осіб та самофінансування. Починаючи з середини ХХ ст. в усіх країнах з розвиненою ринковою економікою процес розвитку соціальної інфраструктури села, як складової загальної соціальної інфраструктури суспільства, набув значного прискорення. Таке прискорення розвитку соціальної інфраструктури обумовлено наступними чинниками.

По-перше, з розвитком суспільства, впровадженням високо технологічного та науково-місткого виробництва загострюється потреба значного підвищення якості робочої сили та умов її відтворення за рахунок розвитку інтелекту, зміцнення здоров'я, зміни трудових мотивацій, що стимулює розвиток у сільській місцевості різних сфер соціальної інфраструктури.

По-друге, в результаті трансформацій виробничих процесів була створена якісно нова в технологічному плані матеріально-технічна база у галузях і сферах соціальної інфраструктури, для забезпечення високої ефективності її функціонування. Зазначені процеси вимагають якісних змін у кваліфікації працівників соціальної інфраструктури, що, у свою чергу, обумовлює удосконалення та розвиток матеріально-технічної і наукової бази підготовки таких фахівців.

По-третє, розгортання науково-технічної революції в галузях матеріального виробництва супроводжувалося значним скороченням

чисельності зайнятих, що створило можливість істотного перерозподілу робочої сили в сферу послуг, в т. ч. у галузі соціальної інфраструктури.

Прискорення процесу розвитку соціальної інфраструктури вимагає відповідного зростання обсягів фінансових ресурсів потрібних для забезпечення функціонування її об'єктів. Як наслідок, сьогодні усі країни світу спрямовують все більшу частину фінансових ресурсів на задоволення життєво важливих потреб населення. А значне зростання потреби у обсягах фінансування діяльності об'єктів соціальної інфраструктури села в таких умовах не може бути задоволено тільки за рахунок бюджетних коштів усіх рівнів. Стрімке зростання потреби у фінансових ресурсах вимагає активного залучення коштів приватних осіб, як тих, хто споживає соціальні послуги, так і тих, хто має наміри розвивати свій бізнес у цій сфері. В підсумку усе зазначене призводить до диференціації джерел фінансування господарського механізму соціальної інфраструктури села.

Концептуальна модель розвитку соціальної інфраструктури села, яка може бути використана в Україні, наведена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Концептуальна модель розвитку соціальної інфраструктури села

Як видно, з рис. 1.1, визначальним чинником розвитку соціальної інфраструктури села є цілі та завдання її функціонування і розвитку. Розробка перспективного плану розвитку соціальної інфраструктури базується на аналізі

вітчизняного та зарубіжного досвіду, а такий аналіз, у свою чергу, дає можливість сформувати науково обґрунтовану стратегію розвитку соціальної інфраструктури села. Визначення сил, засобів та ресурсів, потрібних для виконання плану дає можливість перейти до реалізації заходів плану розвитку соціальної інфраструктури села.

В Україні програмою економічних реформ на 2010 - 2014 роки передбачається збереження і розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності, стабільності соціального захисту та соціального забезпечення населення, поліпшення якості й доступності освіти та медичного обслуговування [50, с. 17].

В сучасних умовах господарювання розвиток і ефективне функціонування об'єктів, що входять в соціальну інфраструктуру, їх доступність населенню перетворюються на важливу умову підвищення рівня і якості життя основної маси населення країни [72].

Різні аспекти механізму відтворення умов життя на селі досліджувались у 80-ті роки у працях українських вчених та знайшли відображення у нормативних актах, прийнятих Верховною Радою, Урядом України. На доповнення до зазначених елементів господарського механізму в них розглядаються заходи щодо поліпшення проектування та матеріально-технічного забезпечення невиробничого будівництва, вдосконалення обслуговування населення, стимулювання індивідуального житлового будівництва, надання матеріальної підтримки і допомоги тим категоріям жителів, які її потребують і т.н.; джерела фінансування соціальної сфери, порядок формування бюджетів, за рахунок яких повинні здійснюватись розвиток та утримання цієї сфери.

Таким чином, в теорії і практиці функціонування фінансово-господарського механізму розвитку соціальної інфраструктури села на сучасному етапі економічного розвитку відособлюється сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується відтворення умов життя сільського населення. Спробуємо систематизувати їх у загальному плані.

Організаційно-економічні форми задоволення життєвих потреб сільського населення.

Від конкретного змісту організаційно-економічних форми задоволення життєвих потреб сільського населення значною мірою залежить напрямки фінансування розвитку соціальної інфраструктури села, поширення певних об'єктів у сільських населених пунктах. Так, в одному випадку основним типом житла на селі може визнаватися приватний (садибний) будинок на розбудову такого типу житла будуть спрямовуватися державні та приватні фінансові ресурси. В іншому випадку може передбачатися забудова певної частини поселень багатоквартирними будинками, устаткування їх централізованими системами водопостачання, каналізації та опалення. Установки на ту чи іншу форму задоволення потреб населення в житлі є дійовим важелем регулювання розвитку сіл. І справа не тільки в тому, якими типами жилих будинків забудовуватимуться села. Садибний тип відкриває широкі можливості для розвитку індивідуального житлового будівництва, тоді як орієнтація на багатоквартирні будинки потребує відповідного замовника, залучення потужних будівельних організацій, функціонування суб'єктів житлово-комунального господарства тощо.

Неоднаковими напрямками розвиватимуться села і при різних формах організації соціально-культурного, побутового, торговельного обслуговування населення. Таке обслуговування ґрунтується на етапному принципі, згідно з яким щоденні та невідкладні послуги жителям надаються за місцем проживання, а послуги епізодичного характеру – у відповідних центрах обслуговування.

До недавнього часу основна увага надавалась розвитку саме центрів обслуговування, причому високого рівня: обласних, міжрайонних, районних. Це змушувало сільських жителів багато часу витратити на поїздки за одержанням певних послуг. Така форма організації соціальної сфери села діяла як важіль, що сприяв руйнації поселенської мережі. Щоб повернути її дію на відродження сіл, в основу розвитку соціальної сфери на селі слід покласти

принципи надання населенню послуг з дошкільного виховання, загальної освіти дітей молодшого та середнього шкільного віку, медичної допомоги і амбулаторного лікування, духовного і фізичного розвитку людей, торговельного і побутового обслуговування безпосередньо за місцем проживання. при цьому зростаючий асортимент і обсяг послуг повинен просуватися у напрямку від різних центрів до первинної ланки обслуговування, все більше “наповнюючи” і цю первинну ланку і центри нижчих рівнів: міжсільські, кущові.

Структура і методи управління соціальною сферою села.

Розвиток мережі та діяльність підприємств, організацій та установ соціальної сфери регулюються, з одного боку, - органами управління відповідної галузі, а з іншого – органами державного управління та самоврядування на місцях. У кожній галузі (народній освіті, охороні здоров'я, культурі, торгівлі і т.д.) по-своєму поєднуються економічні і адміністративні методи управління, використовуються відповідні форми прогнозування, обліку і контролю, впровадження досягнень науково-технічного прогресу; є своя система нормативів і т. ін. Поряд із цим через місцеві бюджети здійснюється фінансування закладів соціально-культурного призначення; місцеві адміністрації займаються розміщенням об'єктів соціальної сфери, кооперуванням коштів, які виділяють підприємства і організації на спорудження таких об'єктів, вирішують інші питання комплексного соціально-економічного розвитку територій. Оскільки галузевий аспект в управлінні ряду підприємств, організацій та установ соціальної сфери є дуже сильним, то галузева специфіка не може не відбиватись на механізмі формування, а галузеві (відомчі) інтереси – в кінцевому підсумку на самих умовах життя сільського населення. На жаль, відомчі інтереси галузей соціальної інфраструктури часто не співпадають з інтересами сільського населення.

В господарському механізмі відтворення умов життя сільського населення значну роль відіграють прогнозування та планування соціального розвитку села. З переходом на ринкові умови господарювання довгострокові

плани розвитку різних галузей соціальної інфраструктури села (освіти, культури, охорони здоров'я тощо), як правило, є складовими загальнодержавних програм розвитку. Поряд з тим в плані соціально-економічного розвитку району на кожен рік також у відповідних статтях передбачаються заходи розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села.

Серед даної групи елементів господарського механізму відтворення умов життя сільського населення слід відзначити і соціальні нормативи.

Економічні відносини і зв'язки, що забезпечують виділення і використання відповідної частини ресурсів (у вартісній і натуральній формах) на відтворення умов життя на селі.

Насамперед, це відносини розподілу і перерозподілу національного доходу. Частина новоствореної власності централізується в бюджетах всіх рівнів для того щоб її можна було спрямувати на задоволення потреб населення. Господарський механізм формування умов життя на селі охоплює всі елементи бюджетного механізму, що забезпечують вирішення цього завдання стосовно до сільських жителів. Це, зокрема, форми платежів у бюджет (наприклад, податки з населення, плата за землю, скасована на сьогодні плата підприємств за трудові ресурси тощо), напрямки використання бюджетних коштів, способи створення позабюджетних фондів, принципи та пропорції формування і використання суспільних фондів споживання.

Друга частина новоствореної вартості, яка направляється (або повинна направлятися) на поліпшення умов життя сільського населення, нагромаджується у підприємств і організацій. На утримання і розвиток соціальної інфраструктури села використовуються передусім кошти сільськогосподарських та інших підприємств і організацій, розташованих в сільській місцевості, але господарський механізм повинен мати і дійові важелі залучення до цього всіх інших підприємств, що використовують сільське населення як робочу силу. Кошти суб'єктів господарювання також використовуються в певних економічних формах – фінансування невиробничого будівництва, оплати праці членів невиробничих підрозділів,

допомоги працівникам і т.д., які і є елементами механізму формування умов життя населення.

І, нарешті, відтворення умов життя відбувається за рахунок тієї частини національного доходу, яка виступає у формі доходів населення і спрямовується ним на розвиток соціальної інфраструктури. Тому до механізму відтворення цих умов слід віднести й економічні зв'язки, що опосередковують використання даних коштів: з організації і ведення індивідуального житлового будівництва, споживання платних послуг та ін. Крім новоствореної вартості, джерелом формування умов життя населення є амортизація основних фондів.

Щодо матеріальних ресурсів, які використовуються на відтворення умов життя на селі, то їх рух від виробників до споживачів забезпечують економічні зв'язки і відносини, пов'язані з організацією невиробничого будівництва, матеріально-технічним постачанням будов і функціонуючих об'єктів соціальної сфери. Це відносини і форми централізованого розподілу ресурсів, оптової і роздрібною торгівлі матеріалами, обладнанням та сировиною; самозабезпечення підприємств ресурсами; система взаємозв'язків між замовниками та підрядними будівельними організаціями щодо спорудження об'єктів соціальної сфери і т.д.

Конкретні економічні форми, за допомогою яких приводиться в дію господарський механізм. Такими формами виступають:

- нормативи платежів у бюджети;
- витрати підприємств і організацій на утримання і розвиток соціальної інфраструктури;
- вартість безплатних (які надаються за рахунок суспільних фондів споживання) та платних послуг, норми витрат на утримання закладів соціальної сфери;
- питома капіталомісткість об'єктів соціальної інфраструктури;
- конкретні розміри пільг працівникам сільського господарства й інших галузей АПК щодо придбання житлових будинків в особисту власність або будівельних матеріалів для індивідуального житлового будівництва та ін.

Оскільки значна частина платежів в бюджет та витрати на соціальні потреби підприємств залежать від розміру їх чистого доходу, а останній – від рівня цін на реалізовану продукцію, оплати праці, матеріальних витрат, то функціонування господарського механізму формування умов життя сільського населення безпосередньо пов'язане з такими категоріями, як ціна, валовий дохід, прибуток. У цих категоріях, а також системі економічних нормативів відбиваються особисті, групові та загальнонародні інтереси, які є рушійною силою всього процесу суспільного виробництва, в тому числі і відтворення умов життя на селі.

Спеціальні правові акти, якими оформляється система економічних відносин з приводу відтворення умов життя сільського населення.

З початком розбудови ринкових відносин в Україні формуються правове поле, приймаються законодавчі та нормативно-правові акти якими оформляється система економічних відносин з приводу відтворення умов життя сільського населення. Видатним явищем стало прийняття Верховною Радою України Закону “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 32, ст.453). В подальшому в цей закон були зроблені зміни та доповнення. Сьогодні сформований пакет урядових постанов, спрямованих на його реалізацію. Крім того, на удосконалення системи економічних відносин з приводу відтворення умов життя сільського населення спрямовані Основні засади розвитку соціальної сфери села, схвалені Указом Президента України від 20 грудня 2000 року N 1356/2000, Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. N 1650-р та інші нормативно-правові акти. Однак згадані документи не охоплюють усієї різноманітності питань соціально-економічного розвитку сіл. Він регулюється й іншими правовими актами, які встановлюють порядок формування і використання бюджетів усіх рівнів, затверджують економічні і

соціальні нормативи, регламентують роботу установ і закладів соціальної сфери, діяльність підприємств та організацій щодо поліпшення умов життя і праці своїх працівників. До правових методів регулювання соціального розвитку (на рівні підприємств) слід віднести і рішення адміністрацій і профспілкових комітетів, рад або зборів трудових колективів, якими встановлюється порядок використання частини доходу підприємства на вирішення соціальних проблем, конкретні суми коштів, що спрямовуються на житлове і соціально-культурне будівництво, оздоровлення працівників, допомогу багатодітним, слабозабезпеченим тощо.

Соціально-психологічні фактори, під впливом яких формуються та забезпечується відтворення умов життя сільського населення.

Це – орієнтованість населення на максимальне задоволення потреб за місцем проживання, прив'язаність до своїх поселень, вірність традиціям та ін. Практика управління соціальним розвитком села знає чимало прикладів, що свідчать про пагубність нехтування даними факторами. Широко відомо, наприклад, негативні наслідки, до яких привела ліквідація малокомплектних шкіл у невеликих селах: вона прискорила міграцію з них молодих сімей. І навпаки, підвищення статусу села внаслідок розукрупнення сільськогосподарського підприємства чи сільради зумовлює піднесення патріотичних почуттів у його жителів, активізує розвиток житлового будівництва, сприяє поверненню в село раніше вибулих із нього громадян.

Таким чином, відтворення умов життя на селі забезпечується за допомогою широкого кола економічних, організаційних, правових та інших форм і методів господарювання. Але може виникнути сумнів у правомірності розгляду їх як системи. У зв'язку з цим необхідно зробити декілька зауважень.

По-перше, економічні відносини, конкретні форми їх здійснення та правове оформлення існують у нерозривному зв'язку. Наприклад, виділення і використання коштів на соціальні потреби в колективних чи державних сільськогосподарських підприємствах здійснюється за рішенням органів (рад підприємств, загальних зборів тощо), яким належить виняткове право

визначати напрями використання прибутку. При цьому вони можуть керуватись соціальними нормативами.

По-друге, частина елементів господарського механізму відіграє стосовно до інших підпорядковану, допоміжну роль, а деякі дублюють більш активні форми і методи господарювання. Так, ряд показників розвитку соціальної сфери на рівні району, області фігурує спочатку в різних довгострокових галузевих і комплексних програмах, потім – перспективних і нарешті поточних індикативних планах, причому одночасно галузевих і територіальних. При цьому у більшості випадків зазначені показники виконують інформативну функцію.

Програмно-цільовий метод регулювання соціально-економічного розвитку галузей, регіонів, вирішення актуальних народногосподарських проблем широко застосовується у фінансово-господарській практиці всіх держав, в тому числі й високорозвинених. В останніх за допомогою таких програм соціально-економічного спрямування забезпечується бюджетне фінансування соціальної інфраструктури у сільських регіонах, субсидування житлового будівництва, стимулювання підприємницької активності, створення нових робочих місць, підтримка фермерства і багато іншого.

Без сумніву, ці проблеми сьогодні є надзвичайно актуальними і для України. Процес трансформації економічних відносин в аграрній сфері, забезпечення інноваційного розвитку, створення у сільській місцевості життєвого середовища на рівні світових стандартів гідних країні постіндустріального суспільства може ефективно регулюватися фінансово-кредитними важелями, шляхом опрацювання і чіткого виконання різноманітних програм розвитку.

Програмно-цільовий метод регулювання АПК в поєднанні з вирішенням складних соціально-економічних проблем села ефективно застосовувався у колишньому СРСР, зокрема при розробці Продовольчої програми. Остання хоча й серйозно хибувала, насамперед, тим, що базувалась на засадах адміністративно-командної економіки, все ж сприяла нагромадженню

методологічного досвіду розробки вказаних програм і забезпечувала в окремих випадках позитивні результати (наприклад, зростання житлового і соціально-культурного будівництва на селі).

З проголошенням Україною незалежності стала очевидною необхідність розробки державної програми, що у комплексі вирішувала б завдання продовольчої безпеки, мобілізації експортного потенціалу АПК, а також була налаштована на створення на селі сучасних умов життя. Враховуючи цю необхідність, Верховна Рада України у лютому 1994 р. схвалила Концепцію Національної програми відродження села на 1995-2005 рр. і зобов'язала уряд розробити відповідну програму. В подальшому Урядом України регулярно розроблялися та певною мірою були реалізовані різноманітні програми розвитку села. Такі програми спрямовані на створення середовища у якому розвиток продуктивних сил села і економічних відносин агропромислового комплексу були б пов'язані із зміною життєвого середовища на селі.

Сьогодні в Україні здійснюється реалізація наступних програм розвитку села [48]:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року.
2. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року.
3. Програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад.
4. Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України (проект).
5. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року.
6. Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки.

Одне із головних завдань реалізації національних програм розвитку агропромислового виробництва і відродження села в частині поліпшення умов

життя на селі полягає в тому, щоб за допомогою економічних важелів, по-перше, залучити на село якомога більше інвесторів, по-друге, спонукати учасників програми передусім до вирішення завдань, пріоритетних з точки зору всього суспільства (держави). Відповідно до цього у заходах щодо реалізації зазначених програм органічно поєднуються, з одного боку, орієнтовні параметри (індикативні показники) розвитку різних галузей АПК, виробничої і соціальної сфери села, а з іншого – правила визначення обсягів, умови виділення і використання державних коштів, які спрямовуються на вирішення передбачених такими програмами завдань, а також пільг та заохочення для їх учасників.

Пріоритетними напрямками при розробці програм соціально-економічного розвитку села та забезпеченні їх реалізації з метою подальшого розвитку соціальної сфери на сучасному етапі економічного циклу в Україні доцільно визначити наступні:

1. Розширення спектру та підвищення якості соціальних послуг.
2. Розвиток дієвої системи соціального інвестування.
3. Активізація використання ресурсів комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури.

Реалізація програм за такими напрямками сприятиме розвитку соціальної інфраструктури села, забезпеченню повноцінного відтворення робочої сили, впровадженню ефективного державного регулювання економічних відносин на селі та на цій основі забезпечення сталого розвитку виробництва сільськогосподарської продукції.

1.4. Трансформація механізму управління соціальною інфраструктурою села

Сучасний етап розвитку аграрного сектору характеризується широкомасштабними перетвореннями у сфері відносин власності, впровадженням та зміцненням ринкових методів господарювання, докорінною

зміною ролі і функцій управлінських структур різних рівнів у формуванні та підтримці повноцінного життєвого середовища в сільській місцевості. В недалекому минулому України однією з особливостей аграрної економіки була масова участь сільськогосподарських і агропромислових підприємств у створенні та підтримці функціонування закладів, об'єктів і споруд невиробничої сфери села. З приватизацією більшість приватних господарств за будь-якої ціни хочуть позбутися обтяжливих для себе соціальних функцій, вважаючи, що їхні працівники становлять меншу частку сільських мешканців, і тому ці функції мають виконувати територіальні органи управління. Поряд з тим, окремі великі сільськогосподарські підприємства продовжують утримувати та розвивати соціальну сферу для своїх працівників.

Модель трансформації соціальної структури села представлена на рис. 1.2.

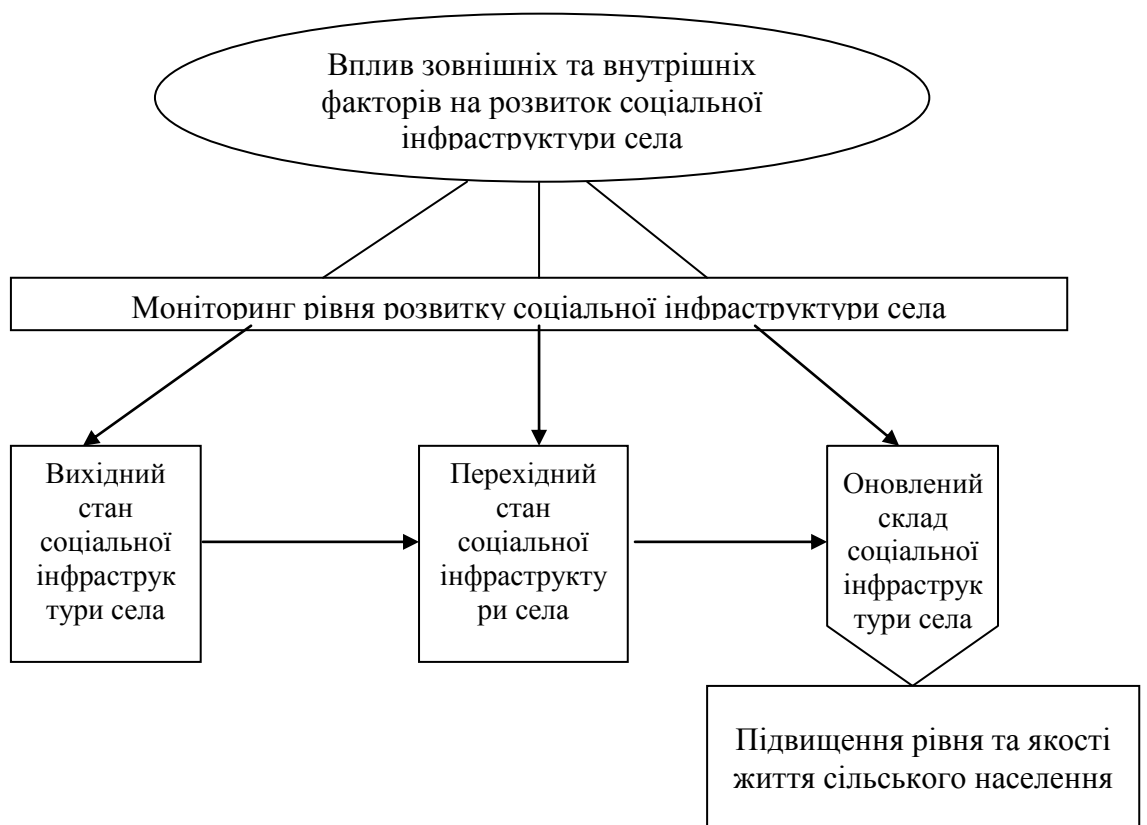

Рис. 1.2. Модель трансформації соціальної структури села

В результаті економічних реформ відбулася зміна форм власності в тому числі і на об'єкти соціальної інфраструктури села. Частина об'єктів

знаходиться на балансі сільських та селищних рад, частина на балансі районних відділень (школи – освіти, клуби – культури), а фельдшерсько-акушерські пункти на балансі селищних рад, або районних лікарень. Окремі будівлі були приватизовані і зараз частіше всього здаються в оренду приватним підприємцям під перукарні, майстерні та інші. Внаслідок зміни джерел подальшого утримання об'єктів невиробничої сфери села значна частина тих, робота яких фінансувалась господарствами, фактично припинила свою діяльність і їхні нинішні господарі спрямовують значні зусилля на те, щоб їх будь-кому продати, передати в оренду, або змінити функціональне призначення.

Незважаючи на позитивні зрушення, які обумовлені реалізацією низки загальнодержавних та регіональних програм соціального розвитку, стан соціальної інфраструктури села останнім часом погіршується. Таке погіршення відбувається через відсутність ефективних важелів державної підтримки та інструментів інвестування в соціальну інфраструктуру села. Зазначені тенденції посилюються на фоні відсутності єдиної концепції розвитку соціальної сфери села не тільки як самостійного інституту, але й з урахуванням усіх факторних взаємозв'язків, які забезпечують ефективність її функціонування.

Безумовно, що основна роль в регулюванні процесів формування та функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села належить бюджету. Бюджетні кошти більшою частиною є джерелом утримання шкіл, дитячих садків, будинків культури та інших об'єктів соціальної інфраструктури села і тому на бюджет припадають основні регуляторні функції. В місцеві та центральні бюджети перераховуються різні відрахування та збори, окремі об'єкти соціальної інфраструктури, як господарюючі суб'єкти можуть отримувати пільги. Все це надає можливість сконцентрувати певні кошти, які потім використовуються для утримання об'єктів соціальної інфраструктури і перетворюються на регулюючий чинник її розвитку. За допомогою таких коштів можна регулювати (стимулювати, або стримувати) розвиток соціальної інфраструктури села (будівництво об'єктів ремонт, переобладнання приміщень,

тощо). В умовах функціонування ринкового механізму головним фактором отримання прибутку є плата за товари та послуги, які отримують споживачі. Тому «голосування карбованцем» перетворюється на істотний чинник впливу на можливості розвитку. В тому випадку, коли споживачі згодні купувати послуги соціальної інфраструктури і сплачувати за це відповідну ціну, вона отримує можливості розвиватися. Враховуючи нерівномірність особистих доходів громадян в умовах ринку з'являється можливість у окремих громадян та господарюючих суб'єктів робити благодійні внески на розвиток соціальної інфраструктури села. Крім того, місцевими органами влади та іншими суб'єктами можуть бути організовані благодійні фонди для розвитку інфраструктури села. Спеціальні разові збори та залучені кошти в умовах ринку також можуть використовуватися для регулювання умов господарювання, фінансовий стан та рівень розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села.

Систему економічних важелів впливу на процеси формування та функціонування соціальної інфраструктури села представимо у вигляді схеми, (рис. 1.3).

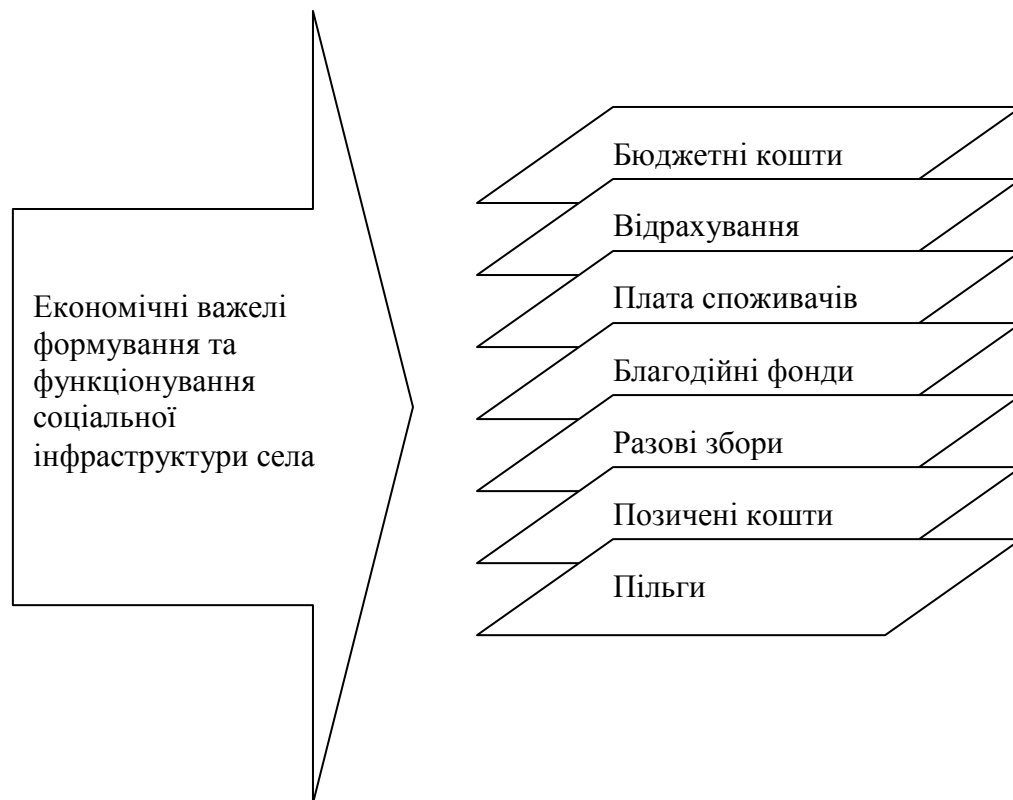

Рис. 1.3. Система економічних важелів впливу на процеси формування та функціонування соціальної інфраструктури села

Аналіз змін, що нині відбуваються на селі, дозволяє виділити наступні основні причини, які зумовлюють необхідність внесення суттєвих коректив у існуючу систему управління розвитком соціальної та інженерної інфраструктури села.

По-перше, збільшення кількості приватних власників в аграрному секторі, до того ж менш фінансово потужних, потребує прийняття і розробки відповідних законодавчих актів, які б були спрямовані на формування механізму кооперації та акумуляції коштів на рахунках окремих суб'єктів господарювання або територіальних органів управління з метою соціального облаштування сільських поселень. Такі кошти можна направляти на будівництво об'єктів соціально-побутового, культурного та іншого призначення, яких бракує, сільських інженерних комунікацій (водогонів, газопроводів, систем каналізації) тощо. У законодавчому порядку повинні бути вирішені питання: хто може виступати ініціатором будівництва, які права і обов'язки закріплюються за ним, яка і в якій формі участь повинна бути в інвестиційному процесі суб'єктів господарювання, що зареєстровані та функціонують на території, підпорядкованій місцевому органу самоврядування, тощо.

По-друге, зміна форми власності на об'єкти соціальної інфраструктури кардинально змінює систему акумуляції та спрямування на їх утримання фінансових ресурсів.

У більш широкому розумінні йдеться про систему управління комплексним розвитком інфраструктури сільських територій, яка в умовах адміністративно-командної економіки дістала назву “управління соціальним розвитком села” і здійснювалася переважно через галузеві органи управління та галузеві канали фінансування. Аналіз структури та функцій ряду основних міністерств України показав, що вони не відповідають потребам сьогодення щодо забезпечення та ефективного управління комплексним розвитком сільських територій. Основні їхні недоліки: галузевий принцип діяльності; не всі органи міністерств і відомств доходять до низових ланок місцевого рівня

села; виконують загальні функції без урахування специфіки сільської місцевості; відомча відокремленість функцій управлінських структур на міжміністерському рівні; відсутність на національному й обласному рівнях єдиного суб'єкта, який би займався регулюванням соціально-економічних процесів щодо забезпечення взаємопов'язаного, пропорційного та збалансованого розвитку підприємств і організацій виробничої й невиробничої сфер, розміщених у сільській місцевості. Крім того, сільська територія з її багатими ресурсами не стала цілісним об'єктом управління та планування, а колектив людей, що мешкає тут, не має статус юридичної особи.

Оскільки сільська місцевість є сферою інтересів багатьох міністерств і відомств, а сільська інфраструктура, що забезпечує необхідні умови життєдіяльності сільського населення, включає велику кількість закладів, установ, підприємств, об'єктів і споруд, підпорядкованих за галузевим принципом відповідним управлінським структурам районних та обласних державних адміністрацій, а також у зв'язку зі зміною форм, суб'єктів власності і господарювання, існує нагальна потреба у створенні координаційного органу діяльності суб'єктів управління. На загальнодержавному рівні немає органу, який об'єднав би численні суб'єкти в єдину структуру.

Передача об'єктів невиробничої інфраструктури на баланс місцевих органів влади при їх мізерних бюджетах, без відповідного реформування податкової, бюджетної та управлінської систем призводить до занепаду наявної матеріально-технічної бази і втрати кадрового потенціалу соціальної сфери села. Тимчасом недосконалість та обмеженість, дублювання функцій існуючої структури управління, її пасивний характер стали нині гальмом у подальшому розвитку села.

Викладене дає можливість зробити висновок, що в умовах розбудови ринкових відносин діюча система управління соціальним розвитком села потребує реформування. В ході реформ відповідним структурам територіальних органів влади (сільським та селищним радам, районним та обласним державним адміністраціям) в особі конкретних підрозділів (комітетів,

управлінь, відділів, секторів, комісій тощо) мають бути надані відповідні функції та повноваження з метою концентрації фінансових потоків на напрямках, які б забезпечували найбільш ефективне функціонування соціальної інфраструктури села.

Держава в цьому разі не може стояти осторонь тих процесів, які відбуваються на селі, і має виступати гарантом недопущення поширення руйнівних процесів у сфері розвитку соціальної інфраструктури села. Обов'язок держави полягає в законодавчому забезпеченні формування фінансового механізму та організаційних структур управління, створенні відповідної податкової бази з метою забезпечення акумуляції фінансових ресурсів для фінансування розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села. Крім того, обов'язком держави є надання пільг, дотації, субсидій і т. ін., для підтримки уразливих верств сільського населення.

Зміни в системі управління соціальним розвитком села та організаційній структурі мають бути спрямовані на забезпечення збалансованого комплексного розвитку інфраструктури сільських територій, створення необхідних умов для раціональної організації життєдіяльності сільського населення та відтворення робочої сили.

У зв'язку з цим формування концептуальних засад передбачає, насамперед, окреслення кола завдань, що мають вирішуватися владними організаційними структурами, а потім, виходячи з цього, обґрунтування проекту удосконалення організаційних форм та функцій структур, що реалізовуватимуть ці завдання.

По-перше, одним з головних і найбільш пріоритетних завдань органів управління комплексним розвитком інфраструктури сільських територій буде концентрація зусиль на гальмуванні дестабілізаційних процесів у соціальній сфері села. У більш широкому розумінні це означає, що за будь-яку ціну необхідно припинити процеси згорання під різними приводами існуючої мережі закладів, установ, підприємств, об'єктів і споруд галузей невиробничої сфери села, зберегти і забезпечити їх функціонування в інтересах сільського

населення. Це надзвичайно складне завдання, оскільки проникнення ринкових відносин у соціальну сферу в першу чергу позначається саме на сільських закладах соціального обслуговування. Такі джерела фінансування, як різні фонди підтримки та розвитку мистецтва освіти, молоді і спорту, охорони здоров'я принципово не підходять до села з позицій надзвичайно малих можливостей цих фондів, а також тому, що ці заклади функціонують у сільській місцевості і не мають національного значення. Вони призначені обслуговувати найбільш вразливі верстви населення, тому підтримка як на державному, так і місцевому рівнях об'єктів соціальної сфери, недопущення подальшого згортання їх мережі – важливіше завдання держави.

По-друге, важливим, завданням, на вирішення якого мають бути спрямовані зусилля організаційних структур управління територіальним розвитком, є, на наш погляд, визначення зон поселенської і демографічної кризи (депресивних територій), опрацювання шляхів їх виведення з цього стану, визначення дієвих варіантів санації і реалізації програм щодо цих територій на практиці.

По-третє, наступний шлях в реалізації заходів щодо поліпшення соціально-економічної та демографічної ситуації, має поєднуватися з виконанням програм поліпшення умов життя сільського населення, зокрема створення сучасних комунально-побутових умов. З цією метою в Україні прискореними темпами газифікується сільська місцевість (будівництво магістральних і розвідних газопровідних мереж, міжсільських та внутрішньосільських газопроводів, газифікація сільського житлового фонду), але навіть з огляд на ці темпи стає зрозумілим, що час вирішення цієї проблеми надзвичайно віддалений і його необхідно було б значно наблизити.

По-четверте, затяжна і дуже застаріла проблема сільських територій – спорудження автомобільних під'їздів до сіл, що знаходяться на значній відстані від розвинених центрів. Але цим інженерні облаштування сільської території не вичерпується: необхідно й далі послідовно мобілізувати зусилля на завершення спорудження водогонів у безводних районах, поступово збільшувати мережі

внутрішніх сільських водопровідних мереж, внутрішніх сільських і внутрігосподарських упорядкованих доріг, тротуарів тощо.

По-п'яте, сільське населення, сільські поселення, сільські громади у особі своїх органів самоврядування разом з територією, що перебуває під їх юрисдикцією, мають стати повноправними суб'єктами й об'єктами управлінської діяльності, оскільки лише вони найкраще знають як свої потреби й запити, так і свої можливості.

Таким чином, важливішою передумовою розвитку соціальної інфраструктури села є закріплення за сільською громадою певних доходів і надання права розпоряджатися цими коштами залежно від першочерговості встановлених пріоритетів. Крім того доцільно надати громадам права визначати джерела формування таких доходів. Одним з важливих джерел може стати законодавчо закріплена в Законі України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу" стаття про виділення для потреб розвитку АПК на 15 % коштів більше, ніж його частка у національному доході. Частина цих коштів можна було б централізувати для потреб соціального розвитку сільських територій. Окрім цього, у різних програмах розвитку виробничих сил, що стосуються інтересів сільської місцевості, було б доцільно резервувати частину коштів для вирішення соціальних проблем села. У разі потреби можна було б знайти й інші джерела надходження, акумуляції і кооперації та виділення для потреб розвитку сільських територій фінансових ресурсів в залежності від гостроти ситуації, черговості пріоритетів та ін.

РОЗДІЛ 2

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА В УКРАЇНІ

2.1. Показники розвитку соціальної інфраструктури села

Рівень життя населення оцінюється по тому, наскільки воно задоволене усім комплексом життєвих умов: наявністю та якістю житла, комунально-побутовим обслуговуванням, можливостями якісного виховання та навчання дітей, охорони здоров'я, фізичного вдосконалення, духовного розвитку тощо.

Загальна відсталість соціальної сфери села, демонстративна, а пізніше скрита політика обмежень щодо “неперспективних” сіл, перекладання турбот про поліпшення умов життя на селі на плечі сільськогосподарських підприємств, інші деформації суспільного життя породжували у сільського населення відчуття неповноцінності, зневіру у сподіваннях на краще майбутнє. Все це справляло вирішальний вплив на життєвий вибір багатьох поколінь.

Перед більшістю галузей соціальної інфраструктури села стоять схожі завдання, серед яких особливо виділяються наступні:

- прискорення темпів розвитку, що диктується необхідністю подолання їх відсталості порівняно з міською інфраструктурою;
- перехід до більш високого, якісного нового, рівня матеріально-технічної бази, що забезпечує надання відповідних послуг не гірше, ніж у міських установах загального призначення (не спеціалізованих) та ще й з урахуванням особливостей села;
- просування об'єктів соціальної сфери у “глибинку”, що пов'язано з децентралізацією і деконцентрацією їх мережі, розповсюдженням на низовому рівні різноманітних комбінованих та кооперованих закладів і т.н.

В умовах формування ринкових відносин ці завдання повинні вирішуватись одночасно із становленням багатоукладності в усіх галузях соціальної інфраструктури.

Безумовно, що для прийняття рішень з розбудови, функціонування та

розвитку соціальної інфраструктури села потрібна достовірна інформація про її стан, а така інформація може бути отримана в результаті об'єктивного економічного аналізу. За допомогою соціально-економічного аналізу досліджуються соціальні процеси господарської діяльності і пов'язані з ними витрати живої та уречевленої праці. Розрахунки здійснюються з метою з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, що формують соціально-економічний розвиток країни. За їхніми результатами вишуковують резерви прискорення цього розвитку, вдосконалення соціальної інфраструктури. Про її стан свідчить цілий комплекс відповідних характеристик, починаючи з демографічної ситуації сільського населення.

Важливою складовою частиною соціально-економічного аналізу є вивчення забезпеченості житлом і його комфортності, грошових доходів і видатків, обсягів наданих побутових послуг за видами у натуральних вимірниках, сум товарообігу, стану охорони здоров'я, культури, освіти. Сюди належить і аналіз забезпеченості місцями дітей у сільських школах, дошкільних закладах.

Будівництво об'єктів соціальної сфери вимагає відповідних витрат, що фінансуються в основному за рахунок прибутку. Але це позитивно впливає у селі насамперед на збереження трудових ресурсів, а потім і на продуктивність праці. Однак на сьогоднішній день село відстає за всіма показниками соціального розвитку від будь-яких поселень міського типу. Економія на соціальних видатках, антигуманний принцип залишкового фінансування соціального розвитку призведе до обезлюднення села, старіння його населення, порушень у відтворенні трудового потенціалу. А це, у свою чергу, позначається на розвитку всього сільськогосподарського виробництва і стає причиною кризової ситуації з продуктами в країні.

Одне із найголовніших завдань – прискорення темпів формування сучасної матеріально-технічної бази соціальної сфери. Внаслідок трансформацій, які протягом останнього десятиріччя відбуваються на селі обсяги соціально-культурного будівництва значно скоротилися, а по окремим

напрямам припинилися зовсім. Це є безумовно негативне явище, але його доцільно розцінювати як тимчасовий епізод у довготривалому процесі становлення соціальної інфраструктури села. Тому розглянемо загальний стан і потреби розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури села.

Серед оцінок рівня матеріально-технічної бази соціальної сфери села виділяються два підходи. **Перший** полягає у визначенні забезпеченості відповідними об'єктами (підприємствами, організаціями, установами) населення в розрахунку на співставну його чисельність. **Другий** полягає у визначенні забезпеченості цими об'єктами сільських поселень. Кожний з зазначених підходів має свої переваги та недоліки. Наприклад, певна кількість лікарняних ліжок у центральній районній лікарні, розташованій у райцентрі, зовсім не свідчить про реальну можливість користування ними жителів конкретних сіл. З іншого боку, наявність чи відсутність у селі, наприклад, дитячого дошкільного закладу не характеризує рівня задоволення в ньому потреби жителів даного села, оскільки в селі може бути вдвічі більше дітей, ніж є місць у дитячому закладі, або зовсім не бути дітей дошкільного віку.

Незважаючи на зазначені недоліки, обидва підходи застосовуються в характеристиках рівня забезпеченості села об'єктами соціальної сфери. Недоліки першого підходу нівелюються при розрахунках, здійснених для достатньо крупних сільських територій, другого – при врахуванні особливостей конкретних поселень, тобто на мікрорівні.

Для характеристики соціального розвитку країни можна застосовувати показник забезпеченості населення соціальними послугами. Серед яких можна виділяти соціальні послуги за сферами розподілу об'єктів соціальної інфраструктури села. Наприклад, а) житло; б) освіта; в) охорона здоров'я; г) культура; д) побутове обслуговування; е) торгівля та громадське харчування.

За наведеною класифікацією будується система показників, які фіксують забезпеченість населення соціальними послугами у певному натуральному вимірі. Їх нормативне значення встановлюється за будівельними нормативами (мінімальний рівень забезпеченості соціальними об'єктами в залежності від

кількості населення на території населеного пункту та площі), які регламентуються державою. Разом із визначенням фактичної забезпеченості соціальними послугами можна проводити співвідношення до нормативних значень визначаючи фактичну наповненість нормативів і відносний рівень забезпеченості населення соціальними послугами.

Система показників забезпеченості соціальними послугами не є чітко фіксованою, а визначається в залежності від класифікації соціальних послуг і бази розрахунку.

Беручи до уваги, що соціальні послуги надаються населенню і саме населення є кінцевим споживачем цих послуг цілком логічним є визначення забезпеченості соціальними послугами, як кількості наявних соціальних послуг до певної фіксованої кількості жителів.

За приведеною вище класифікацією соціальної сфери можна виділити наступні показники, що характеризують забезпеченість ними населення:

а) житло – житлова площа на 1 жителя, м², (з виділенням приватного і державного);

б) освіта – кількість місць у дошкільних закладах (в розрахунку на 1000 дітей до 6 років), кількість місць у школах (на 1000 учнів), кількість загальноосвітніх шкіл у розрахунку на 100 сіл;

в) охорона здоров'я – кількість ліжок у лікарнях на 1000 чоловік населення, кількість відвідувань за зміну (на 1000 чол.), кількість лікарів (на 1000 чол.);

г) культура – кількість місць у закладах культури (на 1000 чол.);

д) побутове обслуговування – обсяг побутових послуг (на 1000 чол.), кількість місць у душових, лазнях (на 1000 чол.);

е) торгівля та громадське харчування – загальна торговельна площа магазинів, м² (на 1000 чол.), посадочних місць у громадському харчуванні (на 1000 чол.).

Крім того, при оцінці розвитку соціальної інфраструктури села можна враховувати не тільки наявність відповідних потужностей соціальної

інфраструктури в розрахунку на 1000 чол. населення, а і вартість основних фондів, тобто їх якісні характеристики. А потім усе можна співставити із нормативами забезпеченості населення матеріальною базою соціальної інфраструктури і таким чином визначався рівень цієї забезпеченості. Характеристику рівня розвитку соціальної інфраструктури села можна доповнити даними про частку поселень, забезпечених її об'єктами.

У розвитку сільської соціальної інфраструктури були періоди поживлення і спаду, що визначалися як загальним рівнем розвитку продуктивних сил, так і особливостями економічної і політичної ситуації в країні на різних історичних етапах. Більш детальний аналіз рівня розвитку соціальної інфраструктури села та рівня забезпеченості її об'єктами сільського населення представлені у наступному параграфі.

2.2. Чинники розвитку соціальної інфраструктури села

Предметом аналізу при визначенні факторів, які впливають на розвиток соціальної інфраструктури села є наявність, формування та використання фінансових і виробничих ресурсів для створення, утримання і розвитку соціальної інфраструктури. Для досягнення основної мети аналізу зазначених факторів (об'єктивної їх оцінки та виявлення на цій основі потенційних можливостей підвищення ефективності формування й використання ресурсів, перш за усе фінансових) можуть застосовуватися різноманітні методи.

Використання видів, прийомів та методів аналізу для конкретної цілі - оцінки впливу факторів розвитку соціальної інфраструктури села – в сукупності становить методологію та методику аналізу фінансового стану. В економічній літературі існують різні підходи до класифікації методів економічного аналізу взагалі та фінансового аналізу зокрема. Частіше за усе виділяються неформалізовані і формалізовані м фінансового аналізу.

Неформалізовані методи аналізу ґрунтуються на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на жорстких аналітичних

взаємозв'язках та залежностях. Ці методи характеризуються певним суб'єктивізмом, оскільки в них велике значення мають інтуїція, досвід та знання аналітика. До них належать такі методи як метод експертних оцінок і сценаріїв, психологічні, морфологічні, порівняльні методи, а також методи побудови системи показників та побудови системи аналітичних таблиць.

До *формалізованих методів фінансового аналізу* належать ті, в основу яких покладено жорстко формалізовані аналітичні залежності. Серед таких методи ланцюгових підстановок, арифметичних різниць (балансовий), виокремлення ізольованого впливу факторів, відсоткових чисел, диференційний, логарифмічний, інтегральний, простих і складних відсотків, дисконтування.

У процесі фінансового аналізу широко застосовуються і традиційні методи економічної статистики (середніх та відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи обробки рядів динаміки), а також математико-статистичні методи (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, факторний аналіз, метод головних компонент).

Застосування різноманітних методів впливу факторів підвищує точність результатів оцінки і дає можливість здобути вірну інформацію для прийняття управлінських рішень.

З метою більш детального розуміння змісту факторів, які впливають на розвиток соціальної інфраструктури села, з'ясуємо сутність економічного зростання. У самому загальному визначенні економічне зростання - зміна результатів функціонування економіки. Розрізняють *екстенсивне* й *інтенсивне* економічне зростання. Екстенсивний тип зростання здійснюється шляхом збільшення обсягів залучених до процесу виробництва ресурсів. Інтенсивний тип, це такий, який здійснюється шляхом ефективнішого використання ресурсів на основі науково-технічного прогресу та кращих форм організації виробництва[9].

Макроекономічні фактори (чинники) економічного зростання можуть бути поділені на три групи: фактори пропозиції, фактори попиту, фактори

розподілу.

Фактори пропозиції включають:

- кількість і якість природних ресурсів;
- кількість і якість трудових ресурсів;
- обсяг основного капіталу (основні фонди);
- нові технології – НТП.

Саме ці фактори визначають спроможність до економічного зростання. Але слід розрізняти здатність до зростання і реальне зростання по суті, для чого важливим є два наступних фактори.

Фактори попиту полягають в тому, що для реалізації зростаючого виробництва потенціалу в економіці треба забезпечити повне використання збільшених обсягів всіх ресурсів. А це потребує рівня сукупних витрат, тобто сукупного попиту.

Фактори розподілу передбачають те, що здатність до нарощування виробництва недостатня для розширення загального випуску продукції. Необхідним є також розподіл зростаючих обсягів ресурсів з метою отримання максимальної кількості корисної продукції.

Зауважимо, що фактори пропозиції і попиту взаємопов'язані. Наприклад, безробіття уповільнює темпи нагромадження капіталу, зменшує витрати на дослідження. І навпаки, низькі темпи впровадження нововведень та інвестицій можуть стати головною причиною безробіття.

Важливішим чинником, що визначає рівень розвитку соціальної інфраструктури села є інвестиційна привабливість галузі та країни в цілому.

Як відмічається в Програмі економічних реформ на 2010 – 2014 роки, потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою в Україні через незадовільний бізнес-клімат. Про це свідчать результати двох впливових міжнародних досліджень – Світового банку «Ведення бізнесу – 2010» і «Рейтинг глобальної конкурентоспроможності» Всесвітнього економічного форуму. Так, за простотою ведення бізнесу Україна посідає 142-е місце зі 183 країн світу. У тому числі за показником ефективності податкової системи

країна знаходиться наприкінці списку, на 181-ій позиції [21].

Несприятливий бізнес-клімат є основним чинником, що стримує інвестиції. Крім того, світова фінансова криза значно звузила внутрішні джерела для інвестицій, а міжнародні фінансові ресурси стали практично недоступними. Багато міжнародних інвесторів вимушені обережніше ставитися до ризиків і загроз, що існують в країні. Зокрема, низький інвестиційний імідж України зробить країну менш привабливою для міжнародного капіталу в посткризовий період.

Значний вплив на формування попиту селян на послуги об'єктів інфраструктури здійснює розмір державної підтримки галузі за рахунок бюджетів різних рівнів, і тут корисним може бути досвід ЄС. Так, у рамках ЄС-25 у запропонованому на найближчу перспективу бюджеті поряд зі зменшенням майже на 1,5 млрд. євро видатків на підтримку цін, інтервенцій і прямих платежів виробникам на період з 2006 до 2013 рр. передбачено збільшення видатків на розвиток сільської місцевості на 3,2 млрд. євро. При цьому в межах заходів щодо розвитку сільської місцевості фермерам та іншим сільським підприємцям може надаватися допомога на участь у 19 різноманітних програмах, серед яких - оновлення сіл і сільської інфраструктури і поліпшення доступу сільського населення до базових послуг. Необхідно підкреслити, що спільний бюджет ЄС фінансує лише обмежені види діяльності, у тому числі й щодо розвитку сільської місцевості. Видатки на освіту, охорону здоров'я, розвиток інфраструктури тощо фінансуються також (і в основному) з національних бюджетів кожної країни ЄС [14, с. 128].

Розвиток соціальної інфраструктури села зумовлюють сутність, складові та напрямки загального економічного зростання. Серед сучасних тенденцій розвитку соціальної інфраструктури села які вимагають відповідного перегляду методів концентрації та напрямків спрямування фінансових ресурсів окремо виділяється стійка тенденція до зміни чисельності сільського населення. Істотне зменшення чисельності сільського населення (один з індикаторів соціально-економічного занепаду села) зумовлене як причинами

довготривалого характеру, так і прорахунками, допущеними в період ринкових трансформацій аграрного сектора, в тому числі і нехтуванням проблемами розвитку соціальної інфраструктури села. Чисельність сільського населення і сільської поселенської мережі наведена у таблиці 2.1 [18, с.34].

Таблиця 2.1.

Чисельність сільського населення і сільської поселенської мережі
(на 1 січня відповідного року)

Показники	1991	1996	2001	2006	2010
Чисельність сільського наявного населення, тис. осіб	16859	16529	15972	15052	14438
Зменшення порівняно з попереднім періодом, тис. осіб					
- всього	x	330	557	920	614
- в середньому за рік	x	66,0	111,4	184,0	153,5
Середньорічні темпи зменшення, %	x	0,39	0,67	1,15	1,02
Кількість сільських населених пунктів, од.	28845	28838	28651	28562	28471
Зміна порівняно з попереднім періодом (+/-), од.					
- всього	x	-7	1,94	-89	-91
- в середньому за рік	x	-1,4	-19,4	-17,8	-22,7

Як свідчать показники таблиці, в останні роки в Україні збереглася тенденція до скорочення чисельності сільських жителів, яка розпочалася ще у минулі роки. Темпи зменшення сільського населення, які у 1981 – 1990 роках становили 1,04% на рік у 1991 – 1995 роках знизилися до 0,39%, а в подальшому у 2006 – 2009 роках знову підвищилися до 1,02%. Упродовж 1991 – 2009 років сільське населення зменшилося на 2,4 млн. осіб до 14,4 млн. осіб на початок 2010 року (31,4% від загальної чисельності). Як наслідок, села поступово обезлюднюють, продовжується процес зменшення кількості сіл. Так у 1991 – 2009 роках поселенська мережа скоротилася на 374 села. До того ж такий процес скорочення сіл прискорюється, так якщо у 1991 – 2000 роки у середньому за рік «умирало» 19,4, то в 2006 – 2009 роках – 22,7 села [18, с.34].

На окремих територіях депопуляція і обезлюднення сіл набули ознак демографічної кризи. Чисельність таких проблемних адміністративних районів збільшується зростаючими темпами: у 1991 р. їх нараховувалося 112, у 1996 р. – 121 (на 8% більше порівняно з попередньою датою), у 2001 р. – 135 (на 116%), у 2006 р. – 168 (24,4%). Нині 34,3% загальної кількості районів є

проблемними, порівняно з 1991 їх частка збільшилася на 11,1%. Регіони найбільш гострої демографічної і поселенської кризи – Чернігівська, Сумська і Полтавська області. тут концентрація проблемних районів перевищує 90%. Частка таких районів у Київській і Черкаській областях в межах 60 – 90%, в Житомирській, Хмельницькій, Кіровоградській, Харківській і Луганській – 30 – 60% [18, с.35].

Якщо невідкладно не вжити заходів для переходу до сільського розвитку на сталій основі (насамперед щодо диверсифікації економіки, зайнятості і доходів населення), кількість районів демографічної і поселенської кризи може збільшитися до 235 – 245 (48 – 50% від загальної кількості). З'являються території суцільної незаселеності, що є загрозою національній безпеці.

Зрозуміло, що скорочення чисельності сільських жителів обумовлює скорочення попиту на послуги соціальної інфраструктури та скорочує потребу у наявності об'єктів соціальної інфраструктури села. З переходом на ринкові умови значна частина послуг соціального характеру переведена на платну основу як у містах, так і у сільських поселеннях. В той же час у сільській місцевості спостерігається значне зменшення обсягу послуг, що надаються. Головною причиною закриття підприємств, які надають платні послуги, є скорочення платоспроможного попиту населення внаслідок його зубожіння, а установ соціально-культурного призначення - зменшення надходжень до місцевих бюджетів та погіршення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, чиїми коштами вони утримуються.

Таким чином, на розвиток соціальної інфраструктури села впливають багато факторів, серед них фактори пропозиції, попиту та розподілу. Кожна група зазначених факторів здійснює свій вплив на умови, порядок та можливості функціонування і розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села.

2.3. Вплив циклічних коливань відтворювальних процесів на трансформацію соціальної інфраструктури села

Світ, що нас оточує, побудований за універсальним шаблоном, він є циклічним: час в ньому рухається по колу, а будь-які параметри описуються хвилеподібною кривою [34, с. 10]. Повернення точки в циклі до вихідного положення відбувається на новому якісному рівні, про що свідчить закон переходу кількісних змін у якісні. Послідовність циклів, що являють ланцюг розвитку, можна уявити у вигляді спіралі. При такій уяві кожен цикл виступає як виток у розвитку, а сама спіраль як послідовність циклів. Не дивлячись на те, що спіраль є лише образ, який відображає зв'язок між двома, або декількома точками в процесі розвитку, він вдало характеризує загальний напрям розвитку [34, с. 17-18]. Крім того, кожна форма життя знаходиться у трьох станах: минуле, теперішнє та майбутнє, які взаємопов'язані. Минулий досвід є джерелом народження подій у новому циклі розвитку. Теперішнє є точкою трансформації минулого досвіду, а майбутнє – наслідком трансформацій минулого досвіду через здобутки досвіду сьогодення. При цьому теперішнє та майбутнє з часом стануть минулим. Циклічність розвитку передбачає, що в основі кожного майбутнього циклу лежить минулий досвід, який є фундаментом для накопичення нового досвіду [34, с. 18].

Процес суспільного відтворення і розвитку соціальної інфраструктури відбувається за загальними законами циклів та хвиль. Він включає в себе не лише відтворення сукупного суспільного продукту, в ході його створення відтворюються також і робоча сила, виробничі відносини та природні ресурси. В межах теми даної роботи нас більше цікавить відтворення робочої сили, як основного фактора сільськогосподарського виробництва, що споживає послуги соціальної інфраструктури села. Суть відтворення робочої сили полягає в безперервному відновленні та підтримці фізичних, розумових, професійних сил та здібностей людини. Зазначені процеси по-різному протікають в селі та в місті через різний уклад життя, звичаї, традиції, тощо. Значний вплив на процеси відтворення робочої сили здійснюють особливості етапу економічного

циклу, що проходить економіка країни. Як відомо, демографічні процеси мають свої закони і далеко не завжди природне відтворення населення буває позитивним. Добре відомо, що відтворення населення буває звуженим в періоди економічної рецесії, значних політичних змін та війн. В той же час, існує певна тенденція, помічена ще А.Смітом: приріст населення тим повільніший, чим вищий рівень його життя. Сьогодні не лише Україна має справу з від'ємним приростом населення і, відповідно, його старінням. Аналогічні процеси проходять в країнах Європи та Японії. В таких умовах головним завданням соціальної інфраструктури є надання послуг з метою відтворення робочої сили як процесу відновлення життєдіяльності людського суспільства через природні процеси народжуваності і смертності населення. Однак розширене відтворення робочої сили пов'язане не лише із збільшенням кількості населення. Підвищення рівня життя, освітнього та професійного рівня суспільства є, по суті, основою відтворення робочої сили, розширеного не в кількісному, а в якісному аспекті.

Підготовка і випуск на сільськогосподарський ринок праці освіченої і творчо активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є однією з першооснов життєдіяльності сільськогосподарського виробництва на даному етапі економічного циклу. Враховуючи постійне зростання технологічності сільськогосподарського виробництва простежується зростання потреби в робочій силі вищої кваліфікації. Подібній робочій силі сьогодні абсолютна більшість роботодавців і державних органів прагнуть створити найбільш комфортні, найкращі виробничі і життєві умови, забезпечуючи максимально результативну діяльність та гарантуючи соціальну захищеність на ринку праці.

Робоча сила — товар особливого роду ще і тому, що вона сама в першу чергу є найбільш зацікавленою стороною в розвитку власних можливостей з метою реалізації у виробництві індивідуальних, творчих, здібностей особистості. Тому, в сучасних ринкових умовах робоча сила перетворюється на людський капітал. Поява теорії людського капіталу відобразила роль

нематеріального нагромадження в розвитку людства, що зростає в останні роки. Під людським капіталом розуміється сукупність усіх продуктивних якостей працівника. Таке поняття включає набуті знання, навички, вміння та мотивацію, що впливають на виробництво економічних благ. До основних форм «інвестицій у людину», як правило, відносять: освіту, виховання, охорону здоров'я та весь комплекс витрат, пов'язаних з підготовкою людини до виробництва та відновленням її сил і спроможності працювати. Подібно фізичному капіталу, формування людського капіталу вимагає як від самої людини, так і від суспільства в цілому значних витрат. Зазначені витрати були б неможливими, якби не забезпечували інвестору одержання більш високого доходу. Таким чином, людський капітал розглядається як запас, що може накопичуватися і бути джерелом більш високого доходу у майбутньому.

Усе зазначене робить ефективним інвестиції у розвиток соціальної інфраструктури села, в результаті функціонування якої забезпечується стрімке зростання вкладень у людину що пов'язане з очікуванням більш високого доходу.

Дуже нелегко оцінити потенціал людини та, відповідно, ефективність функціонування соціальної інфраструктури села на ринку. Це пов'язано з тим, що в процесі праці основний внесок досягається шляхом не індивідуальних, а колективних зусиль. Таким чином, робоча сила як товар і як основний споживач послуг соціальної інфраструктури села по багатьом принципам свого функціонування являє собою специфічну економічну категорію, яка має ряд істотних відмінностей. Тут регуляторами є фактори не тільки макро- і мікроекономічні, але і соціальні і соціально-психологічні.

В сучасних умовах кардинально змінюється рівень життя населення, відбувається бурхливий розвиток засобів масової комунікації, що змінює структуру духовного споживання, кордони національного та транснаціонального середовища. Внаслідок розвитку науки реформується спосіб виробництва та, як наслідок, змінюється суспільство, відбуваються зміни образу життя людей та існування людства. Виникають нові товари, нові

технології, що, у свою чергу, веде до зміни структури попиту та формування нових потреб людини, які в більшості своїй задовольняються за допомогою послуг соціальної інфраструктури села. Зміни відбуваються внаслідок швидкого удосконалення технологій виробництва товарів, вибухового розвитку засобів комунікації, способів відбору, узагальнення та аналізу інформації. Внаслідок таких змін відбувається трансформація функцій та призначення соціальної інфраструктури села, кардинально змінюється її роль і місце в житті сільського населення, підвищується її роль в системі суспільного відтворення. Так, поява та розвиток мобільного зв'язку надає можливість керівництву значно підвищити мобільність та ефективність системи управління. Розвиток комп'ютерних технологій, широке впровадження їх у сільськогосподарське виробництво викликає потребу залучення фахівців нових спеціальностей – програмістів, операторів. Збільшення масштабів сільськогосподарського виробництва та ринкові умови господарювання викликають потребу кваліфікованого аналізу ринкової ситуації, засобів збору, узагальнення інформації та потребу у спеціалістах, які б забезпечували просуванням товарів власного виробництва на ринки збуту. Так, розвиток зв'язку надає можливість фермеру отримувати постійну інформацію стосовно ціни на товари відповідної групи, визначати поточний та перспективний попит на свою продукцію. Змінюються масштаби та географія діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Таке розширення масштабів виробництва сприяє розвитку мережі обслуговування товарного виробництва, наближенню її до безпосереднього місця створення доданої вартості. Поряд з розвитком сільськогосподарського виробництва розширюється потреба у висококваліфікованих кадрах, відбувається структурна трансформація робочої сили. В підсумку підвищуються вимоги до рівня розвитку соціально-побутового середовища, до номенклатури, кількості та якості послуг, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури села. А все це веде до потреби в формуванні соціальної інфраструктури більш високого рівня.

Так, наприклад, якщо в недалекому минулому про потребу на селі до

розгалуженості мережі високошвидкісного Інтернету мало хто згадував, то сьогодні це вже вимога часу, яка згодом перетворюється на символ моди, престижу, як для громадян, так і для фермерських господарств та інших суб'єктів господарювання на селі. На такі послуги дедалі збільшується попит в сільській місцевості, поряд з тим, збільшується попит на фахівців, які мають професійні навички та вміння користуватися інформаційними телекомунікаційними системами. Все це в підсумку трансформує структуру попиту мешканців сільської місцевості на послуги даного сегменту соціальної інфраструктури.

Сьогодні вже мало хто буде заперечувати, що майбутнє ефективного сільськогосподарського виробництва за крупними спеціалізованими господарствами. Досконалий, високотехнологічний, глибоко спеціалізований тваринницький комплекс, що має власні переробні потужності, міцні, відпрацьовані зв'язки з виробниками іншої сільськогосподарської продукції та споживачами товарів власного виробництва, за рахунок ефекту масштабу має більше конкурентних переваг над дрібними виробниками. Внаслідок цього, великі виробники сільськогосподарської продукції стають все більше зацікавленими в розвитку соціальної інфраструктури села та знаходять можливості для фінансування діяльності її об'єктів. Крім того, такі зміни викликають трансформацію самої структури та видів об'єктів соціальної інфраструктури села. Замість клубів, будинків культури, кінозалів, інтернет-кафе, послуги провайдерів, які надають інтернет послуги громадянам, потреба у більш широкому та якісному покритті мобільного зв'язку, наявність в сільських школах класів, оснащених комп'ютерною технікою, використання у навчальному процесі нетбуків та інш.

Таким чином, в сучасних умовах, на даному етапі життєвого циклу та рівні розвитку сільськогосподарського виробництва відбувається трансформація функцій, ролі та призначення соціальної інфраструктури села, виникає потреба в переході її на більш високий рівень розвитку. Такий перехід кардинально змінює вимоги мешканців до послуг, що надаються об'єктами

соціальної інфраструктури села, а це, у свою чергу викликає зміни організаційно-економічних форм задоволення життєвих потреб сільського населення.

На формування системи фінансування діяльності та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села здійснює істотний вплив точка знаходження економіки у фазі промислового циклу. Так, програми фінансування діяльності та розвитку соціальної інфраструктури села в ринкових умовах мають враховувати коливання чисельності сільського населення і, відповідно, попиту на послуги об'єктів соціальної інфраструктури в залежності від коливань ринкової кон'юнктури та ділової активності економіки. В тому випадку, коли в економічній динаміці утворюється «суперпозиція періодичних функцій (ритмів)», збіг хвиль у фазі зростання економічних ритмів – «синфазне накладення» [34, с. 23], більша частина фінансування має здійснюватися за рахунок результатів діяльності самих об'єктів соціальної інфраструктури. Головним завданням держави в цих умовах буде розширення повноважень та самостійності в діяльності економічних суб'єктів в сфері соціальної інфраструктури села з метою посилення їхніх можливостей самофінансування. В тих випадках, коли в економіці утворюється антифазна суперпозиція у формі збігання різних фаз (хвиль) промислового циклу, які гасять одна одну, або «синфазне накладення», збігання однакових ритмів у фазі стиску економіки, головним завданням держави буде розширення фінансування діяльності об'єктів соціальної інфраструктури села за рахунок бюджетів різних рівнів. Мета такого бюджетного фінансування - збереження кадрів та матеріальної частини об'єктів, їхнього потенціалу для використання у майбутньому, коли економіка вступить у фазу зростання. Таке збереження функцій об'єктів соціальної інфраструктури у кризовий період сприятиме розвитку людського капіталу, що саме по собі створюватиме потенціал для виходу економіки із кризового стану.

2.4. Аналіз рівня забезпеченості сільського населення соціальними

послугами

На рівень забезпеченості сільського населення соціальними послугами і рівень розвитку соціальної інфраструктури села продовжують негативно впливати наслідки перехідного періоду, коли відбулося масштабне скорочення кількості об'єктів соціальної інфраструктури, відбулася значна зміна форм власності, була розладнана система їх фінансування. Зростання заборгованості сільськогосподарських підприємств привело до їх «обескровлення» і скорочення сфери послуг. Законодавство, прийняте в 1991 - 1992 рр., дозволило колгоспам і радгоспам передавати свої соціальні об'єкти на баланс відповідних регіональних або місцевих органів влади, здійснювалася муніципалізація системи надання соціальних послуг на селі. Після такої передачі фінансування витрат на управління об'єктами соціальної сфери ставало обов'язком місцевих і муніципальних органів влади. Але при цьому місцеві власті не брали на себе жодних зобов'язань, які б мали юридичну силу, за змістом цих об'єктів. Основним чинником, що стримував у той час передачу соціальних об'єктів, була нестача коштів у місцевих бюджетах. В теперішній час скорочення фінансування як з традиційних джерел (сільськогосподарськими підприємствами), так і з бюджетів різних рівнів соціальної інфраструктури села продовжується.

Бюджет є одним із основних інструментів державного регулювання господарської діяльності, в тому числі і умов, тенденцій та швидкості розвитку соціально-економічної сфери. Під час формування бюджету визначається структура видатків, яка свідчить про пріоритетні напрямки розвитку суспільства, що визначені економічною політикою. В залежності від першочергових завдань економічного розвитку формується і соціально-економічна політика держави, яка визначає і розвиток соціальної інфраструктури села. Загальну спрямованість та можливості суспільства по розвитку соціальної інфраструктури характеризують видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу та соціальний захист населення. Динаміку таких видатків у період з 1999 по 2009 роки простежимо на показниках таблиці

2.2. [38, с. 39].

Таблиця 2.2

**Видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу та
соціальний захист населення**

Рік	Всього видатки в бюджет у, млрд. грн.	Освіта		Охорона здоров'я		Духовний і фізичний розвиток		Соціальний захист і соціальне забезпечення		Всього на соціальний захист і соціальну сферу	
		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
1999	34,8	4,7	13,5	3,8	10,9	0,6	1,7	4,1	11,9	13,2	37,9
2000	48,2	7,1	14,7	4,9	10,2	0,9	1,9	6,0	12,4	18,9	39,2
2001	55,5	9,9	17,8	6,4	11,6	1,3	2,3	11,6	20,9	29,2	52,6
2002	60,3	12,3	20,3	7,5	12,5	1,4	2,4	12,6	20,9	33,8	56,1
2003	75,8	15,0	19,8	9,7	12,8	2,1	2,8	13,0	17,2	39,8	52,5
2004	102,5	18,3	17,9	12,2	11,9	2,7	2,6	19,5	19,0	52,7	51,4
2005	142,0	26,8	18,9	15,5	10,9	3,5	2,5	40,1	28,2	85,9	60,5
2006	175,5	33,8	19,3	19,7	11,2	4,3	2,5	41,5	23,6	99,3	56,6
2007	227,6	44,3	19,5	26,7	11,7	5,7	2,5	48,6	21,4	125,3	55,1
2008	312,0	61,0	19,6	33,6	10,8	7,9	2,5	74,1	23,8	176,6	56,6
2009	307,4	66,8	21,7	36,6	11,9	8,3	2,7	78,8	25,6	190,5	62,0

Як видно з показників таблиці 2.2, частка видатків на соціальну сферу та соціальний захист населення протягом періоду збільшується з 37,9% у 1999 році до 62,0% у 2009 році. Поряд з тим, як свідчать матеріали таблиці, стійкого, поступового збільшення видатків на соціальну сферу та соціальний захист населення протягом періоду не спостерігається. Так, у 2003, 2004, 2006 і 2007 роках спостерігається зниження цього показника порівняно з попереднім роком. Найбільшу частку видатків зведеного бюджету в їх загальній сумі на соціальну сферу та соціальний захист населення становили видатки у 2005 та 2009 роках.

Видатки зведеного бюджету за період з 1999 по 2009 роки визначили і рівень розвитку соціальної інфраструктури села. Аналіз рівня забезпеченості сільського населення соціальними послугами проведемо на підставі розгляду показників розвитку матеріальної бази соціальної сфери.

а). Аналіз забезпеченості сільського населення житлом.

Незважаючи на те, що формально середня забезпеченість житлом на селі вища, ніж у містах, сільський житловий фонд не задовольняє сучасних потреб у ньому населення, особливо молодого і середнього віку. Темпи оновлення сільського житлового фонду не перевищують 0,3% на рік. Приблизно десята частина будинків не заселена або використовується сезонно. Обсяги сільського житлового будівництва після 2000 р. поступово зростають, але все ще залишаються майже на 30% меншими, ніж у 1990 р., і у 1,7 рази меншими, ніж у міських поселеннях, у розрахунку на 1000 жителів відсутністю дешевих кредитів, допомоги тощо [14, с. 128].

Головна особливість будівництва житла у сільській місцевості сьогодні полягає в тому, що нині значна частина нового житла (причому підвищеної комфортності) споруджується міськими жителями у приміських та рекреаційних зонах. У той же час на істинно сільських територіях нове житлове будівництво майже не ведеться. Можливості селян споруджувати нове житло вкрай обмежені їх низькими доходами.

Наявні позитивні тенденції можливості розвитку сільської інфраструктури і сфери культури значно обмежені і у зв'язку з фінансовими труднощами в країні в цілому, а також у зв'язку з погіршенням економічних умов на селі. За останні десять років відбулося значне скорочення капітальних вкладень в соціальну і інженерно-технічну інфраструктуру сіла, єдиним винятком є прокладка мереж для подачі природного газу.

Єдиним видом підтримки сільських забудовників залишилося надання їм довгострокових пільгових кредитів (під 3% річних) обласними фондами "Власний дім", проте з участю цих фондів зводиться всього 6-7% житла. У 2008р. вперше запроваджена бюджетна програма "Забезпечення житлом працівників освіти, культури, охорони здоров'я та інших працівників бюджетної сфери, які постійно проживають і працюють в селі та уклали трудові контракти на 20 років", але для її освоєння знадобиться певний час.

Аналіз обсягів будівництва житлових будинків та інженерної

інфраструктури села в Україні проведемо на підставі таблиці 2.3 та Рис. 2.1. [18, с.41-42].

Таблиця 2.3

**Обсяги введення в дію житлових будинків та інженерної
інфраструктури села в Україні**

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
Введення в дію: житлових будинків, тис. кв. м	3423	2207	1229	1728	1237	36,1	100,7
водопроводів і водопровідних мереж, км	1670	1042	178	118	110	6,6	61,8
газопроводів і газопровідних мереж, км	3632	7503	2420	5681	2799	77,1	115,7

Як видно з показників таблиці, введення в дію житлових будинків протягом останніх майже десяти років залишається не змінним. В підсумку у 2009 році введення в дію житлових будинків порівняно з 1990 роком склало 36,1%, а в порівнянні з 2000 роком – 100,7%. Рис. 2.1 дає можливість простежити тенденції зміни обсягів будівництва житлових будинків та інженерної інфраструктури села в Україні за останні два десятиліття.

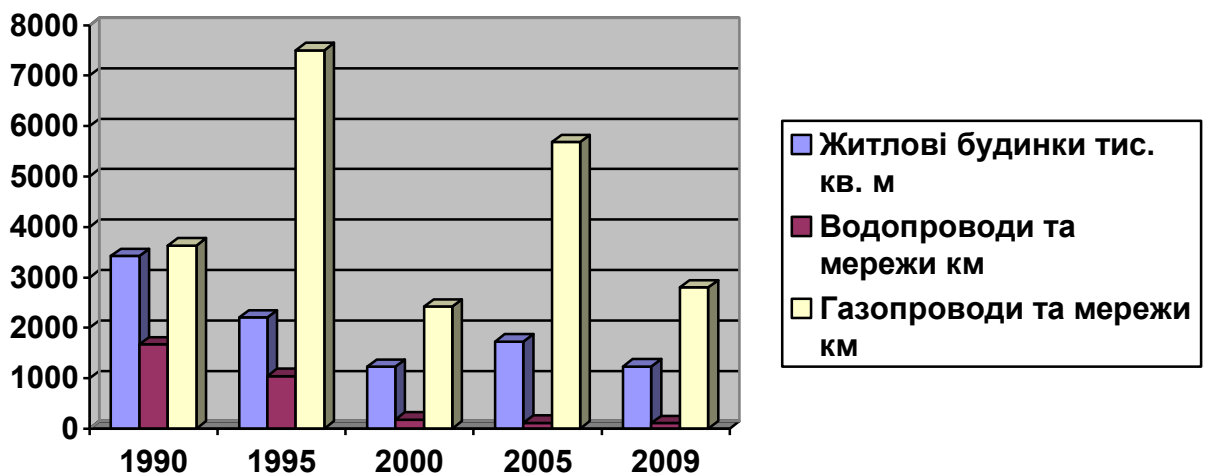

Рис. 2.1. Стан будівництва житлових будинків та інженерної інфраструктури села в Україні

З наведених даних видно, що у 2000 році в Україні було введено житлових будинків 1229 тис. кв. м, а у 2009 році – 1237 тис. кв. м. В той же час,

у 2009 році обсяг будівництва житлових будинків склав усього лише 36,1% від рівня 1900 року. Лише у 2005 році дещо активізувалося спорудження житла та газопровідних мереж. Проте вагомість цього пожвавлення незначна, оскільки воно відбулося на тлі суттєвого руйнування соціальних мереж. Як наслідок, нинішні обсяги будівництва більшості інфраструктурних об'єктів залишаються в десятки разів меншими, ніж у 1990 р.

Важливий фактор, що здійснює істотний вплив на розвиток соціальної інфраструктури села - зміна галузевої структури капітальних вкладень у її розвиток. При значному скороченні обсягів будівництва всіх інших об'єктів введенні в дію газопровідних мереж у 1990-1995 рр. було у 2,8 рази, а водопровідних – в 1,2 рази більшим, ніж у попередньому п'ятиріччі. Така сама тенденція простежується і в подальші п'ять років, коли газопроводів і газопровідних мереж було введено 2005 року на 3261 км більше, ніж у 2000 році. Не дивлячись на те, що починаючи з 2005 року в подальші чотирнадцять років простежується стала тенденція скорочення обсягів введення в дію мереж газопроводів, все одно у 2009 році обсяг введених мереж газопроводів склав 115% від 2000 року.

б). Аналіз забезпеченості сільського населення установами освіти.

На розвиток соціальної інфраструктури та показники забезпеченості населення соціальними послугами мають значний вплив фактори демографічного походження, тобто: зміна чисельності населення, кількості дітей дошкільного віку, учнів, які навчаються в загальноосвітніх школах, приріст або зменшення чисельності населення, у тому числі за рахунок природного скорочення, міграції населення, адміністративно-територіальних перетворень і т. інш. Значний вплив здійснюють такі фактори, як оновлення матеріальної бази освіти, охорони здоров'я, інших галузей соціальної сфери, поліпшення кадрового забезпечення їх закладів, використання в цих галузях новітніх форм надання послуг тощо. Зазначене вимагає значних бюджетних витрат, оскільки рівень сільської інфраструктури відстає від міської і

незрівнянно нижчий ніж, наприклад, у країнах Центральної Європи.

Мережа загальноосвітніх шкіл та дитячих дошкільних закладів в сільській місцевості в Україні за 1990 – 2009 роки представлена в таблиці 2.4 [18, с.41-42].

Таблиця 2.4

**Мережа загальноосвітніх шкіл та дитячих дошкільних закладів
в сільській місцевості України**

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
Наявність у сільських населених пунктах, тис. од.							
загальноосвітніх шкіл - усього	15,1	15,3	14,9	14,3	13,5	89,4	90,5
у розрахунку на 100 сіл	52	53	52	50	47	x	X
дитячих дошкільних закладів - усього	12,6	10,9	8,9	8,4	8,8	69,8	98,9
у розрахунку на 100 сіл	44	38	31	29	31	x	x

Як видно з показників таблиці, за період у сільських населених пунктах наявність кількості загальноосвітніх шкіл поступово скорочується. Скорочення відбулося з 15,1 тис. од. у 1991 році до 13,5 тис. од. у 2009 році. За ці самі роки простежується скорочення і в розрахунку на 100 сіл з 52 до 47 шкіл, відповідно.

Аналіз тенденцій зміни мережі загальноосвітніх шкіл та дитячих дошкільних закладів в сільській місцевості України простежимо на даних, що наведені на рис. 2.2.

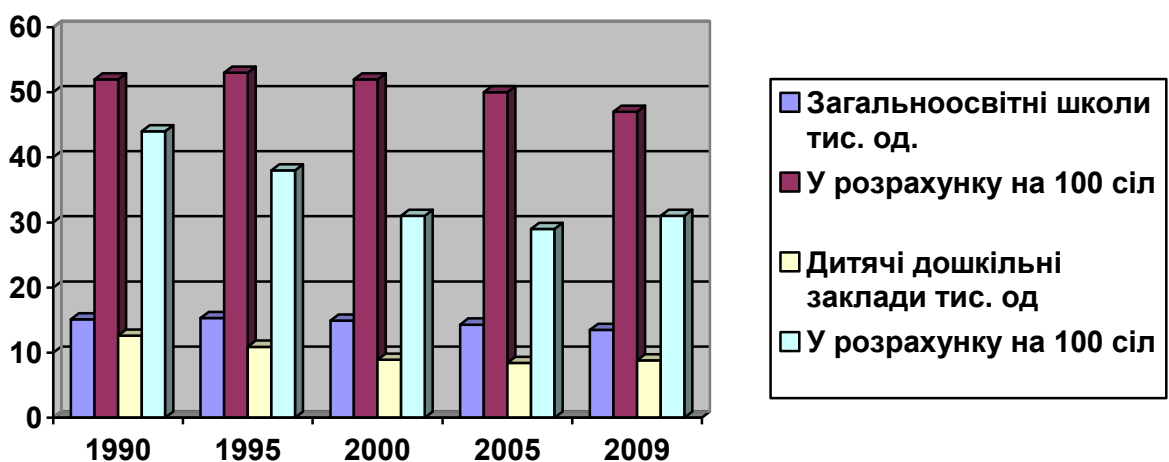

Рис. 2.2. Тенденції зміни мережі загальноосвітніх шкіл та дитячих дошкільних закладів в сільській місцевості України

Як видно з даних діаграми, основний спад приходиться на дитячі дошкільні заклади. Загальна чисельність дитячих дошкільних закладів скоротилася з 12,6 тис. од у 1995 році до 8,8 тис. од. у 2009 році, тобто, скорочення відбулося майже на третину. У розрахунку на 100 сіл кількість дитячих дошкільних закладів скоротилася з 44 до 31. Як наслідок, закриття дитячих дошкільних закладів спонукає сім'ї, у яких є малі діти, покидати села.

Треба зазначити, що стан сільських дитячих садків як правило незадовільний і розрахункова їх потужність не відповідає реальним умовам. Більша частина дитячих закладів потребує капітального ремонту, який не може провести власник дитячого садка, а державне фінансування скорочене. Досить часто навіть збудовані дитячі садки не працюють через нестачу коштів на підтримку дитсадку у діючому стані. Ця ситуація може привести до кризового становища у сфері дошкільного виховання через те, що діти не отримують того рівня освіти, який необхідно, дорослі, які відволікаються від праці щоб доглядати за малюками не можуть працювати повний робочий день і т.н. Крім того, у кризові роки багато дитячих садків припинили існування, а їхні приміщенні були перепрофільовані. Тепер, коли зростає попит на послуги дитячих дошкільних установ в сільській місцевості відчувається нестача місць у дошкільних дитячих установах.

В умовах становлення багатоукладної економіки слід очікувати змін в організації дошкільного виховання на селі. Крупні та ефективно працюючі сільськогосподарські аграрні формування будуть зацікавлені у підтримці дитячих закладів з метою допомоги своїм працівникам. Частина дитсадків перейде у підпорядкування до місцевих Рад через банкрутство деяких сільгоспідприємств. Будуть з'являтися поряд з державними і відомчими установами приватні дитячі садки, де значна частина коштів буде утримуватись за рахунок батьків.

Сьогодні державна підтримка соціально-культурної сфери на селі здійснюється за низкою напрямів, передусім через організацію регулярного перевезення до місць навчання додому учнів та педагогічних працівників

(програма "Шкільний автобус"): місцевим бюджетам надається субвенція з державного бюджету на придбання шкільних автобусів. Субвенція місцевим бюджетам виділяється на комп'ютеризацію та інформатизацію шкіл. В той же час, зазначені заходи повною мірою не можуть задовольнити потреби розвитку сільської місцевості у закладах освіти.

в). Забезпеченість сільського населення медичними закладами.

Серед важливих умов соціального розвитку населення є необхідним і важливим наявність установ медичного обслуговування, які надають медичні послуги жителям поселень. Головним завданням медичного обслуговування сільського населення, поряд із вирішенням загальних проблем охорони здоров'я в Україні, є наближення лікарської допомоги до сільських жителів, зокрема, поліпшення доступності існуючих закладів та розширення їх мережі безпосередньо в сільській місцевості. У галузі охорони здоров'я здійснюється програма технічного переоснащення сільських амбулаторій і фельдшерсько-акушерських пунктів та придбання автомобілів швидкої допомоги для сільських закладів охорони здоров'я, для чого місцевим бюджетам виділяється відповідна субвенція. Надається також бюджетна підтримка Всеукраїнському фізкультурно-спортивному товариству "Колос" на роботу з розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення.

У сільській місцевості, як правило, розташовані лікарні, амбулаторно-поліклінічні заклади (фельдшерсько-акушерські пункти), аптеки. Послуги цих установ відображаються у кількості ліжок у лікарнях, кількості відвідувань за зміну. Таке порівняння потужностей медичних закладів та їх технічний стан є основою для прийняття рішення про необхідність реконструкції чи нового будівництва лікарень. Важливим моментом при цьому є аналіз захворюваності населення, в т.ч. рівня госпіталізації, структури ліжкового фонду та його технічного стану. Аналізуючи показник забезпеченості сільського населення установами медичного обслуговування, маємо на увазі, що на цей показник здійснюють вплив ряд факторів. Серед таких факторів – кількість медичних

установ у сільській місцевості, їх місткість, кількість лікарів, терапевтів, наявність ліків у аптеках і т.ін.

Забезпеченість сільського населення медичними закладами представлена у таблиці 2.5. [18, с.41-42].

Таблиця 2.5

Забезпеченість сільського населення медичними закладами

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
закладів охорони здоров'я тис. од. усього	н/д	19,6	19,4	19,2	19,0	н/д	97,9
у розрахунку на 100 сіл	н/д	69	38	67	67	х	х

Показники таблиці свідчать, що у 2009 році забезпеченість сільського населення медичними закладами порівняно з 2000 роком склала 97,9%, що свідчить про незначне скорочення, яке можна пояснити загальним скороченням сіл та сільського населення за ці роки. Тенденції зміни забезпеченості сільського населення медичними закладами простежимо на даних діаграми (Рис. 2.3).

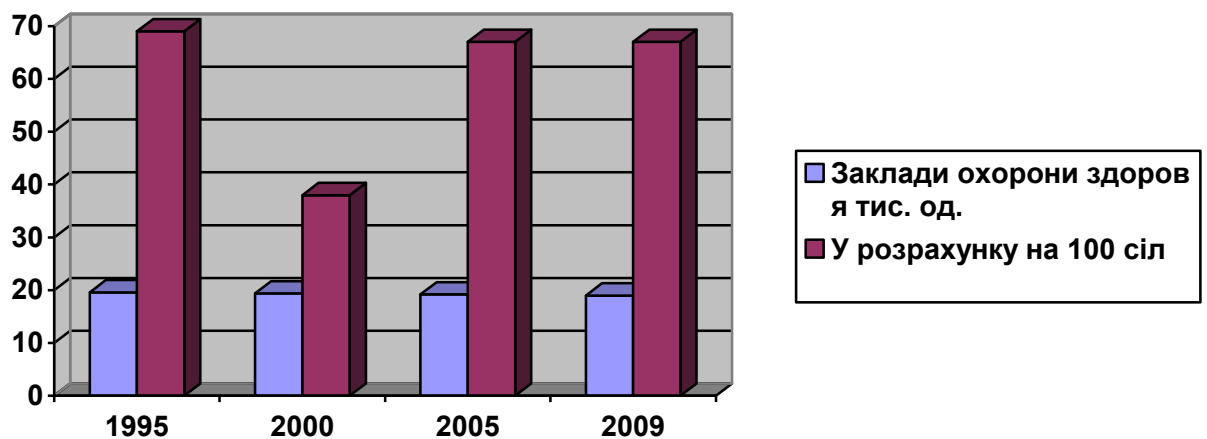

Рис. 2.3. Тенденції зміни забезпеченості сільського населення медичними закладами

Як видно з показників рис. 2.3, спостерігається незначна загальна тенденція скорочення загальної кількості закладів охорони здоров'я протягом останніх років. Скорочення загальної кількості медичних закладів відбулося з 19,6 тис. од. у 1995 році до 19,0 тис. од. у 2009 році. В розрахунку на 100 сіл

скорочення відбулося з 69 до 67 закладів. Не зважаючи на те, що таке скорочення забезпеченості сільського населення медичними закладами не є суттєвим і знаходиться в загальних межах скорочення сільського населення країни, тим не менше, воно свідчить про наявність тенденції зниження рівня медичного обслуговування сільського населення через незміну кількості медичних закладів та послуг, що надаються населенню.

г). Аналіз рівня забезпеченості сільського населення закладами культури.

З розвитком комп'ютерної техніки, телекомунікаційних технологій, появою мобільного зв'язку, мобільного Інтернету, розвитком технологій зберігання та відтворення інформації змінюється призначення та функції об'єктів соціальної інфраструктури, в тому числі і соціальної інфраструктури села. Так, якщо раніше клуб поряд з іншими послугами надавав можливість демонстрації кінофільмів, то сьогодні у більшості сімей наявна техніка, що дозволяє дивитись фільми вдома за допомогою комп'ютера, DVD програвача, або іншого пристрою. Таке положення вимагає спрямування фінансових потоків вже не на розвиток сільських клубів з демонстрацією кінофільмів, а, наприклад, на розвиток покриття мобільних операторів, їх можливостей надавати якісні послуги мобільного зв'язку у сільській місцевості, доступність таких послуг сільським жителям за рівнем оплати. За клубами в цих умовах залишаються усі інші функції – позашкільна робота з дітьми (різноманітні гуртки та секції), проведення урочистих і офіційних заходів, тощо. Зазначена трансформація функцій клубів та будинків культури в багатьох випадках обумовила скорочення їх кількості у сільській місцевості останніми роками. Характеристика мережі клубів і будинків культури на селі в Україні за 1991 – 2009 роки представлена в таблиці 2.6 [18, с.41-42].

Таблиця 2.6

Мережа клубів і будинків культури на селі в Україні за 1991 – 2009 роки

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
Наявність у сільських населених пунктах, тис. од.							
клубів і будинків культури - усього	21,0	19,8	17,7	16,8	16,5	78,6	93,2
у розрахунку на 100 сіл	73	69	62	59	58	x	X
Введено в дію клубів і будинків культури, тис. місць	32,1	4,0	1,0	0,4	0,5	1,4	45,0

Особливо звертає на себе увагу тенденція зміни введення в дію клубів і будинків культури в сільській місцевості (див. рис. 2.4). В основному за роки, що аналізуються відбувалася добудова клубів і будинків культури, будівництво яких було розпочато раніше.

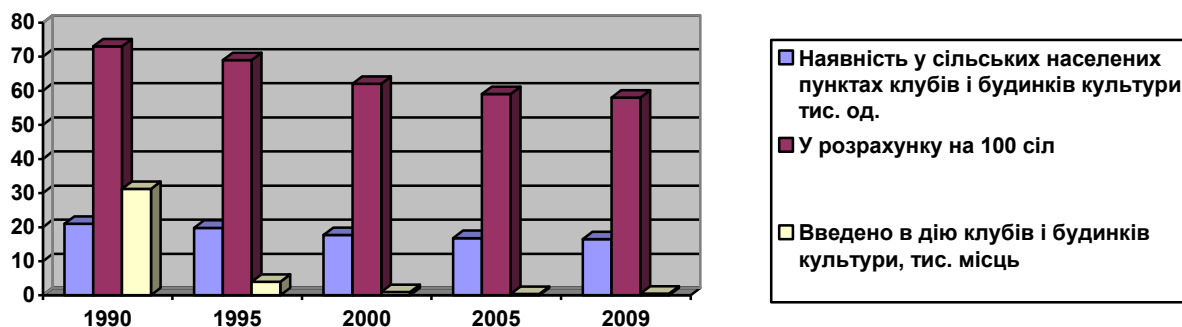

Рис. 2.4. Мережа клубів і будинків культури на селі в Україні за 1991 – 2009 роки

Як видно, протягом двох останніх десятиріч кількість клубів та будинків культури на у сільській місцевості скоротилася майже на чверть. Скорочення відбулося з 21 тис. од. у 1990 році до 16,5 тис. од. у 2009 році. Відбулося скорочення кількості клубів і будинків культури в розрахунку на 100 сіл. Такі самі фактори сприяли тому, що за цей період відбувається катастрофічне скорочення введення в дію будинків культури і клубів. Так, якщо у 1990 році було введено клубів і будинків культури на 32,1 тис. місць, то у 2009 році лише на 0,5 тис. місць.

д). Забезпеченість сіл інженерними комунікаціями.

Не менш важливим є фактори рівня життя населення. Такі фактори характеризують рівень платоспроможного попиту населення, в тому числі і попиту на соціальні послуги. До факторів, що характеризують рівень життя населення відносять показники оплати праці, виплати з фондів соціального забезпечення і матеріального заохочення, вартість валової продукції в розрахунку на одного працівника і т. інш. Аналіз факторів, що характеризують рівень життя населення дає можливість встановити залежність між зміною показників забезпеченості населення соціальними послугами і зміною показників соціально-демографічного та економічного стану населення. Поліпшення житлово-побутових умов сільського населення тісно пов'язане з інженерним облаштуванням сільських територій, що характеризує рівень життя населення. Тому важливим видом непрямої підтримки аграрного сектора є активізація розвитку інженерної та соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Такий розвиток охоплює широке коло завдань, пов'язаних зі створенням сприятливих загальних умов виробництва, зберігання, переробки і реалізації продукції сільського господарства та відтворення людського потенціалу села. Поліпшення таких умов справляє вагомий позитивний вплив на підвищення ефективності виробництва, якості і, відповідно, конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції. Це також сприяє підвищенню якості життя у сільській місцевості через розширення доступності суспільних послуг для сільських мешканців. Крім того розвиток соціальної інфраструктури забезпечує можливість виробникам сільськогосподарської продукції доставляти її до ринків збуту. Йдеться про докорінне поліпшення стану місцевих автомобільних доріг загального користування; будівництво (реконструкцію) мереж і споруд електро-, водо-, газопостачання, поширення практики використання нетрадиційних джерел енергії; розвиток засобів зв'язку та інформатизації, тощо. На жаль сьогодні не приділяється достатньої уваги будівництву і підтриманню в належному стані місцевих (особливо сільських) автомобільних шляхів, розв'язанню проблеми

надійного і контрольованого водопостачання сіл. Погіршення стану доріг і незацікавленість приватних перевізників працювати на сільських маршрутах спричинили погіршення транспортного обслуговування селян. Намагання міністерства транспорту та зв'язку України поліпшити ситуацію (програма "Сільський автобус") мали певний успіх у 2003-2004 рр., але надалі виконання відповідних заходів загальмувалося через фінансові й технічні труднощі. Проблеми в обслуговуванні сільського населення існують і в галузі зв'язку - передусім через скорочення мережі стаціонарних відділень поштового зв'язку.

Забезпеченість сіл інженерними комунікаціями в Україні за 1991 – 2009 роки представлена в таблиці 2.7 [18, с. 42].

Таблиця 2.7

Забезпеченість сіл інженерними комунікаціями в Україні

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
Кількість сіл, які мають: водопровід	4578	5760	6651	6308	6316	138,0	95,0
постачання природним газом та природним і зрідженим	2428	5424	8086	10318	13447	у 5,5 р.б.	166,3

Як видно з показників таблиці, в Україні водопровід мають 6,3 тис. сіл (22% від загальної кількості), каналізацію – 737 сіл (2,6%). кількість сіл забезпечених водопроводами у 1990-ті роки збільшувалась, а у 2009 році порівняно із 2000 роком зменшилась на 335 од. Зменшення обумовлено тим, що частина водопроводів, які раніше функціонували завдяки підтримці сільськогосподарських підприємств, припинили роботу. Загальна кількість сіл, які мають водопровід протягом періоду зростає з 4578 у 1990 році до 6316 у 2009 році, і безумовно є позитивною тенденцією.

Якщо водопровід в Україні мають 6,3 тис. сіл (22% від загальної кількості), то каналізацію - 744 села (2,4%), постачання природним газом - 11,7 тис. сіл (41%), Кількість газифікованих сіл збільшується, а забезпечених водопроводами - зменшується: частина водопроводів, які раніше функціонували завдяки підтримці сільськогосподарських підприємств,

припиняють роботу після її втрати. Жителі більшості сіл користуються водою з місцевих джерел, а 449 - лише привозною водою.

Найпопулярнішим засобом поліпшення енергопостачання сіл залишається їх газифікація. На цю потребу впродовж тривалого часу (починаючи ще з радянського періоду) виділяються кошти державного бюджету, останніми роками - у складі субвенцій місцевим бюджетам на заходи з енергозбереження. Тенденції зміни забезпеченості сіл газопостачанням простежимо на підставі показників, наведених на рис. 2.5.

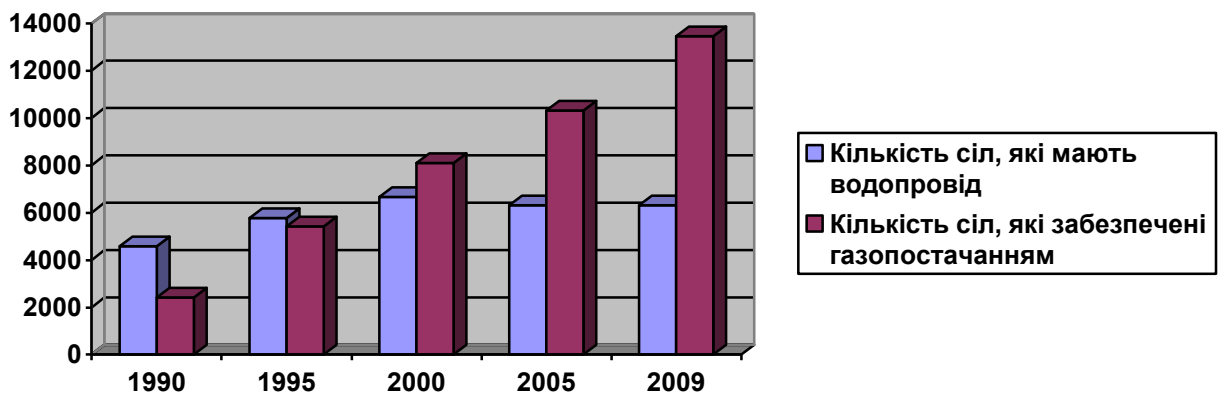

Рис. 2.5. Забезпеченість сіл інженерними комунікаціями в Україні

Як видно з наведених даних, протягом останніх років кількість газифікованих сіл стрімко зростає. Так у 2009 році газифікованих сіл стало більше у 5,5 разів порівняно з 1990 роком. Якщо у 1990 році в Україні 2428 сіл були забезпечені природним та зрідженим газом, то у 2009 році таких сіл вже 13447. Безумовно, таке зростання забезпеченості сіл газопостачанням свідчить про зростання рівня життя сільського населення, що само по собі є позитивною тенденцією.

Незадовільним залишається стан більшості сільських доріг, покриття яких потребує поліпшення чи ремонту. Майже 4,4 тис. км доріг загального користування (2,6%) не мають твердого покриття [14, с. 129].

Зростання кількості населених пунктів, що мають інженерні комунікації

безумовно є позитивною тенденцією. В цілому це свідчить про зростання рівня та покращення якості життя людей.

ж). Аналіз обсягів будівництва об'єктів соціальної інфраструктури села.

Здатність до розвитку системи характеризує її можливість створювати потенціал для зростання у майбутньому. Стосовно соціальної інфраструктури села таким потенціалом розвитку є характеристика обсягів будівництва її об'єктів. Глибокий спад введення в дію об'єктів соціального призначення, який розпочався ще у 1988-1989 рр. у зв'язку із загостренням соціально-економічної ситуації у колишньому СРСР тісно пов'язаний з тенденцією до зміни показника забезпеченості населення соціальними об'єктами. З наростанням економічної кризи в Україні спад введення в дію об'єктів соціального призначення поглибився, а щодо окремих об'єктів, таких як клуби і будинки культури, дитячі дошкільні та амбулаторно-поліклінічні заклади тощо, набрав катастрофічних ознак. Темпи розвитку соціальної інфраструктури села вирішальним чином залежать від джерел і механізму її інвестування. Подібний спад відбувався і в міських поселеннях, але внаслідок кращої забезпеченості існуючою інфраструктурою там він був сприйнятий менш болісно.

Характеристика обсягів будівництва об'єктів соціальної інфраструктури села представлена в таблиці 2.8 [18, с.41-42].

Таблиця 2.8

Обсяги будівництва об'єктів соціальної інфраструктури села в Україні

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2009,% до	
						1990	2000
Введення в дію: шкіл, тис. місць	60,8	17,7	8,6	5,2	2,6	4,2	29,8
дитячих дошкільних закладів, тис. місць	19,7	3,1	0,3	0,4	0,4	2,2	133
лікарень, ліжок	781	291	65	21	265	33,9	3б. у 4р
амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. відв./зміну	6,4	2,0	0,8	0,3	0,3	5,3	42,6
будинків культури і клубів, тис. місць	32,1	4,0	1,0	0,4	0,5	1,4	45,0

Як видно з показників таблиці, введення в дію об'єктів сільської соціальної інфраструктури в кінці минулого – на початку поточного десятиліття звелось до мінімуму. Протягом багатьох років відбувалася добудова окремих закладів соціально-культурного призначення. Катастрофічними є темпи падіння будівництва шкіл та дитячих дошкільних закладів. Так, якщо у 1900 році було введено в дію шкіл 60,8 тис. місць і дитячих дошкільних закладів - 19,7 тис. місць, то у 2000 році їх було введено усього лише 8,6 та 0,3 тис. місць відповідно, а у 2009 році - 5,2 тис. місць шкіл та 0,4 тис. місць дитячих дошкільних закладів. Наслідком стало зниження рівня обслуговування населення. Охоплення дітей дошкільними закладами в сільській місцевості у 2009 році становило 33%, тоді, як у 1990 році було 43%.

Тенденції зміни обсягів будівництва об'єктів соціальної інфраструктури села в Україні простежимо на показниках діаграми 2.6.

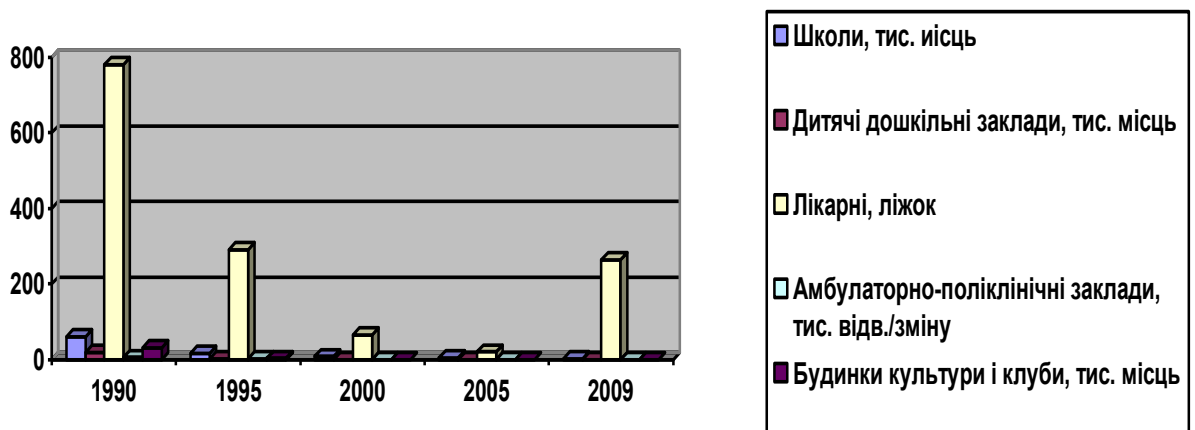

Рис. 2.6. Введення в дію об'єктів соціальної інфраструктури села в Україні

Наведена діаграма (рис. 2.6) демонструє сталу тенденцію скорочення обсягів будівництва на селі шкіл, дитячих дошкільних закладів, амбулаторно-поліклінічних закладів та будинків культури і клубів. В той же час, простежується тенденція збільшення кількості ліжок у лікарнях. Так, у 2009 році відбулося збільшення у 4 рази введення в дію лікарень за кількістю ліжок, що безумовно є позитивною тенденцією та, безумовно, потребує підтримки.

Державна підтримка соціально-культурної сфери на селі здійснюється за

низкою напрямів, передусім через організацію регулярного перевезення до місць навчання додому учнів та педагогічних працівників (програма "Шкільний автобус"): місцевим бюджетам надається субвенція з державного бюджету на придбання шкільних автобусів. Субвенція місцевим бюджетам виділяється на комп'ютеризацію та інформатизацію шкіл. У галузі охорони здоров'я здійснюється програма технічного переоснащення сільських амбулаторій і фельдшерсько-акушерських пунктів та придбання автомобілів швидкої медичної допомоги для сільських закладів охорони здоров'я, для чого місцевим бюджетам виділяється відповідна субвенція. Надається також бюджетна підтримка Всеукраїнському фізкультурно-спортивному товариству "Колос" на роботу з розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення. В той же час, такі програми хронічно недофінансуються, що робить їх малоефективними.

Погіршення доступу сільського населення до соціально-культурних послуг пов'язане, поряд з іншим, з нестачею у місцевих бюджетах коштів для належного утримання відповідних закладів, зменшенням підтримки їх сільськогосподарськими підприємствами, практичним припиненням державного фінансування розвитку соціальної інфраструктури села та низьким платоспроможним попитом сільського населення на платні послуги.

Незважаючи на те, що наведені оцінки можуть бути сприйняті лише з певним застереженням, вони в цілому реально відображають низьку здатність соціальної інфраструктури села задовольняти відповідні потреби населення. Вони ж свідчать і про наявність проблем формування сучасної матеріальної бази соціальної сфери. Разом з тим швидке вирішення цієї проблеми найближчим часом є дуже проблематичним.

Зростання долі витрат на формування матеріальної бази комунального господарства пояснюється щонайменше двома обставинами. По-перше, існує загальна закономірність розвитку соціальної інфраструктури, за якою на певному етапі відбувається значне поліпшення якісних характеристик житлового фонду, громадських будівель, тощо, пов'язане з їх облаштуванням.

По-друге, вирішальну роль у розвиток соціальної інфраструктури села в перехідний період продовжують відігравати великі сільськогосподарські підприємства, для яких будівництво інженерних мереж і споруд (водо- і газопроводів, ліній електропередач тощо, а також місцевих автомобільних шляхів) важливе з огляду на їх не лише соціальне, але й велике виробниче значення. Все це можна було б кваліфікувати як цілком нормальне явище за умов зростання загальних обсягів спорудження інфраструктурних об'єктів. Але, оскільки в інших галузях спостерігається величезний спад, зазначені зміни сприймаються швидше як стихійна деформація галузевої структури капіталовкладень соціального призначення, аніж як її свідоме вдосконалення.

Аналіз реальних тенденцій і процесів в соціальній сфері села дозволяє зробити невтішні. Очевидна неефективність трансформацій в аграрних виробничих стосунках в плані підвищення мотиваційних механізмів розвитку і якості життя. Соціальний чинник в багатьох випадках гальмує розвиток сільськогосподарського виробництва і підвищення його ефективності. Соціальна сфера зараз, як ніколи раніше, затиснута в межах наростаючої : з одного боку, це об'єктивно зростаюча потреба в її функціонування і розвиток, з іншою, фактичне стале зниження .

Для подолання кризи у розвитку соціальної сфери села слід чітко визначитись, що село – це не лише агровиробнича сфера, але і соціально-територіальна підсистема суспільства, що виконує широкий спектр функцій (демографічну, трудовресурсну, культурну та інші).

Розвиток села доцільно здійснювати на основі оптимального поєднання державного регулювання і ринкового налаштування, чіткого розмежування повноважень і відповідальності бюджету центральних органів влади, бюджетів областей, АРК, міст та районів, позабюджетних фондів, юридичних і фізичних осіб, що залучаються для реалізації соціальних програм.

Саме комплексний підхід до вирішення проблеми сільського облаштування дозволить мінімізувати вкладення в розвиток соціальної і інженерної інфраструктури шляхом прийняття на місцевому рівні

диференційованого рішення з сільського поселення, кількості і вікової структури проживаючого населення, наявності транспортної і телекомунікаційної інфраструктури.

Викладене дає підставу для висновку про те, що поряд з причинами, пов'язаними з економічною кризою, на соціальній інфраструктурі села в останні роки позначилась втрата керованості її функціонуванням і розвитком. Це найбільший прорахунок державної політики щодо села.

Перебудова організаційного механізму функціонування та розвитку соціальної інфраструктури села безпосередньо пов'язана з формуванням в сільських поселеннях місцевого господарства як комплексу підприємств, організацій, установ, об'єктів, що є комунальною власністю. Отже, вона стосується відносин власності та, відповідно, проблем їх формування в умовах становлення ринкової економіки. Найважливішими серед них є розмежування державного майна між власністю адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та перехід у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, які належать сільськогосподарським підприємствам недержавної власності.

Під гаслами переходу на ринкові умови господарювання, наслідки світової фінансової кризи, проблемами збільшення доходної частини відповідних бюджетів, тощо, спостерігаються факти продажу сільрадами комерційним структурам приміщень, в яких раніше були розташовані комплексні приймальні пункти, ремонтні майстерні, інші підприємства служби побуту, які в умовах кризи припинили свою діяльність. При цьому в селах значно ускладнилась можливість відновлення у найближчій перспективі служби побуту. Подібна ситуація складається й у інших галузях соціальної сфери села. Очевидно, що доля об'єктів комунальної власності повинна вирішуватись із максимальним врахуванням думок мешканців сіл. Особливо це стосується сільрад, до складу яких входить декілька поселень: тут доцільно щоб визначальну роль відігравали рішення не сільської Ради як органу самоврядування, а рішення сільської громади.

Щодо передачі в комунальну власність об'єктів соціального призначення,

які належать недержавним (передусім колективним сільськогосподарським) підприємствам, то вона може здійснюватись лише поступово, по мірі формування необхідних умов для їх функціонування під егідою місцевих Рад. При цьому слід вважати доцільним:

- збереження дитячих дошкільних закладів, фельдшерсько-акушерських пунктів та інших об'єктів соціальної сфери у підпорядкуванні тих господарських формувань, які створюються на місці колективних або державних сільськогосподарських підприємств і компенсувати витрати на їх утримання за рахунок бюджетних коштів;
- вилучення (із наступною оплатою вартості) у підприємства об'єктів соціальної сфери, якщо існує загроза ліквідації цих об'єктів зі шкодою для обслуговування населення, та зарахування їх до складу місцевого господарства;
- підтримка приватних і кооперативних підприємств і організацій, які діють і створюються у сільській місцевості з метою комунального, побутового, торговельного обслуговування населення;
- створення при місцевих Радах господарських структур обслуговування населення.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ

3.1. Пріоритети фінансування розвитку сільськогосподарських галузей та інфраструктури села в сучасних умовах.

Із зміною економічної парадигми в Україні, (трансформацією економіки від командно-адміністративної моделі до ринкової системи) відбулася кардинальна зміна змісту важелів, якими регулюється функціонування, розташування, мережа, обсяги і структура будівництва відповідних об'єктів соціальної інфраструктури села. Одночасно із зміною суспільства, а сьогодні ще і одночасно з подоланням наслідків світової фінансової кризи змінюються як потреби суспільства, так і його економічні можливості щодо акумуляції та витрачання грошових ресурсів, що можуть бути виділені на поліпшення умов життя сільського населення. В результаті відбувається необхідне формування сучасного, адекватного відносином ринкового типу і постіндустріального суспільства механізму функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села. В основі такого механізму має бути покладений загальноновизнаний принцип, згідно якого держава повинна піклуватися про задоволення життєвих потреб громадян на певному (мінімальному) рівні, а громадяни самостійно, або через підприємства, на яких вони зайняті - про поліпшення своїх умов життя понад вказаний рівень. Даний механізм повинен забезпечувати й досягнення специфічної для сільського населення мети, а саме реалізацію пріоритетності соціального розвитку села. Зазначену мету потрібно розглядати як загальносуспільне завдання, без вирішення якого не може нормально функціонувати господарський механізм.

Незважаючи на наявність певної нормативно-законодавчої бази щодо села, в Україні фактично не визначена мета регулювання розвитку його соціальної сфери на державному, регіональному і місцевому рівнях, не

визначені засоби, критерії або показники, за якими мають бути оцінені її стан та розвиток. Таким чином, при формуванні сучасного механізму функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села слід передусім дати відповідь на зазначені питання.

Виходячи з ідеї пріоритетності села, метою визначення напрямків спрямування фінансових потоків з метою регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури на державному рівні необхідно вважати подолання її відставання від міської (забезпечення вищих темпів розвитку порівняно з міською). Оціночними показниками досягнення цієї мети можуть служити обсяги державних і загальних (враховуючи кошти всіх інвесторів) капітальних вкладень у відповідні об'єкти в розрахунку на одного міського і сільського жителя, а засобами досягнення – бюджетне фінансування капіталовкладень і поточних витрат, комплекс заходів щодо заохочення недержавних інвесторів, підтримки індивідуального житлового будівництва тощо.

Метою при визначенні пріоритетності в фінансуванні механізмів регулювання розвитку соціальної інфраструктури села на регіональному і низовому (поселенському) рівнях повинно бути створення жителями усіх сільських поселень, незалежно від їх величини і місця розташування, можливостей задоволення життєвих потреб на певному (мінімальному) рівні. Оціночними показниками досягнення цієї мети можуть служити, передусім, дані про наявність закладів повсякденного обслуговування в кожному сільському населеному пункті або сусідніх із ним, розташованих у межах пішохідної доступності, та рівень інженерного облаштування поселень. У майбутньому доцільно використовувати також дані про обсяг і якість послуг, що одержують мешканці за місцем проживання, але для цього слід налагодити відповідну статистичну звітність. Що стосується засобів регулювання розвитку соціальної інфраструктури села на регіональному і поселенських рівнях, то їх необхідно спеціально створювати. Йдеться про нормативні документи, що регулюють порядок акумуляції фінансових ресурсів для відбору об'єктів для будівництва за рахунок бюджетних коштів, пільгових кредитів тощо:

положення про відшкодування господарствам їх витрат на розвиток соціальної інфраструктури та інші.

Таким чином, механізм розвитку сільської соціальної інфраструктури повинен не тільки забезпечувати реалізацію ідеї пріоритетності села в суспільстві, але й бути спрямованим на реалізацію певних **пріоритетів в середині самого сільського сектора**. Виходячи з необхідності створення жителям усіх поселень соціально рівних можливостей задоволення хоча б найголовніших життєвих потреб, зазначені пріоритети можна визначити наступним чином.

Одним із найважливіших залишається *розвиток сільського будівництва*. Це впливає із надзвичайно вагомої частки житла у галузевій структурі сільської соціальної інфраструктури та особливого місця житлових умов у комплексі життєвих потреб людей. Адже відомо, що демографічне відродження села тісно пов'язане із задоволенням сучасних потреб у житлі, передусім, молодих сімей.

Другий пріоритет розвитку соціальної інфраструктури села – *подолання відсталості регіонів і поселень, які найменше забезпечені об'єктами соціально-культурного призначення* (магазинами, закладами охорони здоров'я, освіти, соціально-побутового забезпечення). Його реалізація пов'язана із першочерговим врахуванням потреб таких регіонів і поселень при розподілі бюджетних асигнувань, що виділяються на розвиток соціальної інфраструктури села. Оскільки об'єктами соціальної сфери найменше забезпечені малі поселення, то реалізація даного пріоритету вимагає також розширення будівництва малопотужних закладів, комбінованих об'єктів типу “школа-дитсадок” або пунктів первинного обслуговування (де є приміщення для магазину, пункту зв'язку, медпункту, зали для зібрання громадян тощо).

Третій пріоритет – збереження високих темпів розвитку соціальної інфраструктури села, що визначають, відповідно, рівень благоустрою поселень і доступність їх жителям різних центрів обслуговування. Реалізація цього пріоритету вимагає підтримки сприятливих умов для будівництва інженерних

мереж і споруд (газо- і водопроводів, каналізаційних систем, ліній електропередач тощо), автомобільних шляхів із твердим покриттям, а також налагодження виробництва обладнання для автономних систем комунального облаштування житлових і громадських будівель.

Усе зазначене стосується розвитку матеріальної бази соціальної сфери. Разом з тим в сучасних умовах господарювання, коли для створення нових об'єктів катастрофічно не вистачає коштів, надзвичайно важливим завданням є задоволення найнеобхідніших життєвих потреб сільського населення на основі використання наявної матеріальної бази сфери обслуговування і вдосконалення організаційних форм надання відповідних послуг.

В умовах, що склалися, насамперед необхідно докласти максимум зусиль до збереження мережі діючих установ, організацій та підприємств сфери обслуговування. Це безпосередньо пов'язане з перерозподілом функцій місцевих органів влади і самоврядування, суб'єктів господарювання і населення (останніх – через розширення платних послуг) щодо утримання об'єктів соціального призначення, забезпечення їх надійного функціонування. Вирішення зазначеного завдання часто зводиться до “муніципалізації” (передачі у комунальну власність відповідних об'єктів, що перебувають на балансі підприємств). Однак це надто спрощене розуміння суті проблеми, що насправді стосується не стільки форми власності на певне майно, скільки оплати вартості послуг, які надаються установами, організаціями і підприємствами сфери обслуговування.

В цілому в Україні існують законодавчі підстави для бюджетного фінансування поточних витрат закладів, що надають соціальні послуги сільському населенню, незалежно від їх приналежності (місцевим органам влади, сільськогосподарським підприємствам чи іншим суб'єктам господарювання).

Першим кроком до впорядкування діяльності закладів, що надають соціальні послуги сільському населенню має стати забезпечення стабільності місцевих бюджетів. Значну роль в цьому має відігравати введений в дію з

2011 року новий Податковий кодекс. Крім того, інтереси сільських товаровиробників у їх відносинах із державою з приводу оподаткування полягають не лише у зменшенні податкового тиску, але й у спрямуванні якомога більшої частки їх податкових платежів у місцеві бюджети з метою наступного використання для утримання, а згодом і розвитку сільської соціальної інфраструктури.

При зміцненні місцевих бюджетів відкриваються можливості як для забезпечення стабільного функціонування установ і організацій соціальної сфери підпорядкованих місцевим органам влади і самоврядування, так і для відновлення компенсацій витрат підприємств на утримання об'єктів соціальної інфраструктури. За цієї ж умови стане можливою, у разі потреби, і подальша "муніципалізація" тієї частини сільської соціальної інфраструктури, що і досі належить суб'єктам господарювання, яку вони вважатимуть за потрібне передати у комунальну власність. Міністерства фінансів і економіки з свого боку, повинні передбачити у проектах державного бюджету та державної програми економічного і соціального розвитку України асигнування на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що передаватимуться у комунальну власність. Проте всім зрозуміло, що передбачити такі асигнування можна буде лише при відповідному наповненні бюджетної системи реальними коштами, а останнє можливе за умови зміцнення економіки господарюючих суб'єктів.

З метою виділення сільської території як єдиного об'єкта управління пропонується організувати в Кабінеті Міністрів Міжміністерську Координаційну Раду (або Координаційне Бюро) з підпорядкуванням безпосередньо прем'єр-міністру України, яка здійснюватиме координаційні функції стосовно інших міністерств і державних комітетів, сфера діяльності яких охоплює сільську місцевість. За Міжміністерською Координаційною Радою (Координаційним Бюро) слід закріпити такі основні функції і напрями діяльності:

- координація роботи науково-дослідних установ, навчальних

закладів III і IV рівнів акредитації в частині організації, контролю виконання науково-дослідницьких робіт з проблем комплексного розвитку сільських територій;

- підготовка аналітичних розробок і пропозицій з питань регулювання розвитку сільських територій для вищих державних органів управління;

- розробка виваженої державної політики щодо усунення надмірних відмінностей в умовах життєдіяльності сільського населення різних територіальних одиниць;

- координація зусиль міністерств і відомств щодо забезпечення стабільного й ефективного функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села різного відомчого підпорядкування, недопущення згортання їх мережі, сприяння переходу на сучасні форми та методи діяльності, адекватні новим умовам господарювання;

- організація і координація на загальнонаціональному рівні фінансування діяльності функціонуючих закладів і установ сільської інфраструктури та реалізації завдань, поставлених у Національній, регіональних і місцевих програмах відродження українського села;

- організація підготовчої діяльності щодо вступу України до європейських і міжнародних організацій, які надають фінансову і матеріальну допомогу для розвитку депресивних сільських територій;

- організація розробки й обґрунтування пропозицій щодо виділення в державному бюджеті і місцевих бюджетах позицій з прямого фінансування потреб, пов'язаних з комплексним розвитком сільських територій;

- координація зусиль міністерств і відомств на виконання завдань з розвитку матеріальної бази галузей інфраструктури сільських територій, передбачених у Національній, регіональних і місцевих програмах відродження українського села;

- організація і координація зусиль щодо створення і функціонування цільового національного фонду розвитку сільських територій.

Міжміністерська Координаційна Рада (Координаційне Бюро) має працювати у тісному взаємозв'язку з Міністерством аграрної політики та продовольства України. Одне з головних управлінь цього міністерства має трансформувати свої функції з урахуванням процесів, що відбуваються. В його структурі пропонується виділити такі два основних підрозділи: управління соціальної політики та праці, управління соціальної інфраструктури села та охорони ресурсів. Відповідно до цього трансформується і внутрішня структура цих двох управлінь.

Крім того є потреба в організації спеціальної постійної комісії Верховної Ради України з проблем територіального розвитку, яка б займалася законодавчою роботою, розглядала і затверджувала рішення Кабінету Міністрів з найважливіших питань регіонального соціально-економічного розвитку.

Зрозуміло, що соціальна інфраструктура села не може розвиватись і функціонувати як повноцінна система в умовах слаборозвинутої економічної системи, що поки ще існує в Україні. Лише забезпечивши сталий розвиток економіки держави, стабілізуючи і нарощуючи матеріальне виробництво у місті і селі можна забезпечити відповідне фінансове наповнення бюджетів різних рівнів, звідки надходитиме основна частина коштів для розвитку і утримання соціальної інфраструктури села.

Існує багато теоретичних і практичних підходів до вирішення проблеми функціонування об'єктів соціальної сфери на селі, більшість з яких пов'язані з реформуванням сільського господарства в цілому. Це пояснюється тісною залежністю між виробничою та соціальною сферою на селі і через це необхідністю комплексного підходу до вирішення проблеми діяльності соціальних об'єктів.

Додатковим джерелом фінансування може бути створення позабюджетного цільового фонду при місцевих органах самоврядування у особі селищних рад куди будуть перераховуватись кошти від новостворюваних приватних компаній, благодійні внески та інші. Ці кошти повинні використовуватись за цільовим призначенням, тобто йти на покриття витрат з

експлуатації соціальних об'єктів, капітальні вкладення у розвиток соціальної інфраструктури.

Сільські Ради можуть виступати засновниками підприємств, які б займалися сільським господарством або іншою прибутковою діяльністю. Прибуток від діяльності таких компаній може бути спрямований на підтримку соціальних об'єктів, що розташовані на території Сільської Ради.

Можливо фінансування за рахунок місцевої позики, місцевих податків і зборів. Схема залучення коштів залежить від особливостей кожного села окремо, тобто від чисельності населення, що мешкає у селі, від кількості підприємств, розташованих на території села, ефективності їх господарчої діяльності та інших факторів.

Крім того, сьогодні існує тенденція до збільшення частки фінансування, яка припадає на населення. Перш за все це стосується комунальних послуг, ціни на які наближаються до рівня 100 відсотків від їх ринкової вартості. Ріст цього джерела фінансування утримання соціальних об'єктів стримується через низьку платоспроможність населення і недосконало розробленою системою пільг для населення по сплаті комунальних послуг. На формування системи оплати послуг соціальної інфраструктури здійснює вплив і зміна у взаємовідносинах самих сільськогосподарських підприємств (КСП, ПСП та інш.) з власниками майнового паю і земельної частки (акціонерами) з одного боку, і між окремими групами власників – з іншого. Тепер взаємовідносини між товариством і його акціонерами узаконюються статутом і договором. У разі відокремлення права власності на майно та на землю можливо створення товариства володарів земельних паїв, де засновником може бути кожний, хто має земельний пай. Об'єднуючись у таке товариство вони мають змогу об'єднати свої земельні ділянки і здавати їх єдиним масивом у оренду. За рахунок орендних платежів сплачуються дивіденди засновникам товариства. За загальним рішенням засновників товариства можливо виділення частки отриманих фінансових ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури та підтримку діяльності соціальних об'єктів села. Виділені кошти можуть бути

перераховані до цільового позабюджетного фонду сільської Ради або спрямовані на придбання продуктів харчування, матеріалів для ремонту, інвентарю, послуг з проведення ремонтних робіт для об'єктів соціальної інфраструктури, або безпосередньо перераховані до соціальних об'єктів.

Крім проблеми фінансування постає проблема матеріально-технічного забезпечення і обслуговування соціальних об'єктів. Її можливим вирішенням може бути варіант спільної діяльності або обслуговування соціальних об'єктів на основі угоди з обслуговуючим комунальним підприємством. В ролі такого обслуговуючого комунального підприємства можуть бути структурні підрозділи Управління по комунальному обслуговуванню сільського населення. Ця організація повинна мати розвинену структуру і діяти на державному, обласному, районному рівні. Необхідним є створення структурного підрозділу такої організації на рівні села у вигляді сільського комунального господарства.

Новим підходом до вирішення проблеми діяльності соціальних об'єктів є створення громадських організацій які б займалися наданням соціальних послуг на безприбутковій основі. Згідно до українського законодавства, що регулює питання діяльності громадських організацій на Україні, засновниками такої організації можуть бути громадяни України. Метою об'єднання громадян в такі організації є захист їх соціальних та економічних інтересів які затверджені в Конституції України. У випадку створення громадської організації з метою підтримки і розвитку соціальної сфери можливими шляхами її діяльності може бути надання соціальних послуг населенню, акумулювання грошей на підтримку соціальної інфраструктури, залучення додаткових джерел фінансування діяльності соціальних об'єктів, у тому числі і коштів вітчизняних та іноземних Фондів, участь у державних програмах соціально-економічного розвитку.

Прикладом таких громадянських організацій є товариства співвласників багатоквартирних будинків, які є справжніми, хоч і колективними господарями, розв'язують питання експлуатації, визначають, з ким укласти договір на обслуговування будівлі та інше.

Позитивні сторони утворення таких організацій є задоволення потреб населення у соціальних послугах на місцевому рівні, утримання працівників соціальної сфери, підвищення їх мотивації та створення додаткових робочих місць, можливість залучення додаткових джерел фінансування, пільгове оподаткування діяльності таких громадських організацій. Для поширення таких організацій необхідно ще вдосконалити діюче на Україні законодавство.

Треба зазначити, що наведені варіанти і підходи до вирішення проблем розвитку і підтримки соціальної інфраструктури на селі не є виключними і на практиці можливо їх органічне поєднання в залежності від специфіки окремих регіонів і господарств. Подальший розвиток процесів реформування соціальної сфери залежить від спрямованості державної політики на вирішення цих питань, удосконалення законодавства, а також від загального стану економіки України і сільського господарства. Лише при правильному підході до вирішення проблем соціальної інфраструктури на селі можливо досягнути змін у її наявному становищі.

3.2. Шляхи прискорення розвитку соціальної інфраструктури села в Україні

На сучасному етапі економічного циклу в Україні виникає гостра потреба у формуванні механізму соціального розвитку села. Ефективне формування такого механізму можливо лише при поєднанні ресурсів держави, регіону та господарських формувань. Без розвитку соціальної інфраструктури села неможливо вирішення основного завдання АПК – забезпечення продовольчої безпеки держави [20]. Саме комплексний підхід до розв'язання проблеми сільського облаштування дозволить мінімізувати потребу у фінансуванні розвитку соціальної інфраструктури села шляхом прийняття на місцевому рівні виважених та диференційованих рішень з урахуванням місця розташування сільського поселення, кількості та вікової структури населення, що там мешкає та наявності транспортної і телекомунікаційної інфраструктури.

Розвиток сільських територій має здійснюватися на підставі оптимального співвідношення державного регулювання та ринкового само налаштування, чіткого розмежування повноважень та відповідальності центральних і місцевих бюджетів, напрямків використання позабюджетних фондів, коштів юридичних та фізичних осіб, які залучаються для реалізації соціальних програм.

Головними напрямками, які визначають шляхи активізації розвитку соціальної інфраструктури села є проблеми сільської соціальної інфраструктури серед яких виділяються наступні:

- старіння і деградація переважної частини сільського житлового фонду;
- погіршення стану і забезпеченості сіл інженерними комунікаціями і спорудами (окрім газопостачальних);
- згортання мережі закладів соціально-культурного і торговельно-побутового обслуговування.
- низький платоспроможний попит сільського населення і, як наслідок, низький попит на платні соціальні послуги.

Серед стратегічних першочергових напрямків, рух за якими забезпечуватиме розвиток соціальної інфраструктури села та збільшення кількості і якості послуг, що нею надаються сільському населенню на нашу думку є наступні.

1. Формування ефективної системи соціального інвестування, що вимагає реалізації наступних заходів:

- впровадити ефективні механізми залучення найбільш активних членів громадськості до визначення пріоритетних проблем населених пунктів та окремих регіонів;
- забезпечити максимальну прозорість та відкритість для громадян прийняття рішень, які стосуються розвитку соціальної інфраструктури даної території (населених пунктів);
- створити дієві механізми об'єднання інвестиційних ресурсів (як місцевих, так і міжнародних), призначених для реформування, створення та

розвитку соціальної сфери;

- забезпечити максимально можливе залучення громадян до вирішення місцевих проблем розвитку соціальної інфраструктури та перерозподілу прав власності на її об'єкти;

- подальший розвиток тендерних механізмів розподілу бюджетних коштів, які спрямовуються на вирішення місцевих проблем із залученням організацій різних форм власності;

- забезпечити постійний моніторинг і оцінку виконання соціальних програм і проектів, які реалізуються як на рівні держави, регіонів та на рівні місцевих органів влади;

- подальший розвиток та удосконалення механізму доступності платних послуг сільському населенню.

- сприяти розвитку спонсорського руху;

2. Максимально широке залучення ресурсів приватного капіталу для розвитку соціальної інфраструктури села.

Стимулювання участі приватних організацій у розвитку соціальної інфраструктури села має здійснюватися за наступними напрямками:

- створення сприятливого правового середовища для залучення приватних інвестицій та діяльності суб'єктів господарювання, що беруть участь у вирішенні соціальних проблем села;

- подальший розвиток механізму надання пільг по податках, зборах, орендній платі та інших платежах підприємствам та організаціям, які займаються шефською, спонсорською, благодійною діяльністю в сфері надання соціальних послуг сільському населенню;

- розробка та впровадження спеціальних цільових бюджетних програм фінансової підтримки недержавних суб'єктів соціальної політики за рахунок бюджетних коштів.

З метою успішної реалізації стратегічних завдань розвитку соціальної інфраструктури села вважаємо за доцільне реалізацію наступних заходів.

1. Створити Міжрегіональну робочу групу з удосконалення нормативно-

правової бази у сфері соціальних послуг із залученням фахівців Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби зайнятості та інших зацікавлених установ і організацій. Робота групи має бути спрямована на розробку та представлення до Верховної Ради України пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про соціальні послуги». До Кабінету Міністрів України мають бути внесені пропозиції щодо механізмів реалізації зазначеного Закону. При розробці пропозицій врахувати практичний досвід впровадження конкурсних механізмів вирішення соціальних проблем у різних регіонах України та іноземний досвід надання соціальних послуг сільському населенню.

2. Доручити Міжрегіональній робочій групі підготувати пропозиції щодо розробки механізму впровадження програмно-цільового методу вирішення проблем розвитку соціальної інфраструктури села.

3. Організувати систематичний обмін досвідом між всіма учасниками процесу розвитку соціального підприємництва, включаючи видання нормативної й довідково-методичної літератури, проведення робочих семінарів, круглих столів, тренінгів. При розробці й впровадженні механізмів соціального інвестування в Україні врахувати світовий досвід відповідних організацій.

4. Визначити стратегічні пріоритети організаційної та фінансової підтримки програм розвитку соціального інвестування. Забезпечити супроводження реалізації зазначених програм організаційно-комунікативними заходами (науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, дискусії, обговорення тощо) з проблем розвитку соціального підприємництва й адаптації існуючих механізмів до місцевих умов.

5. Розробити за участю регіональних центрів соціального інвестування Методику виявлення й оцінки пріоритетності соціальних проблем для їх вирішення із застосуванням механізму соціального замовлення. Організувати впровадження Методики в практичну діяльність місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування.

6. Реалізувати комплекс освітніх заходів щодо підготовки фахівців з

метою кадрового забезпечення діяльності об'єктів соціальної інфраструктури підвищення соціальної культури управлінських кадрів органів місцевої влади, організувати впровадження питань управління розвитком соціальної сфери в різні форми підвищення кваліфікації діючих керівників усіх рівнів.

Практична реалізація зазначених заходів можлива шляхом прийняття Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення ефективного функціонування і подальшого розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів».

Забезпечення розвитку і впровадження публічної політики, усвідомлення та загальне розуміння громадськістю її ролі та важливості участі у процесі формування та реалізації політики у соціальній сфері, партнерські стосунки між владою та громадськістю є одним з визначальних чинників соціального розвитку територіальної громади. При цьому максимальна мобілізація інвестиційних ресурсів – коштів державного і місцевих бюджетів, комерційних організацій, власних коштів населення, кредитів комерційних фінансових установ та ефективне управління ними дозволить забезпечити створення сучасної соціальної інфраструктури, сприятиме підвищенню життєвого рівня населення.

Безумовно, що для вирішення зазначених проблем потрібні кошти. Враховуючи сучасний етап економічного розвитку економіки України найбільш дієвим та реальним шляхом пошуку коштів є залучення як вітчизняних, так і іноземних інвесторів для розвитку соціальної інфраструктури села. Інвестиційний дефіцит в АПК неможливо вирішити лише за допомогою специфічних механізмів аграрної політики, тому державне регулювання інвестиційної діяльності підприємств АПК необхідно здійснювати за такими напрямками [39, с. 75]:

- стимулювання стійкого платоспроможного попиту підприємств переробної промисловості і населення на вітчизняну сільськогосподарську сировину і продовольство;
- підвищення ефективності регулювання імпорту сільськогосподарської

продукції, сировини, продовольства;

- регулювання цінового паритету і контроль за діяльністю природних монополій;

- удосконалення організаційних форм діяльності сільськогосподарських підприємств та утворення корпоративних структур.

Таким чином, основні напрями реалізації аграрної політики в інвестиційній сфері здійснюватимуться, виходячи з таких пріоритетів, як нарощування виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора, збільшення експорту сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктури аграрного ринку, формування цілісної системи фінансово-кредитного забезпечення агропромислового комплексу, вдосконалення механізмів реалізації та захисту прав громадян і юридичних осіб на землю, а також створення умов для розвитку соціальної сфери села. Для реалізації цих завдань і потрібні іноземні та вітчизняні інвестиції.

ВИСНОВКИ

Відсутність єдиного економічного алгоритму модернізації, розвитку і ефективного функціонування об'єктів соціальної сфери і інженерної інфраструктури, адекватного ринковій економіці посилює проблему якості життя населення на сільських територіях, а також негативно впливає на якісний склад трудових ресурсів в аграрній сфері. Реформування села вимагає комплексного підходу, який передбачає розвиток багатокладності не тільки у виробничій, а і у соціальної сфері села. Сьогодні керівництво місцевих адміністрацій сіл та сільськогосподарських підприємств не мають достатніх фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку інфраструктури села. Як наслідок, спостерігається процес збільшення кількості платних послуг та зростання ціни на них, що в кінцевому підсумку веде до скорочення доступності для більшості населення сільської місцевості життєво необхідних соціальних послуг.

Важливим фактором розвитку соціальної інфраструктури села є модифікація її організаційно-економічної структури. Завданням таких перетворень є формування нових, більш ефективних з точки зору задоволення потреб сільських мешканців, та врахування змін у відносинах власності у виробничій сфері організаційно-правових форм діяльності з надання послуг у соціальній сфері.

Серед основних принципів, які мають бути покладені у основу реформування соціальної інфраструктури села виділяються наступні:

- послаблення ролі держави в реалізації конституційних прав громадян на освіту, медичне обслуговування, культурні послуги та забезпечення житлом;
- перенесення основних зусиль бюджетного фінансування соціальної сфери з загальнодержавного на регіональний рівень;
- розширення номенклатури платних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, установ культури;
- подальше зміцнення фінансового становища установ і організацій

житлово-комунального господарства і транспорту;

- структурна перебудова форм власності в соціально-культурних галузях, значне збільшення частки приватної власності в наданні послуг установами та організаціями соціальної інфраструктури.

В умовах розвинутої ринкової економіки соціальна інфраструктура з одного боку – сфера обслуговування населення, що призначена задовольняти суттєві, традиційні потреби населення, а з другого боку – механізм, що регламентує розвиток існуючих рис образу життя та в подальшому формує перспективні соціальні форми життєдіяльності людей. Таким чином, можна відмітити значну роль соціальної інфраструктури в задоволенні потреб населення. В той же час, спроба активізувати захист сільського населення через органи місцевого самоврядування та передачу їм об'єктів соціальної інфраструктури виявилася малоефективною, перш за все через відсутність фінансових ресурсів для її утримання і розвитку. В таких умовах актуальною проблемою для більшості регіонів стає розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо удосконалення та розвитку соціальної інфраструктури села.

З метою забезпечення сталого розвитку соціальної інфраструктури села та ефективного її впливу на виробничо-господарські процеси в агропромисловому комплексі доцільно визначити наступні основні завдання соціальної інфраструктури села в Україні:

а) в житлово-комунальній сфері

- втілення конституційного права усіх верств сільського населення на житло;

- забезпечення доступності поліпшення житлових умов середньо- і малозабезпеченим верствам сільського населення;

- розвиток ринку житла на селі;

- забезпечення рівних можливостей для сільського населення в порівнянні з міським по створенню житлових умов особливостей праці і життя на селі.

б) в сфері освіти на селі

- створення доступних умов для безкоштовної середньої і професійної

освіти в межах державних освітніх стандартів і забезпечення на даній базі підвищення конкурентоспроможності випускників сільських загальноосвітніх установ на ринку праці і під час вступу до установ середньої і вищої професійної освіти;

- наближення загальноосвітніх установ до місця проживання учнів за допомогою збереження і розвитку мережі малокомплектних сільських шкіл;

- задоволення потреби сільського населення в дошкільних установах з пільговою оплатою утримання та виховання дітей;

- організація дитячих садків сімейного типу;

- розвиток додаткової освіти дітей і дорослих в цілях створення умов для задоволення різносторонніх освітніх потреб, забезпечення зайнятості і профілактики підліткової злочинності;

- здоров'я дітей в сільських загальноосвітніх і професійних учбових закладах на базі нормалізації учбового навантаження, переходу до в одну зміну, організація безкоштовного гарячого в учбовому закладі, проведення регулярної диспансеризації учнів, розвиток матеріальної бази спортивних, спортивно-оздоровчих і медичних установ;

- створення для сільських мешканців можливості вибору учбових закладів;

- поліпшення суспільного положення і оплати праці педагогічного персоналу учбових закладів;

- розробка і реалізація програм виявлення і підтримки талановитої сільської молоді з метою забезпечення її доступу до вищої професійної освіти у вітчизняних та іноземних учбових закладах.

в) в сфері охорони здоров'я, з метою зниження захворюваності і смертності, збереження демографічного потенціалу сіла

- гарантоване забезпечення сільського населення безкоштовною медичною і лікарською допомогою в визначених державою стандартах;

- гарантоване забезпечення сільського населення швидкою і невідкладною допомогою;

- безкоштовне гарантоване надання спеціалізованої медичної допомоги сільським в районних та обласних центрах за рахунок фінансових ресурсів бюджету і обов'язкового медичного страхування;

- організація профілактики захворювань за допомогою диспансеризації сільського населення, оздоровлення в лікувально-профілактичних установах, розвитку санітарно-епідеміологічних служб, охорона здоров'я матері і дитини, пропаганди здорового образу життя;

- втілення контролю за дотриманням державних стандартів медичної і лікарської допомоги в установах охорони здоров'я на селі;

- формування на селі медико-соціальної служби (мереж лікарень сестринського);

- організація платних медичних послуг з видів і розмірів медичної допомоги, які не передбачені державними мінімальними соціальними вимогами в області охорони здоров'я.

г) в сфері культури

- збереження наявного і подальший розвиток культурного потенціалу сільської місцевості, відновлення етичних установок і створення умов для залучення сільських мешканців до вітчизняних і світових культурних цінностей, зменшення контрасту рівня культурного життя сільських мешканців та жителів міст, розвитку культурних потреб і творчих здібностей;

- відродження і розвиток самодіяльної художньої і науково-технічної творчості, народних промислів і ремесел, залучення сільської молоді до традицій народної культури, виявлення і підтримка талантів і дарувань;

- збереження і збагачення історико-культурної спадщини, державних, місцевих звичаїв, традицій, обрядів, фольклору;

- паспортизація і моніторинг збереження пам'ятників історії, культури, архітектури, природи, що знаходяться в сільській місцевості, у разі потреби введення їх в культурний ;

- забезпечення збереження фонду сільських бібліотек, відновлення централізованої системи їх книго забезпечення;

- впровадження системи підвищення доступності сільським послуг інформаційних ресурсів, мережі Інтернет та систем зв'язку і телекомунікації.

д) в сфері торгівельного сервісу

- забезпечення доступності сільським жителям послуг основних мереж торгівельного обслуговування, в тому числі громадського ;

- зближення умов реалізації грошових доходів міського і сільського населення на базі розширення мережі торгівельних компаній і зміцнення їх матеріально-технічної бази, збільшення парку пересувних засобів роздрібної торгівлі і їх технічної модернізації, підвищення якості обслуговування;

- створення умов для реалізації сільськогосподарської продукції, виробів народних промислів і ремесел, іншої продукції, що виготовляється сільськими .

е) в сфері побутового сервісу

- створення нової сучасної організаційної структури і системи управління галуззю;

- відновлення базових виробничих потужностей в райцентрах і інших населених пунктах по ремонту побутової техніки, радіоелектронної апаратури, хімічному чищенню одягу і пранню білизни, ремонту і будівництву житла по індивідуальних замовленнях населення;

- відновлення стаціонарної мережі побутового обслуговування в сільських поселеннях і відновлення виїзних форм обслуговування сільського населення міськими підприємствами;

- задоволення платоспроможного попиту мешканців сіла на головні види побутових послуг;

- забезпечення доступності (пільгових тарифів) більш насущних видів побутових послуг пенсіонерам і іншим соціально вразливим групам сільського населення.

ДОДАТОК 1

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА

Україна на відміну від багатьох розвинутих країн світу не має чіткої, адекватної сучасним викликам та загрозам, агропромислової політики. Цей чинник у перспективі матиме значний негативний вплив на конкурентні позиції українського аграрного сектору в світі та посилюватиме вразливість АПК до зовнішніх та внутрішніх впливів. Поряд з тим, зростають ризики зниження конкурентоспроможності українського АПК в результаті лібералізації взаємовідносин з ЄС. Враховуючи усе зазначене, проблема трансформації управління соціальної інфраструктури села залишається актуальною для України. Через проведення реформ економічної, соціальної, політичної сфери відбуваються суттєві зміни, які формують загальний стан розвитку країни. На жаль не всі реформаторські заходи, що реалізовані в Україні несуть позитивні зміни у функціонування систем соціального забезпечення. Для подолання негативних рис необхідно розробляти нові методи управління системами, докладати зусилля до комплексного вирішення питань.

За результатами проведеного дослідження, що відображені у цій роботі можна зробити наступні висновки з приводу соціально-економічного стану України.

Майже всі галузі соціальної сфери характеризуються певними змінами показників забезпеченості сільського населення соціальними об'єктами та послугами. Розвиток матеріальної бази соціальної інфраструктури села в цілому по Україні оцінюється на рівні 35% по відношенню до існуючих нормативів. Значне зменшення рівнів забезпеченості відбувається у галузі культурно-побутового обслуговування населення, народної освіти, медичного обслуговування, торгівлі, житлово-комунального господарства. Всі ці зміни

пов'язані із факторами, що мають вплив на рівні показників. Впродовж багатьох років зберігалась тенденція до скорочення обсягів усіх видів, а особливо бюджетного фінансування, що наклало відбиток на загальне негативне становище соціальної сфери. Разом із скороченням бюджетних джерел фінансування соціальної інфраструктури зменшуються обсяги і інших джерел – організацій і підприємств сільськогосподарської галузі, інших галузей, населення.

Із фінансовим питанням тісно пов'язаний показник будівництва та вводу нових соціальних об'єктів. Зменшення цього показника має негативний вплив на загальне положення соціальної інфраструктури. Більшість соціальних об'єктів у селі застаріли, потребують капітального ремонту, для здійснення якого не вистачає фінансових ресурсів.

Одними із головних факторів, що вплинули на показник забезпеченості населення соціальними послугами є демографічні. Протягом періоду дослідження відмічається зменшення чисельності сільського населення, збільшується середній вік мешканців сіл, більшість молоді мігрує до міст, зменшується чисельність дітей, що народжуються у сільській місцевості.

Не дивлячись на зміни, що тут відбуваються, соціальна сфера села знаходиться не у найкращому стані і потребує ефективного втручання. Це пов'язано із впливом наступних факторів. По-перше, із загальним станом економіки України, а особливо сільського господарства, зміни в якому відбуваються надто повільно. По-друге, з недосконалою державною політикою, що розробляється відносно до соціальної сфери взагалі та сільської соціальної інфраструктури зокрема. По-третє, соціальна інфраструктура села потребує ефективного втручання через відсутність чіткої послідовності та повного виконання проведених реформ, які відбуваються без узгодження із змінами у інших сферах. Зазначені фактори виступають основними джерелом, що спричиняє розладнаність системи управління соціальною інфраструктурою в Україні, для якої притаманна хронічна відсутність фінансово забезпеченої програми розвитку, узгодженої законодавчої системи стосовно соціальної

сфери, єдиного органа, який би координував розвиток соціальної сфери села в Україні.

Виявлена тенденція зміни показників забезпеченості сільського населення соціальними послугами дає можливість прогнозувати рівні показників на наступний період. За статистичними даними, які характеризують матеріальну базу сільської соціальної інфраструктури протягом 1990-2009 р., що приведені в даній роботі, можна чітко простежити тенденцію до зменшення рівнів показників забезпеченості населення соціальними послугами. Така тенденція збережеться і на найближчі наступні роки за умови незмінності факторів, що впливатимуть на показники розвитку соціальної інфраструктури. Враховуючи зазначене, можна визначити, що протягом найближчих трьох років збережеться тенденція зниження загального рівня (кількості та якості) послуг, що надаватимуться об'єктами соціальної інфраструктури сільському населенню зі зменшенням показників забезпеченості населення соціальними послугами на 10-15%, якщо не відбудеться істотних змін у системі управління соціальною інфраструктурою села на рівні держави і місцевих органів влади, не будуть прийняті загальнодержавні програми розвитку соціальної інфраструктури села.

В даній роботі пропонується наступні можливі заходи для поліпшення ситуації у соціальній сфері села в Україні.

У найближчій перспективі для України все більшої актуальності набуває вирішення проблем відповідності стандартів якості послуг, що надаються сільським мешканцям системою соціальної інфраструктури села та їх гармонізація із законами, нормативами й стандартами ЄС, що відкриватиме Україні доступ до ринків і забезпечить залучення значних іноземні інвестиції.

Забезпечення підвищення якості та розширення номенклатури послуг соціальної інфраструктури мешканцям сільської місцевості.

Забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва звернувши особливу увагу на розвиток та підвищення якості людського капіталу в системі аграрного виробництва. На підставі зазначених заходів має бути забезпечений

прийнятний рівень життя для зайнятих у сільському господарстві, зокрема через збільшення їхніх доходів та можливості через це доступу до послуг соціальної інфраструктури.

Стабілізація ринків послуг соціальної інфраструктури, захист виробників і споживачів від загроз різних рівнів.

Забезпечення населення максимально можливою номенклатурою послуг соціальної інфраструктури за доступними цінами.

Згідно з вимогами державної політики стосовно реформування управління соціальною інфраструктурою села, найбільш поширеним методом вирішення питання функціонування об'єктів соціальної сфери є їхнє подальше реформування та оптимізація системи розміщення та підконтрольності.

Позитивні моменти такого реформування об'єктів соціальної інфраструктури полягають у зменшенні фінансових витрат для бюджетів усіх рівнів за рахунок приватних інвесторів та розширення номенклатури платних соціальних послуг для населення.

Додатковими джерелами фінансування утримання соціальних об'єктів можуть виступати наступні заходи.

Можливим є створення при сільській Раді цільового позабюджетного фонду, який буде поповнюватись за рахунок грошових внесків приватних компаній, розташованих на території сільського поселення, державних дотацій, внесків від приватних осіб, грантів та інших джерел фінансування.

Можливим є варіант створення приватного підприємства, засновником якого є органи місцевого самоврядування. Мета діяльності такого підприємства буде ефективна виробнича діяльність і використання прибутку на підтримку соціальних об'єктів.

Необхідно також використовувати механізм залучення додаткового фінансування через місцеві позики, місцеві податки та збори, перелік яких визначено у Податковому кодексі, який нещодавно прийнято. Окрім проблеми пошуку додаткового фінансування для утримання об'єктів соціальної інфраструктури села необхідно вирішити питання їх матеріально-технічного

обслуговування. Для вирішення цього питання у даній роботі пропонується схема утворення мережі комунальних підприємств, які можуть бути організовані при кожній територіальній громаді (селищній Раді). Мотив створення таких підприємств – існуюча потреба в малих підприємствах, які б обслуговували об'єкти соціальної інфраструктури і підтримували їх обладнання у функціонуючому стані. Завдяки мережі таких підприємств може забезпечуватися швидке технічне обслуговування з залученням місцевих спеціалістів.

З метою керування та обслуговування соціальних об'єктів пропонується організовувати громадські організації на базі функціонуючих соціальних об'єктів. Такі організації мають функціонувати на безприбутковій основі, тобто усі надходження реінвестуються у повному обсязі на розвиток матеріально-технічної бази соціального об'єкту. Діяльність громадських організацій спрямована на захист соціальних прав громадян, що зафіксовано у Конституції України та задоволення соціальних потреб населення, які не задовольняються державою. Враховуючи практику інших країн світу, розвиток громадського руху та створення громадських організацій – є перспективним напрямком до демократичного громадського суспільства.

Окрім наведених у роботі варіантів існують інші підходи щодо вирішення проблеми управління соціальної інфраструктури села, але всі вони спрямовані на вирішення однакових проблем – реформування існуючої соціальної, економічної, політичної систем України з метою створення ефективного механізму державного управління, який би задовольняв потреби громадян щодо їх соціальних, економічних та політичних прав.

Для вирішення цієї глобальної задачі необхідно переймати досвід інших країн, працювати над розробкою власних моделей реформування та втілювати їх у життя. Тільки таким шляхом можна очікувати змін, які принесуть позитивний ефект для соціально-економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрна економіка Підручник За загальною редакцією завідувача кафедри економіки УДАУ к.е.н., доцента, заслуженого працівника сільського господарства України Д.К. Семенди та д.е.н., професора, заслуженого працівника вищої школи України О.І. Здоровцова [електронний ресурс] доступний з <http://udau.edu.ua/library.php?pid=2045>
2. Беленький В.Р. Проблемы сельского расселения Нечерноземной зоны РСФСР //Проблемы концентрации общественного производства в развитии производительных сил Нечерноземной зоны РСФСР: Тез. докл. Всерос. конфер. Саранск, 1977.
3. Беленький В.Р. Потенциальные реэмигранты России [электронный ресурс] доступний з <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:wT-tZ2-UCdsJ:www.ecsocman.edu.ru/data/059/924/1216/05Belenkij.pdf+проблема+агроиндус>
4. Беленький В.Р. Проблема агро-индустриальных поселений (Расселение в районах размещения территориальных аграрно-промышленных комплексов). М., «Мысль», 1979. - 183с. [електронний ресурс] доступний з www.terrus.ru/sources/books/id167.rtf
5. Беленький В. Р. Социальные аспекты аграрной реформы. [електронний ресурс] доступний з www.ecsocman.edu.ru/data/486/072/1217/010.BELENKIY.pdf
6. С.І. Бондар Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 / С.І. Бондар. - Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва, 2005. - 19 с. [електронний ресурс] доступний з <http://lib.ua-ru.net/inode/37682.html>
7. Бородіна, О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. - № 4. – С. 74-85.
8. Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І., Пахомова Т., Романюк О., Сніжко А., Сніжко О. Макроекономіка. - Видавництво “Основи”, м. Київ, 1998

р. [електронний ресурс] доступний з http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,137/id,4307/

9. Вікіпедія 1 Вільна енциклопедія електронний ресурс доступний з <http://uk.wikipedia.org/wiki>

10. Ванина Э. Г. Статистическое исследование развития социальной инфраструктуры в сельских районах региона (На примере Самарской области): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.12 / Э. Г. Ванина. - Самара, 2004. - 24 с. [електронний ресурс] доступний з <http://www.dslib.net/bux-uchet/vanina.html>

11. Гоголь Т.В. Економічні аспекти розвитку соціальної інфраструктури села: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 / Т.В. Гоголь; Луган. нац. аграр. ун-т. — Луганськ, 2003. — 19 с. [електронний ресурс] доступний з <http://linksdir.com.ua/linkinfo.php?linkID=5348>

12. Гнибіденко І. Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення / І. Ф. Гнибіденко. – РВПС. – К., 2003. – 54 с.

13. Глухова Э.А., Хасанов З.М. Социальная инфраструктура и ее роль в развитии сельского хозяйства [електронний ресурс] доступний з http://isei.communityhost.ru/thread/?thread_mid=392830105

14. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми. / Бородіна О.М., Киристюк С.В., Попова О.Л. та ін.; За ред. д-ра екон. наук О.М.Бородіної; Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ. – К., 2008. – 264 с.

15. Дрозд І. Особливості розвитку сільських територій в умовах ринку // І. Дрозд, О. Гайдучик // Теорія і практика розвитку АПК: матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму, 19–20 вересня 2006 року. – Львів, 2006. – Т. 1. – С. 259–261.

16. Дусановський С.Л., Білан Є.М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах с. 9-10 [Електронний ресурс] доступний з: <http://pulib.if.ua/book/42>

17. Звернення до Прем'єр-міністра України Азарова М.Я. щодо

підтримки АПК у проекті Держбюджету-2011 від 09.12.2010р. [Електронний ресурс] доступний з http://www.aau.org.ua/news/show_74/

18. Економіка України за 1991 – 2009 роки / за аг. ред. акад.. НАН України В.М. Гейця [та ін.]; НАН України: Ін-т екон. та прогнозув. – К.: Держкомстат України, 2010. – 112 с.

19. Економіка регіону: стратегії розвитку комунального сектору міського господарства / Наукове видання / під науковим керівництвом і редакцією д.е.н., професора Кучеренка В.Р., к.е.н., доцента Дзезіка С.С. – Одеса: «Атлант», 2009. – 196 с.

20. Елканов, А. Б. Экономическая стратегия развития социальной инфраструктуры села в условиях рыночной экономики: На материалах Республики Северная Осетия-Алания: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». / А. Б. Елканов. - Владикавказ, 2003: [електронний ресурс] доступний з <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-strategiya-razvitiya-sotsialnoi-infrastruktury-sela-v-usloviyakh-rynochnoi-e>

21. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки [електронний ресурс] доступний з <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>.

22. Калашнікова Т.В. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. – 2009. - № 8. – С. 79-84.

23. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. N 1650-р [електронний ресурс] доступний з <http://minagro.gov.ua/page/?8884>

24. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [електронний ресурс] доступний з <http://minagro.gov.ua/page/?9689>

25. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономыческой динамики. – М.:

«Економика», 1989. – 389 с.

26. Косенко В. В. Державне регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління / В. В. Косенко. - Харків, 2005 [електронний ресурс] доступний з http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_412.html

27. Косенко В.В. Інфраструктура аграрного ринку: ідентифікація понятійного апарату // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2003. – № 2 (17): У 2-х ч. – Ч. 2. – С. 30–33.

28. Косенко В.В. Державне регулювання інфраструктури аграрного ринку. Гл. 13. / Регіональна політика розвитку аграрної сфери: [Моногр.] / Г.І. Мостовий, Л.М. Анічін, Г.О. Андрусенко та ін.; За заг. ред. проф. Г.І. Мостового – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. – 262 с.

29. Костарев А.В., Пыткин А.Н. Особенности формирования и азвития социальной инфраструктуры сельского муниципального образования в связи с переходом к рыночным отношениям. Брошюра. - Пермь: Изд-во НИИУМС, 2003.

30. Костарев А.В. Современное состояние социальной инфраструктуры села и причины, сдерживающие ее развитие. // Материалы всероссийской научно-практической конференции «Реформирование системы управления общественными финансами региона: теория и практика» – Пермь, 2004.

31. Кочерга А.И., Мазараки А.А. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы. –М.: Мысль, 1981. –271с.

32. Круковський А. М. Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» [електронний ресурс] доступний з <http://dissua.com/contua/pk-240137.html>

33. Кучеренко В.Р., Циклічні коливання в національній економіці / Наукове видання. / Кучеренко В.Р., Андрейченко А.В., Левинський С.В. – Одеса, «Атлант», 2010. – 144 с.

34. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Соломенцев И.А. Проблемы конъюнктурных исследований на рынках товаров и услуг/Научное издание. – Одесса: Полиграф, 2007. – 226 с.

35. Кудряева Л. А., Чудаева Т. В. Модернизация социальной сферы региональной экономики. - ГОУВПО «Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева. [электронный ресурс] доступный з www.sisupr.mrsu.ru/2010-4-APK/PDF/Chudaeva.pdf

36. Ларионова Н. И. Социальная инфраструктура села в условиях рыночных отношений: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.00.01 / Н. И. Ларионова. - Йошкар-Ола, 1998. - 167с. [электронный ресурс] доступный з <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/78775.html>

37. Лібанова Е.М. Складові добробуту і бідності // Соціальний захист. – 2004. - № 5. – С. 40.

38. Лопушняк Г.С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки / Лопушняк Г.С. // Фінанси України. – 2010. - № 10. - С. 38 – 46.

39. Мазур Н.А. Проблеми і перспективи інвестицій в АПК України // Економіка АПК. – 2009. - №4. – С. 73-77.

40. МаксUTOва Л.Г. Социальная составляющая в планировании развития сельских территорий // Модели индикативного планирования социально-экономического развития сельских территорий / Всерос. науч.- исслед. ин-т экономики и нормативов. - Ростов-на-Дону, 2006. - С. 162-164.

41. Малік М. Підприємництво в контексті розвитку сільських територій / М.Малік // Теорія і практика розвитку АПК: матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму, 19–20 вересня 2006 року. – Львів, 2006. – Т. 1. – С. 217–222.

42. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія //Твори. – К.: Держполітвидав УРСР. –Т.3. –1959. –с.7-521.

43. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми і прогнози. Саєнко Ю.І., Ткачук А.Ф., Привалов Ю.О. –К.: Ін-т соціології НАНУ, 1997. –148с.

44. Овчинцева Л.А. Социальная инфраструктура села в контексте

устойчивого развития сельских территорий // Устойчивое развитие сел. местности: концепции и механизмы. - М., 2001. - С. 368-375.

45. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.

46. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора. – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.

47. Офіційний сайт Державного комітету статистику України. – www.ukrstat.gov.ua.

48. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. – <http://minagro.gov.ua>

49. Офіційний сайт Національного банку України. <http://www.bank.gov.ua>

50. Полозенко Д.В. Розвиток соціальної сфери як важлива умова економічного зростання України // Фінанси України № 10 2010 р. – С. 15 – 19.

51. Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні / Наукове видання / під науковим керівництвом і редакцією д.е.н., професора Кучеренка В.Р. – Одеса: «Атлант», 2010. – 164 с.

52. Програма економічних реформ на 2010 - 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [електронний ресурс] доступний з <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>

53. Регіональна економіка: соціальна інфраструктура села / [Кучеренко В.Р., Громлюк В.В., Макаренко І.І., Попадич І.З.]. – Одеса: Астропринт, 2004. – 141 с.

54. Ризики інвестиційних проектів: Навчальний посібник. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Карпов А.В., Левинський С.В. – Одеса, 2011. – 140 с.

55. Саблук П. Т. Аграрна реформа як умова соціально-економічного розвитку сільських територій / П. Т. Саблук. – Економіка АПК. – № 10. – 2003. – С. 151–157.

56. Сайт ОАО «Российский сельскохозяйственный банк» 11.
<http://www.rshb.ru/index.htm>,
57. Сайт Чорноморського банку торгівлі та розвитку
<http://www.bstdb.org/>.
58. Сайт Японського банку розвитку <http://www.dbj.go.jp> .
59. Славкова О.П. Особливості розвитку соціальної інфраструктури села в умовах реформування сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Сумської області): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільськогосподарства і АПК» / О. П. Славкова. - Харк. держ. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. — Х., 2001. — 20 с. [електронний ресурс] доступний з <http://disser.com.ua/contents/36741.htm>
60. Стратегія розвитку комунального сектору міського господарства / під керівництвом і редакцією д.е.н., професора Кучеренка В.Р. і к.е.н., доцента Дзедіка С.С. – Одеса, 2009. – 154 с.
61. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В.Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 376 с.
62. Третьякова Л.А. Модернизация социальной инфраструктуры как приоритетное направление е повышения качества жизни на селе. - ФГОУ ВПО «Орловский государственный аграрный университет». [електронний ресурс] доступний з <http://elibrary.ru/item.asp?id=15001583>
63. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства. – К.: НДФІ, 2008. – С. 17.
64. Тощенко Ж.Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития. –М.: Мысль, 1980, -206 с.
65. Фатхулина Л. З. Роль социальной инфраструктуры села в повышении качества жизни населения (на материалах Республики Татарстан) автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» / Л.З. Фатхулина. – Казань, 2010. – 20 с.
66. Фінанси підприємств. навчальний посібник. – За загальною

редакцією д.е.н., професора Кучеренка В. Р. – ОДЕСА: ВКФ «Друк», 2010. – 408 с.

67. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3 т. [За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даніленка]. – т.1 Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. - К.: Фенікс, 2008. – 468 с.

68. Чухно А.А. Современный финансово-экономический кризис: природа, пути и методы его преодоления // Экономика Украины. — 2010. — № I. — С. 13.

69. Шаяхметов И. Т. Развитие социальной инфраструктуры села в условиях перехода к рыночной экономике: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.05 / И. Т. Шаяхметов. - Уфа, 2000 [електронний ресурс] доступний з <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/89117.html>

70. Шатохін А.М. Трансформація соціальної сфери українського села в умовах сучасної аграрної реформи. - Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. - Інститут соціології НАН України. – Київ, 2006.

71. Шепотько Л., Прокопа І., Максимюк О. Село: сучасна політика і стратегія розвитку. –К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. –329 с.

72. Шепотько Л.А., Плонський В.Я., Прокопа И.В. Капитальные вложения в социальную инфраструктуру села. – М.: Экономика, 1983. – 141 с.

73. Економічний словник [електронний ресурс] доступний з http://abc.informbureau.com/html/nioeaeuiass_eiodanodoeooda.html

74. Ятлук В.І., Проблеми і перспективи розвитку інвестування в агропромисловий комплекс України [електронний ресурс] доступний з http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68217.doc.htm